

บทที่ 5

ผลการวิจัย

การวิจัยรูปแบบเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการวิเคราะห์ผลการวิจัยด้วยการนำเสนอแบบบรรยายเชิงพรรณนา โดยการนำข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการมาสนับสนุนผลการวิเคราะห์ในแต่ละประเด็น เพื่อให้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลมีความสมบูรณ์น่าเชื่อถือมากที่สุด

ในเบื้องต้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในประเด็นของคำว่า “เกษตรประณีต” โดยแบ่งออกเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับความหมายของเกษตรประณีต ในทัศนะของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน และนำเสนอแนวทางการทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมบางท่าน เพื่อให้ผู้ศึกษาเอกสารการวิจัยชิ้นนี้ได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเกษตรประณีตในเบื้องต้น ก่อนที่จะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็น รูปแบบเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของการวิจัยในลำดับต่อไป

ความหมายของ “เกษตรประณีต” ผู้วิจัยเน้นไปที่มุมมองของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ในฐานะที่เป็นผู้ริเริ่มใช้คำว่า “เกษตรประณีต” โดยยืนยันหนักแน่นว่าสิ่งที่เครือข่ายฯ ปฏิบัติคือการทำเกษตรกรรมที่เรียกว่า “เกษตรประณีต” พร้อมกับนำเสนอแนวทางการทำเกษตรประณีตให้สังคมวงกว้างได้รับรู้ ซึ่งจากการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยผู้วิจัยมีผู้กล่าวถึงความหมาย ความสำคัญ และประเด็นเกี่ยวกับเกษตรประณีตไว้หลายคน อาทิเช่น

พ่อคำเดื่อง ภาษี กล่าวว่า “ปัจจุบันสถานการณ์ด้านหนี้สินและความล้มเหลวจากเกษตรเชิงเดี่ยวรุนแรงขึ้น ก็มาคิดว่าจะทำอย่างไรให้คนที่จะหนีจากวงจรอุบาทว์ของเกษตรเคมีได้เห็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น ถ้าจะให้ดูการทำในพื้นที่ขนาดใหญ่บางคนก็ท้อ ทำไม่ไหวแน่ๆ ก็มาคิดถึงการทำเกษตรประณีต ถ้าเรามีที่ดิน 50 ไร่ และตัดสินใจทำเกษตรประณีต 1 ไร่ ไม่ได้แปลว่าที่ดินอีก 49 ไร่ จะไม่ทำอะไรจริงๆ แล้วเดิมทำอะไรก็ทำเหมือนเดิมเพียงแต่แปลง 1 ไร่ คือเกษตรประณีต ใช้เวลาวันละ 2 ชั่วโมงมาปลูกและวิจัยและพัฒนาไปพร้อมเช่น ปลูกผักบุ้ง ก็ปลูกยางนาไปพร้อมกัน เมื่อนานาสูงระดับพริก ก็เปลี่ยนปลูกผักบุ้งเป็นพริก ยางนาสูงระดับกล้วยก็ปลูกกล้วย เมื่อรดน้ำผักบุ้งพริก หรือ

กล้วย ก็พลอยทำให้ยางนาได้น้ำไปด้วย เมื่อยางนาโตทะลุขึ้นไปก็ย้ายกล้วยไปปลูกที่ดินแปลงถัดไป
ปล่อยให้ยางนาโตต่อไป”

พ่อจันทร์ที ประทุมภา กล่าวว่า “ผมจะยกตัวอย่างเกษตรประณีตให้เห็น 1 ตารางเมตรปลูก
กล้วยต้นหนึ่ง มีพริกต้นหนึ่ง บักเช็ดต้นหนึ่ง ต้นยาง ข่า ตะไคร้ มีหมดทุกอย่างที่แค่นิดเดียว นี่คือ
เกษตรประณีต แต่ว่ามีของหลากหลายชนิด รดน้ำอย่างเดียวแต่ว่าได้หมดทุกอย่าง”

พ่อทัศน์ กียอม กล่าวว่า “เกษตรประณีตเริ่มจากไร่หนึ่งก่อน อันที่พ่อว่าเกษตรประณีต 1 ไร่
ปลูกทุกอย่าง ผักบัว(หอม) ผักกาด ผักชี อยู่ในนั้นหมด กล้วย อ้อยสร้อยปลี มีฮอด(ถึง)สระปลา เลี้ยง
กบ เลี้ยงหยังเรียบ มีหมด”

พ่อผอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “เกษตรประณีตเป็นการเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ของเกษตรกร จากการ
คิดว่า 1 ไร่ คือ 1,600 ตารางเมตร หยาบเกินไปทำให้ไม่มีการคำนวณและคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้
มากนัก อาจจะต้องคิดเป็นตารางฟุต ตารางนิ้ว หรือตารางเซนติเมตรไปเลย เป็นการทำให้ไม่คิด
เฉพาะดิน แต่ได้ดินก็สามารถปลูกพืชได้เช่น ปลูกมันเทศซึ่งลงหัวในดิน เหนือดินขึ้นไป 2 ชั้น 3 ชั้น ก็มี
ต้นไม้มินก และมีสัตว์ต่างๆ รอบๆ แปลงปลูกชะอมได้กว่า 500 ต้น เก็บเกี่ยวแต่ละต้นจะมีกิน เหลือ
แจกเพื่อน เหลือแจกนำไปขาย พื้นที่เหนือดินปลูกผัก น้ำเต้า ในแปลงปลูกผัก ไม้ผล ไม้ใช้สอย พื้นที่
ว่างเลี้ยงสัตว์ เพาะเห็ด เป็นต้น ศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านเขาเอ็ด(ท่า)ไร่เดียวจะต้องมีอยู่มีกินใน
ครอบครัวหรือใน 5 คน จะต้องสามารถเลี้ยงครอบครัวได้ จะต้องใช้เทคนิคในการจัดการอย่างน้อยต้อง
มีน้ำ แล้วก็มีที่ปลูกต้องมีมากเริ่มจากไร่เดียวไป 2 ไร่ 3 ไร่ก็ค่อยว่ากันไป แต่ที่นี้ ถ้าไม่มี 1 ไร่จริงๆ ขอให้
ครึ่งไร่หรือถ้าไม่มีครึ่งไร่ก็ขอให้มี 1 งาน แค่ 100 ตารางวาอยู่ได้ เขามีตัวอย่างแล้วจากต้นแบบที่เขา
เอ็ด บ่ปลูกแต่เสาเอือน(เสาบ้าน) เกษตรประณีตก็คือใช้ดินบ่หลาย(ไม่มาก)แต่ให้ปลูกหลายๆ อย่างให้
มีอยู่มีกิน ตั้งแต่ 20 ชนิดขึ้นไป ทั้งพืชผักสวนครัว ไม้ผล ไม้ยืนต้น โดยเฉพาะไม้ยืนต้นเขาเรียกว่า
บ้านาญชีวิตขาดบ่ได้เลย”

เกษตรต้นแบบเครือข่ายพ่อทัศน์ กล่าวว่า “เกษตรประณีตก็คือ มี 1 ไร่ เขา(เรา)ปลูกทุกอย่าง
ที่เขากิน ลงใน 1 ไร่นั้น เขามีเนื้อที่น้อยเขาก็ต้องปลูกจ่งซี่(อย่างนี้) หลุมพอเพียง (เกษตรประณีต 1
ตารางเมตร) ก็คือเขาปลูกต้นไม้อต้นหนึ่งแล้ว ข้างๆ เขาก็หาอย่างอื่นมาปลูกนำ(ด้วย)”

คุณ สงค์คลัง กล่าวว่า “เกษตรประณีตหมายความว่าเสาเอ็ด(ท่า)ได้เร็ว ได้ผลเร็ว ที่ดินยังน้อย
ผมก็เอ็ดไปเรื่อยๆ ทางนี้ปลูกผัก ทางพูน(นุ่น)ก็ปลูกต้นไม้ยืนต้น ต่อมาเริ่มได้เก็บก็เอาไปขายได้ม้อ
(วัน)ละคร้อยสองร้อย ต่อมาก็ปลูกบวบ ปลูกถั่วเพิ่มอีก ได้ดีกว่าเอ็ด(ท่า)นา”

ชาย ดีจะมาลา กล่าวว่า “คำว่าประณีตนี้คือว่าเห็ดคักๆ เห็ดแน่วๆ (ทำจริงๆ)เห็ดให้ละเอียด เห็ดอยู่อย่างต่อเนือง เขาบ่ต้องใช้เวลาหลายแต่ละมือ เห็ดมาแล้วคนถามเขาก็ตอบได้เพราะว่าเขาเห็ดมาแล้วเขาเห็ดจริง ฟังตนเองได้ บ่ได้ออกไปซื้อผู้ใดบ่ต้องได้ไปจับจ่ายบ่ต้องได้เอาเงินออก สิ่งที่เป็นน้อยที่สุดเขาค่อยไปซื้อ เขาปากท้องเจ้าของเป็นกลางอย่าเอาเงินเป็นโตตั้ง”

แดน มุ่งงาม กล่าวว่า “เกษตรประณีต 1 ไร่ จะมีต้นไม้หลายชนิด คือมีทุกอย่างอยู่ตรงนี้”

บุญ กล่าวว่า “เกษตรประณีตนี้เขาคิดก่อนวางแผนก่อนว่าจะเห็ดอันนี้ก่อนหรือนั้นก่อน เขาต้องวางแผนพื้นที่หนึ่งนี้ปลูกให้ครบปลูกทุกอย่างทุกแนว การปลูกหยั่งนี้ต้องวางแผน”

มณี มาระแสง กล่าวว่า “เกษตรประณีต 1 ไร่ ในนั้นปลูกได้หมดทุกแนว นับแต่ไม้ยืนต้นขึ้นไป มีมะเขือ พริก แฟง แตง ส่วนมากผมก็ปลูกต้นไม้ยืนต้นรอบนอก ตรงกลางมีสระ ปลูกข้าว ตะไคร้ ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก บ่เอาหลายดอก 6 อย่างก็พออย่างละ 9 ต้น มีกล้วย มะม่วง พริก มะเขือ ตะไคร้ เราสามารถปรับชนิดได้ ไม้ยืนต้นเราปลูกรอบนอกไว้เป็นรั้ว สมุนไพรขึ้นเองบ่ได้ปลูก”

ไมตรี พร้อมเพรียง กล่าวว่า “เกษตรประณีต 1 ไร่ คือเราบริหารพื้นที่ปลูกให้ได้มากที่สุดและหลายชนิดที่สุดเราบริหารจัดการพื้นที่ให้เป็น ถ้าพูดถึงเกษตรกรจะมีที่ดินมากอย่างน้อยก็ 10 ไร่ขึ้นไป พอมี 10 ไร่การบริหารจัดการที่ดินก็ไม่ถูก มองภาพไม่ออกว่าจะเอาต้นไม้ต้นนี้ไปไว้ตรงไหน ต้นนั้นไปไว้ตรงไหน มันเยอะไปมันกว้างใหญ่ไป ปราชญ์ชาวบ้านเขาก็เลยมาคิดว่าน่าจะมาบริหารจากเล็กๆ ไปก็คือเอาประณีต 1 ไร่ มาทำให้มันประณีตจริงๆ พอมองเห็นประณีต 1 ไร่ แล้วคุณก็จะขยายขยายไปเท่าไรก็ได้ มันจะมองภาพออกก็คือทำเกษตร 1 ไร่ให้ได้ก่อนแล้วคุณค่อยไปทำไร่อื่นๆ”

สมใจ พลพันธ์ กล่าวว่า “พ่อกับแม่เห็ดสวนแบบประณีตมีกล้วยประมาณ 1 ไร่ แบ่งมาปลูกหอม กระเทียม พริก มะเขือ 1 ไร่ ตอนนั้นต้นกล้วยมันเงาผมก็เลยเอาออก คือเดี๋ยวนี้ก็ปลูกต้นไม้ซ้อนต้นกล้วย เห็ดแบบประณีตนี้ก็เห็ดให้มันมีแถวมีแนว อันใดมันจะดี อันใดมันจะงาม เขาก็ดูแลมัน ให้มันประณีตให้มันงามไว ปลูกมะนาวก็เห็ดให้มันเป็นแถวเป็นแนว ให้มันเป็นตาเบิง(นาคู) ใช้ประโยชน์พื้นที่ดินให้มันคุ้ม เขาปลูกหอมหลังจากปลูกหอมแม่นยำ(คืออะไร) ผักกาด ออกจากผักกาดแม่นยำ ผักเสี้ยน ให้มันหมุนเวียนกัน”

สายทอง เกสกุล กล่าวว่า “เราปลูกพืชต้องให้มี 4 ระดับ ระดับสูงพวกมะพร้าว หนาม ลงมาก็มะนาว ลงมาก็พวกกินใบ ลงมาก็ข้าว ชิง พวกใต้ดิน หลุมหนึ่ง 4 มุม เราจะลงไม้ยืนต้น ไม้ผล กินใบ แล้วก็พืชผักสวนครัว เขาเรียกเกษตรประณีต 1 เมตร”

สุวลี ภาษี กล่าวว่า “เกษตรประณีตคือละเอียดลออ พื้นที่จำกัด บริหารพื้นที่ให้เป็น แต่ว่าเขาบ่ (เราไม่) ได้เลียนแบบผู้ใด ออกแบบไม่(ใคร)ออกแบบมัน คุณเฮ็ดได้ให้หลากหลายที่สุด เอ็น(เรียก)ว่า ประณีต เขาเฮ็ด 1 ตารางเมตรก่อน จากนั้นเขาค่อยขยายออกไปเรื่อยๆ คือให้เขาเฮ็ดบ่เกินโต ให้เขา มั่นใจ เฮ็ดไปน่าเรียนรู้ไปน่า(ด้วย)”

ไสว กล่าวว่า “เกษตรประณีตหมายความว่า บ่เฮ็ดหลาย แต่ว่าเฮ็ดที่น้อยได้เนื้อหลาย บ่แม่น่ว่าจะเฮ็ดน้ำท่วมทุ่งไป เฮ็ดน้อยๆ ได้เนื้อหลาย ปลุกทุกสิ่งทุกอย่างในนั้น ผมปลุกกล้วยหลุมเดียวมันมี ในนั้นหลายอย่าง เอาให้มันมีความหลากหลาย”

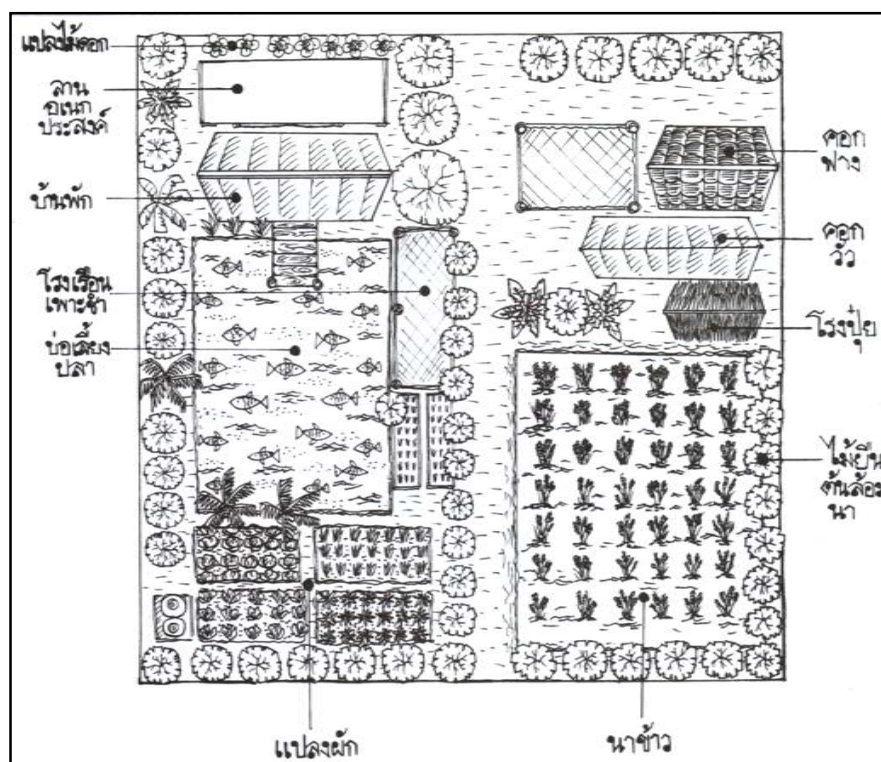
อ่อนสา พรหมรัตน์ กล่าวว่า “เกษตรประณีตนี้ให้ปลูกพืชระยะสั้นก่อน ผักกาด ผักบุ้ง ต้นหอม กระเทียมให้เฮ็ดอยู่เฮ็ดกินก่อน แล้วค่อยปลูกถั่วสองเดือนได้กิน ปลูกหมากนาวไปนำ ปลูกต้นหมาก ม่วงไปนำ สลับกันไป”

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมานั้น สามารถสรุปได้ว่า เกษตรประณีต หมายถึง การบริหารพื้นที่อัน จำกัดให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดด้วยความละเอียดลออ โดยวางแผนออกแบบการปลูกพืชให้มีความหลากหลายที่สุดตามสภาพพื้นที่ บนฐานกำลังของตนเอง ทำเล็กน้อยแต่ทำอย่างต่อเนื่องพร้อมกับการเรียนรู้ เน้นพึ่งตนเองแบบพอมีพอกินเพื่อลดรายจ่าย เมื่อทำสำเร็จในพื้นที่หนึ่งค่อยขยายสู่พื้นที่ใหม่

นอกจากนี้ จากแนวปฏิบัติของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอในบทที่ผ่านมา ที่ได้พัฒนาการทำเกษตรกรรมสู่การทำ “เกษตรประณีต” โดยในช่วงแรกได้วางแผนปฏิบัติ “เกษตรประณีต 1 ไร่” และได้พัฒนาสู่ “เกษตรประณีต 1 ตารางเมตร” แต่ในปัจจุบันได้พัฒนามาจนถึง “เกษตรประณีต” ที่ทำได้ในทุกขนาดพื้นที่ตามกำลังความสามารถของเกษตรกร ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะใคร่ขอนำเสนอแนวทางการทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมบางท่าน เพื่อให้ผู้ศึกษางานวิจัยขั้นนี้มีความเข้าใจเกี่ยวกับการทำเกษตรประณีตมากขึ้น

การพัฒนาการเกษตรสู่การทำเกษตรประณีต ปราชญ์ชาวบ้านได้ปฏิบัติจนเกิดผลจริงและประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งณัฐภูมิ สุตแก้ว (2552, หน้า 21-23) ได้กล่าวถึงแนวปฏิบัติของพ่อผายไว้ว่า “เมื่อคนคิดที่จะประณีตการเกษตรก็จะประณีตตาม การทำการเกษตรประณีตในความคิดผมต้องมี 4 ขั้นตอน อย่างที่หนึ่งต้องกำหนดเป้าหมายโดยที่ไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง เอาความสุขเป็นตัวตั้ง เอาความมีเป็นตัววัด มีในสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในพื้นที่ พืชผัก ไม้ผลยืนต้น ไม้ใช้สอย สัตว์เลี้ยง ฯลฯ อย่างที่สองต้องมีการรวมพลังคนในบ้านและชุมชน เพื่อสร้างอาหารให้พลังแก่ตนเอง

และคนในแผ่นดิน อย่างที่สามขั้นของการตั้งมั่นคือการรู้จักตัวเอง รู้จักผู้อื่น รู้จักสิ่งแวดล้อมเพื่อเข้าใจ บทบาทหน้าที่ของตน อย่างที่สี่คือ ขั้นตั้งใจ ตั้งใจทำมาหากินเพื่อให้มีอยู่มีกิน พึ่งพาตัวเองค่อยๆ ลด หนีไป เราก็ต้องคิดก่อนว่า ใน 1 ไร่แบบประณีตของเราจะมีอะไรถึงดีที่สุดใน เริ่มต้นควรจะปลูกต้นไม้ ก่อนเพื่อให้เป็นร่มอย่างเช่นผักหวาน กระชาย กระบอก ฯลฯ จัดที่สำหรับไม้เลื้อย ไม้เถาวัลย์ ไม้พุ่มเช่น ย่านาง ชะพลู ฯลฯ มีผักที่ผิวดิน ผักกินหัวกินรากที่อยู่ใต้ดิน ในแปลงของผมจะมีผักปลูกหมุนเวียนกันไป ต้องดูการปลูกผักที่เหมาะสมในแต่ละฤดูกาลและพื้นที่ ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาวปลูกอะไรจะดี ในการเลี้ยงสัตว์ก็ต้องไม่มีผลกับสิ่งที่ปลูกผมก็จะเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงวัว แล้วก็เลี้ยงปลาในสระน้ำ นอกจากบริโภคและใช้สอยเองแล้ว หากต้องการขายเพื่อลดหนี้ด้วยก็ต้องดูว่าอะไรที่ราคาดีพอที่เราจะมีรายได้มาหมุนเวียนบ้าง ในการทำ 1 ไร่ผมใช้เวลาวันละแค่ 2-3 ชั่วโมง มีไร่เดียว 4-5 คนก็สามารถเลี้ยงได้” ซึ่งพ่อผาย สร้อยสระกลาง ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมรุ่นบุกเบิกผู้ได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมรุ่นที่ 3 จากกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งแปลงเกษตรประณีต 1 ไร่ ของพ่อผาย สามารถสรุปได้เป็นแผนภาพ มีดังนี้

ภาพที่ 5.1 แปลงเกษตรประณีต 1 ไร่ ของพ่อผาย สร้อยสระกลาง

ที่มา: อนุรักษ์ สดแก้ว, 2552, หน้า 20.

ทั้งนี้ ปริมาณและชนิดของผลผลิตภายในแปลงเกษตรประณีต 1 ไร่ของพ่อผายนันณัฐภูมิ สุดแก้ว (2552, หน้า 26) ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ในระหว่างวันที่ 1 กรกฎาคม 2547 ถึง 31 ธันวาคม 2548 ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ปริมาณและชนิดของผลผลิตจากที่ดิน 1 ไร่ของพ่อผาย สัตว์มี 2 ชนิด น้ำหนักรวม 36 กิโลกรัม ผักมี 31 ชนิด น้ำหนักรวม 571.2 กิโลกรัม ผลไม้มี 4 ชนิด น้ำหนักรวม 321.1 กิโลกรัม ข้าวมี 1 พันธุ์ น้ำหนักรวม 150 กิโลกรัม รวมมีพืชและสัตว์ 38 ชนิด น้ำหนักรวม 1,078.3 กิโลกรัม ผลไม้ที่ไม่ได้ขังหรือกินได้มีกล้าไม้ 7 ชนิด จำนวน 100 กล้า

พื้นที่ฝั่งตะวันออก 800 เมตร พื้นที่สระน้ำ 200 ตารางเมตร พื้นที่ขานสระ 64 ตารางเมตร พื้นที่อยู่อาศัย 60 ตารางเมตร พื้นที่คูสระ 476 ตารางเมตร

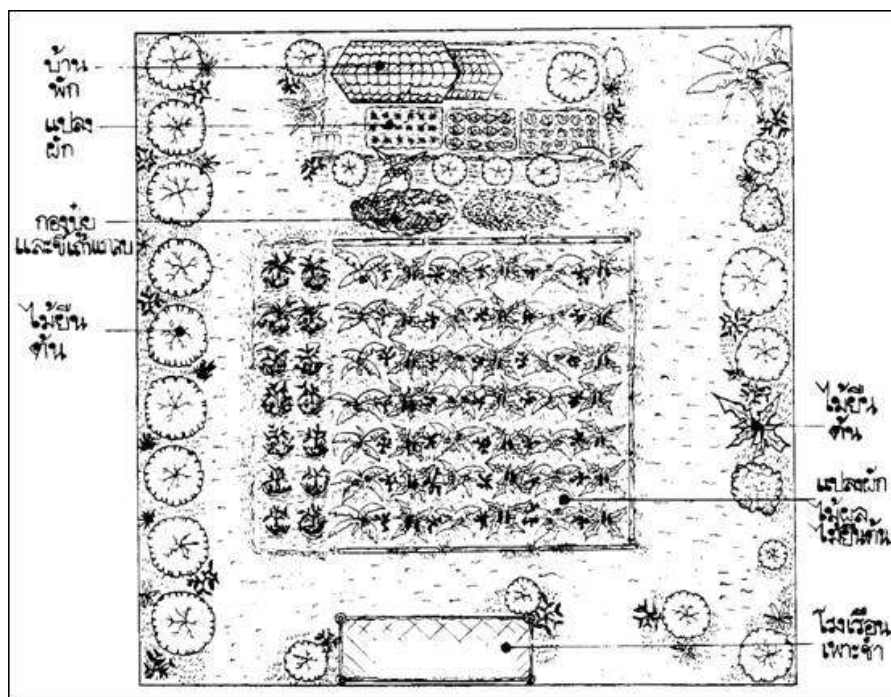
พื้นที่ฝั่งตะวันตก 800 ตารางเมตร นาข้าว 360 ตารางเมตร พื้นที่คันคู 80 ตารางเมตร พื้นที่คอกวัว 70 ตารางเมตร พื้นที่คอกฟาง 38 ตารางเมตร พื้นที่โรงปยุชีวภาพ 39 ตารางเมตร พื้นที่เรือนเพาะชำ 15 ตารางเมตร พื้นที่ทางเดินและลานเอนกประสงค์ 197 ตารางเมตร

2. ค่าใช้จ่ายต่างๆ ในการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ของพ่อผาย ค่าแรงงาน 386 ชั่วโมง คิดเป็นเงิน 6,984 บาท ปุ๋ย 3,420 กิโลกรัม คิดเป็นเงิน 0 บาท ค่าไฟฟ้าสูบน้ำ 114 ชั่วโมง คิดเป็นเงิน 342 บาท พันธุ์พืช 6,677 ต้น คิดเป็นเงิน 610 บาท เมล็ดพันธุ์ 1,760 กรัม คิดเป็นเงิน 1,385 บาท เครื่องจักรกล 150 บาท อื่นๆ 200 บาท ค่าใช้จ่ายทุกประเภทไม่รวมแรงงานคิดเป็นเงิน 78,637 บาท ค่าใช้จ่ายทุกประเภทรวมแรงงาน คิดเป็นเงิน 85,585 บาท

3. จำนวนปีที่เกษตรผสมผสานความพอเพียงของปริมาณน้ำชนิด และจำนวนของต้นไม้ยืนต้นที่มีอยู่ปลูกใหม่ตายไปและคงเหลือในแปลงเกษตรประณีต 1 ไร่ ที่ดินเกษตรประณีต 1 ไร่ของพ่อผายเคยทำเกษตรผสมผสานมาแล้ว 3 ปี ใช้น้ำจากสระและบาดาลมีน้ำเพียงพอตลอดปี ต้นไม้ยืนต้นที่มีอยู่เดิมมี 3 ชนิด จำนวน 3 ต้น จำนวนที่ปลูกเพิ่ม 27 ชนิด จำนวน 82 ต้น จำนวนที่ตายไปหรือตัดทิ้งมี 1 ชนิดจำนวน 1 ต้น จำนวนคงเหลือ 29 ชนิด จำนวน 84 ต้น

ปราชญ์ชาวบ้านอีกท่านหนึ่งคือ พ่อคำเดื่อง ภาษี ที่ได้รับการยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมรุ่นที่ 1 จากกระทรวงศึกษาธิการที่ทำเกษตรประณีตในแปลงเกษตรของตนเองจนประสบผลสำเร็จ ยังเป็นแรงผลักดันที่สำคัญในเรื่องการทำเกษตรประณีตสู่เกษตรกรคนอื่นๆ ซึ่งพ่อคำเดื่องกล่าวว่า “เริ่มต้นจากน้อยๆ ค่อยเป็นค่อยไปประณีตในการทำด้วยปัญญา เดียวนี้การพัฒนาของโลกมันผิมนะ เพราะถ้ามันเริ่มจากใหญ่ๆ ใครจะตามได้ มันไม่มีทางเป็นไปได้ การแก้ไขปัญหามันต้อง

เริ่มจากเล็ก คิดออกจากกรอบรูปแบบเดิมๆ” ซึ่งพื้นที่เกษตรประณีต 1 ไร่ ของพ่อคำเตื่อง ภาษี สามารถแสดงเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

ภาพที่ 5.2 แปลงเกษตรประณีต 1 ไร่ ของพ่อคำเตื่อง ภาษี

ที่มา: ธรรมนูญ สดแก้ว, 2552, หน้า 33.

การทำเกษตรประณีต 1 ไร่ของพ่อคำเตื่องนั้นธรรมนูญ สดแก้ว (2552, หน้า 34) ได้สรุปเอาไว้ว่าในพื้นที่ 1 ไร่ของพ่อคำเตื่องจะไม่มีพื้นที่นา จะมีสวนของแปลงผัก ไม้ผล และไม้ยืนต้นรวมทั้งมีพื้นที่สำหรับโรงเพาะชำ โดยจะไม่ได้เลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ 1 ไร่ มีการปลูกไม้ยืนต้นเช่น ต้นกล้วย มะละกอ เป็นต้น มีการปลูกไม้ใช้สอยเช่น ต้นยางนา ต้นไผ่ ต้นสัก ไม้ประดู่ ไม้ตะเคียน เป็นต้น

1. ปริมาณและชนิดของผลผลิตจากที่ดิน 1 ไร่ของพ่อคำเตื่อง ไม่มีการเลี้ยงสัตว์ในสวน ไม่มีการทำนาในสวน ผักมี 29 ชนิด คิดเป็นน้ำหนัก 368.6 กิโลกรัม ผลไม้มี 5 ชนิด คิดเป็นน้ำหนัก 543.3 กิโลกรัม เห็ดมี 1 ชนิด คิดเป็นน้ำหนัก 5.3 กิโลกรัม รวมพืชทั้งหมด 35 ชนิด คิดเป็นน้ำหนัก 938.2 กิโลกรัม ผลผลิตไม่ได้ซัหรือกินได้ มีกล้วย 2 ชนิดจำนวน 8 กล้า และมีไม้ไผ่ 13 ลำ

2. ค่าใช้จ่ายต่างๆ ในการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ของพ่อคำเดื่อง ค่าแรงจำนวน 748 ชั่วโมง คิดเป็นค่าใช้จ่าย 13,464 บาท ค่าปุ๋ยจำนวน 1,514 กิโลกรัม คิดเป็นค่าใช้จ่าย 0 บาท ค่าไฟฟ้าสูบน้ำ จำนวน 209 ชั่วโมง คิดเป็นค่าใช้จ่าย 627 บาท ค่าพันธุ์พืชจำนวน 1,288 ต้น คิดเป็นค่าใช้จ่าย 448 บาท ค่าเมล็ดพันธุ์จำนวน 13,073 กรัม คิดเป็นค่าใช้จ่าย 75 บาท ค่าพันธุ์สัตว์จำนวน 0 ตัว คิดเป็นค่าใช้จ่าย 0 บาท

3. จำนวนปีที่ทำเกษตรผสมผสานความพอเพียงของปริมาณน้ำ ชนิดและจำนวนของต้นไม้ยืนต้นที่มีอยู่ปลูกใหม่ตายไปและคงเหลือในแปลงเกษตรประณีต 1 ไร่ ที่ดินเกษตรประณีต 1 ไร่ของพ่อคำเดื่องเคยทำเกษตรผสมผสานมาแล้ว 2 ปี ใช้น้ำจากลำห้วยกุดน้ำใส มีน้ำเพียงพอับความต้องการตลอดปี ต้นไม้ยืนต้นที่มีอยู่เดิมมี 22 ชนิด จำนวน 353 ต้น จำนวนปลูกเพิ่ม 10 ชนิด จำนวน 270 ต้น จำนวนที่ตายไปหรือตัดทิ้งมี 6 ชนิด จำนวน 65 ต้น จำนวนคงเหลือ 27 ชนิด จำนวน 558 ต้น

จะเห็นว่า การพัฒนาแปลงเกษตรประณีตของพ่อผาย สร้อยสระกลางและพ่อคำเดื่อง ภาษี เป็นตัวอย่างที่ปรากฏผลอย่างเป็นรูปธรรม และจากรายงานการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ครั้งที่ 3/2548 เรื่อง “คุณค่าของเกษตรประณีต 1 ไร่” (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550, หน้า 19-21) ได้สรุปถึงผลดีของเกษตรประณีต 1 ไร่ว่า การทำเกษตรประณีตมีผลดีด้านเศรษฐกิจใช้เวลาน้อยในระยะเริ่มต้น ใช้แรงงานน้อย ใช้เวลาไม่มาก ใช้เงินทุนไม่มาก แต่สิ่งที่ได้คุ้มค่าเพราะนอกจากได้อาหารแล้วยังได้ปัญญาในการขยายผล ด้านสิ่งแวดล้อมช่วยให้เกษตรกรแต่ละคนได้เรียนรู้จากของจริงในการสร้างความสมดุลให้กับธรรมชาติด้วยการเริ่มต้นสร้างแหล่งน้ำให้พอเพียง บำรุงดินด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ปลูกไม้ยืนต้น เลี้ยงสัตว์ พืชสวนครัว ด้านสังคมช่วยฟื้นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเกิดกัลยาณมิตร ความสามัคคี ด้านวิถีชีวิต มีแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต ด้านสุขภาวะช่วยให้มีอยู่มีกิน จากปัจจัยสี่และไม้ยืนต้นหลายชนิด มีร่างกายและจิตใจแข็งแรง ที่สำคัญทำให้มีปัญหาที่จะจัดการทุกปัญหา มีความสุขครบถ้วนทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา

นอกจากนี้ นพ.อภิสิทธิ์ อารมวรางกูร ยังได้กล่าวว่า “หลังจากได้มีโอกาสร่วมเรียนรู้กับปราชญ์ชาวบ้านมาพบว่า เกษตรประณีต 1 ไร่ เป็นยุทธศาสตร์และยุทธวิธีพาไปสู่สัมมาอาชีพ นำมาซึ่งสุขภาวะที่ดี เพราะใช้ที่ดินน้อย แรงงานน้อย ลงทุนน้อย แต่ได้ความสุขมาก” (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 24) ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรประณีต 1 ไร่ ช่วยให้ มีอยู่ มีกิน มีแถม มีขาย มีสุขภาพดี ทำให้เจ้าของแปลงมีความสุขจากการที่เห็นต้นไม้โตขึ้น อยู่ในที่ที่ร่มรื่น จึงมีสุขภาพจิตดี มีเพื่อนมาก

เพราะคนมาขอกินขอซื้อ จึงมีความสุขทางสังคม และที่สำคัญได้เรียนรู้จากการได้คิดได้ทำ ทำให้ปัญหาดีขึ้นจึงมีความสุขทางปัญญาโดยรวม จึงทำให้เกิดสุขภาวะดีทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 6-7)

ด้วยความสำคัญดังกล่าว ประชาชนชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานมุ่งมั่นที่จะเห็นคนอีสาน 1 ล้านครอบครัวพ้นทุกข์ให้จงได้ โดยได้สร้างพันธกิจร่วมกันว่าจะสร้างคน สร้างป่า สร้างชุมชน สร้างชาติและช่วยโลกพ้นจากวิกฤตโลกร้อน โดยผลักดันนโยบายเกษตรประณีต 1 ไร่ ให้มีสระน้ำและบ่อบาดาลในไร่นา เพื่อทำเกษตรผสมผสาน การปลูกไม้ใช้หนี้ พลเมืองจิตอาสาและเยาวชนจิตอาสา และวางแนวทางปฏิบัติที่สำคัญของชุมชนเป็นสุข คือการคิดได้ทำเป็นมาร่วมตัวกันทำเรื่องที่เป็นไปได้และมีศักยภาพ (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2552, หน้า 28)

อย่างไรก็ตาม การทำเกษตรประณีตก็มีทั้งผลดีและมีปัญหาอุปสรรค ซึ่งจากรายงานการประชุมเครือข่ายประชาชนชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ครั้งที่ 3/2548 เรื่อง “คุณค่าของเกษตรประณีต 1 ไร่” (2548, หน้า 3-6) ที่ประชุมได้สรุปประเด็นสำคัญไว้ ดังนี้

1. ผลดีของเกษตรประณีต 1 ไร่

1.1 ด้านเศรษฐกิจ ผลจากการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ ระยะสั้นภายในเวลา 3-6 เดือน ช่วยให้อาหารการกินอุดมสมบูรณ์ขึ้นทั้งผัก ผลไม้ สมุนไพร ปลอดภัยจากเคมี หลากหลายชนิดไว้รับประทาน มีกุ้ง หอย ปู ปลา หมู เห็ด เป็ด ไก่ ไข่กิน ช่วยให้อุดหนุนลดรายจ่ายลงไปได้มาก เพราะมีอยู่มีกินโดยไม่ต้องซื้อ เหลือกินเหลือใช้ได้แจกทำให้มีเพื่อนสร้างความเป็นปึกแผ่นในชุมชน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงิน ช่วยให้มีอาชีพเสริมมีรายได้เพิ่มขึ้น มีเงินทุนไปลดหนี้ปลดสินช่วยให้หนี้สินลดลงและมีเงินออม ทำให้เงินออมเพิ่มมากขึ้นนำมาลงทุนอุดหนุนเพิ่ม ข้าว กล้วย หนุ่ย และสัตว์ใหญ่เพิ่มขึ้น ปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายทั้งผัก ผลไม้ และไม้ใช้สอยที่ปลูกง่าย ดูแลง่ายเพิ่มขึ้น กลายเป็นธนาคารต้นไม้ประจำครอบครัวสามารถผลิตออกซิเจน ออกดอกออกผลออกสมุนไพร ออกเห็ด ออกไข่แมดแดง ออกรังผึ้ง และผลผลิตหลากหลายชนิด ช่วยให้ทีมงานทำเป็นอาชีพหลักที่เป็นสัมมาชีพ ไม่ต้องอพยพแรงงานไปที่ใด สามารถพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเองได้อย่างสมดุลและมีความสุข ข้อดีที่สุดของเกษตรประณีต 1 ไร่ คือใช้ที่ดินน้อยในระยะเริ่มต้น ใช้แรงงานน้อย ใช้เวลาไม่มาก ใช้เงินทุนไม่มาก แต่สิ่งที่ได้คุ้มค่าเพราะนอกจากได้อาหารแล้วยังได้ปัญญาในการขยายผล

1.2 ด้านสิ่งแวดล้อม เกษตรประณีต 1 ไร่ ได้ช่วยให้เกษตรกรแต่ละคนได้เรียนรู้จากของจริงในการสร้างความสมดุลให้กับธรรมชาติ ด้วยการเริ่มต้นจากการสร้างแหล่งน้ำให้พอเพียงใน

การทำเกษตรในแปลง 1 ไร่ หันมาบำรุงดินด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยน้ำชีวภาพ การปลูกพืชตระกูลถั่ว การอนุรักษ์ไผ่เดิมบนดินด้วยการงดเผา งดใช้สารเคมี ร่วมกับการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ด้วยการปลูกไม้ยืนต้นที่เป็นผัก ผลไม้ ไม้ใช้สอย และสมุนไพรพื้นเมืองที่หลากหลาย ช่วยทำให้สัตว์เลี้ยงและสัตว์ตามธรรมชาติมาอาศัยช่วยในระบบนิเวศดีขึ้นเรื่อยๆ

1.3 ด้านสังคม เกษตรประณีต 1 ไร่ เมื่อทำจริงจังวันละ 2-4 ชั่วโมง จะช่วยให้เหลือกินทำให้ได้แจกแบ่งปันญาติสนิทมิตรสหาย พื้นความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เกิดกัลยาณมิตร และเนื่องจากไม่มีใครที่รู้เรื่องการทำเกษตรทุกเรื่อง ในขณะเดียวกันก็ไม่มีใครที่ไม่รู้อะไรสักเรื่อง ดังนั้นการที่มีกัลยาณมิตรที่แต่ละคนมีความรู้และประสบการณ์ในเรื่องที่แตกต่างกัน แต่มีเรื่องสนใจร่วมกันคือทำเกษตรประณีต 1 ไร่ ให้เป็นห้องครัวของครอบครัวและชุมชน จึงพาไปสู่การร่วมตัวเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ทำให้เกิดความร่วมมือ ร่วมกันคิด ช่วยกันทำ แก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ ช่วยให้เกิดความสามัคคี และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนอื่นๆ ในสังคมที่ต้องการสร้างสังคมศรีอารีย์ ในลักษณะที่รักและเอื้ออาทรต่อกันในลักษณะนี้

1.4 ด้านวิถีชีวิต เกษตรประณีต 1 ไร่ ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ มีแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตชีวา ช่วยให้ได้ออกไปคิดจนคิดได้ ช่วยให้ทดลองทำตามที่ได้คิดจนทำได้ รู้จักการวางแผน และเกิดการวิจัยและพัฒนาค้นหาคำตอบในทุกเรื่องที่เป็นเรื่องใกล้ตัว ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยและพัฒนาที่กินได้ ใช้ได้ ว่าพอกินหรือไม่ การวิจัยและพัฒนาให้ระบบดิน น้ำ ป่า ดีขึ้น การวิจัยและพัฒนาการดับทุกข์สร้างสุขในทุกเรื่อง ทำให้เกิดองค์ความรู้พัฒนาเป็นภูมิปัญญาของเจ้าของแปลงเกษตรแต่ละคนที่พึ่งตนเองได้อย่างมีความสุข รวมทั้งมีพลังที่จะร่วมกันปลูกจิตสำนึกของญาติสนิทมิตรสหายที่อยากมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นให้หันมาเจริญรอยตาม รวมทั้งเกิดพลังสร้างลูกหลานที่เป็นเด็กและเยาวชนรักถิ่นมาสืบทอดเจตนารมณ์ให้มีความยั่งยืนสืบไป

1.5 ด้านสุขภาพะ การทำเกษตรประณีต 1 ไร่ ช่วยทำให้มีอยู่มีกินมีหลักประกันชีวิตจากปัจจัยสี่และไม้ยืนต้นที่หลากหลายที่เพิ่มขึ้น มีร่างกายและจิตใจแข็งแรงจากการมีอาหารปลอดสารพิษกิน มีร่มเงาและออกซิเจนของต้นไม้ มีเวลาออกกำลังกายด้วยการเดินเหยียบต้นไม้ ใช้จอบขุดดิน ออกกำลังกายอย่างเหมาะสมกับวัย ไม่มีสิ่งบีบบังคับจิตใจเช่นหนี้สิน สามีภรรยาได้อยู่ร่วมกันทำงานร่วมกัน รักกัน ลูกหลานอยู่ใกล้ ชุมชนเข้มแข็งจากการร่วมตัวร่วมกันคิดช่วยกันทำสิ่งแวดล้อมดีจากสภาพดินดำ น้ำชุ่ม ป่าอุดมสมบูรณ์ ปลอดภัยจากสารเคมีฆ่าหญ้า ฆ่าแมลง มีความภาคภูมิใจจากต้นไม้ยืนต้นที่เติบโตขึ้น ลูกหลานมาอยู่ใกล้มีอิสรภาพที่จะคิด พูด ทำได้ดังใจ โดยไม่ไป

กระทบคนอื่นและสิ่งแวดล้อม ที่สำคัญเกิดความสุขในการอยู่ร่วมกันกับทุกชีวิต และสิ่งแวดล้อม ด้วยหลักศีล ทาน ภาวนา ทำให้มีปัญญาที่จะจัดการทุกปัญหาให้มีน้อยลงๆ เรื่อยๆ จนความทุกข์หมดไป มีความสุขครบถ้วนทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา

2. ปัญหาอุปสรรคในการทำเกษตรประณีต 1 ไร่

2.1 ภัยแล้ง เนื่องจากฝนตกลงมาน้อยผู้ที่เริ่มทำจึงเกิดปัญหาอุปสรรคอย่างมากบางคนไม่เข้าใจสูบน้ำจากสระไปใส่ในข้าวแต่พบความแล้งต่อเนื่องจนข้าวก็ตาย ปลาในสระก็ตาย บางคนเพิ่งขุดสระไม่นานทำให้เก็บน้ำไม่ได้ตลอดปี ซึ่งเรื่องนี้ปราชญ์ชาวบ้านได้แนะนำว่าควรเร่งศึกษาว่าไม้ยืนต้นพันธุ์พื้นเมืองที่หลากหลายชนิดใดที่ยังคงเขียวสดขึ้นให้ผลผลิต และสามารถอยู่ได้ก็ควรจะไปปลูกต้นไม้เหล่านี้ในแปลงเกษตรให้มากพอ เพื่อดึงสภาพความสดชื่นและมีผลผลิตให้เรามีกินมีใช้แม้จะแล้ง นอกจากนั้นควรสงวนน้ำไว้ดูแลต้นไม้ยืนต้น สัตว์เลี้ยงที่ใช้น้ำน้อย และไม่ควรรูบน้ำไปปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ที่ใช้น้ำมากในฤดูแล้ง และอาจลงทุนขุดบ่อบาดาลไว้สำรองในปีที่แล้งจัด

2.2 องค์ความรู้ ชุดความรู้ยังมีไม่พอ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชต่างระดับ บางคนปลูกพืชแล้วแย่งอาหารกัน บางต้นบังแสงกันเอง การเลี้ยงสัตว์บางชนิดทำลายต้นไม้ในบางช่วง เป็นต้น จึงอาจจำเป็นต้องทำวิจัยและพัฒนาเพื่อสร้างองค์ความรู้ให้มีมากพอในการแก้ปัญหาดังกล่าว

2.3 ขาดอิทธิบาทสี่ เนื่องจากสมาธิบางคนไม่ได้สนใจจริง ขาดความพอใจในการดำเนินการเกษตรประณีต 1 ไร่ อย่างจริงจัง ขาดการติดตามและประเมินผล จึงทำให้ล้มเหลว

จากที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมา จะเห็นได้ว่า เกษตรประณีตเป็นนวัตกรรมที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานได้คิดค้นทดลองปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมเป็นผู้นำในการปฏิบัติ จนปรากฏเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนถึงความสำเร็จและความสุขที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรประณีต ซึ่งจากการศึกษาเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเป้าหมาย เพื่อศึกษารูปแบบการทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยจะได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการวิจัยในแต่ละประเด็น พร้อมกับข้อมูลประกอบ เพื่อยืนยันในแต่ละประเด็นที่ค้นพบ ดังนี้

ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากข้อมูลพื้นฐานของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเห็นว่าปราชญ์ชาวบ้านยอมรับว่าแนวปฏิบัติในการทำการเกษตรกรรมนั้น เป็นการยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียง ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านล้วนประสบกับภาวะหนี้สินและความทุกข์ยากจากการทำเกษตรเคมีหรือเกษตรเชิงเดี่ยวหรือเกษตรการค้า เมื่อตั้งสติได้จึงหันทางออกโดยการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านเรียกแนวปฏิบัตินี้ว่า “เกษตรพอเพียง” ดังที่พ่อทัศน์ กระจยอม กล่าวไว้ว่า “เกษตรพอเพียงคือเป็นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คำว่าเกษตรพอเพียงก็คือเอื้ออยู่เอื้อกิน เหลือกินก็แจกพี่น้อง เหลือแจกก็แจก เหลือแจกก็ขาย” จนทำให้สามารถตั้งตัวออกจากหล่มทุกข์และวังวนของเกษตรเชิงเดี่ยวได้ในที่สุด

เพื่อให้สามารถเป็นแบบอย่างแก่เกษตรกรทั่วไป ที่ยังติดอยู่ในวังวนของเกษตรเชิงเดี่ยวได้หันมายึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแนวทางในการดำรงตนและการประกอบอาชีพ ปราชญ์ชาวบ้านจึงได้ทดลองและพัฒนาแนวทางการทำเกษตรพอเพียงที่เป็นรูปธรรม เห็นและสัมผัสได้อย่างชัดเจนเพื่อสร้างความมั่นใจแก่เกษตรกรรายอื่น ซึ่งรูปแบบที่พัฒนาขึ้นมา นั้นปราชญ์ชาวบ้านเรียกว่า “เกษตรประณีต” พร้อมกับยืนยันชัดเจนว่า “เกษตรประณีตแก้จนได้”

พ่อจันทร์ดี ประทุมภา กล่าวว่า “เศรษฐกิจพอเพียง แม่น(ใช่)แล้ว เป็นทางออกของเกษตรกร ทุกวันนี้คนเขาชอบเอ็ด(ทำ)หลายๆ แต่หักลบกลบหนี้แล้วมันติดลบ เป็นหนี้อีก”

พ่อชาติ มาระแสง กล่าวว่า “รู้จักเบ่ง(ดู)โตเองให้ออก บอกโตให้ถูก ใช้ตัวให้เป็น บ่ให้เดินโดนโยนไปแบบอาศัยผู้อื่น ให้หันกลับมาบ่ให้เอาเงินเป็นโตตั้ง ถ้าเอาเงินเป็นโตตั้งหวังว่าหวังรวยนี้ เอ็ดไร่ปอไร่มัน ผลสุดท้ายติดหนี้ รวยแต่หนี้ พอหันมาเอ็ดเกษตรพึ่งโตเอง ปลูกอยู่ปลูกกิน เดียวนี้ธนาคารเป็นหนี้พ่อแล้ว พ่อบ่ได้เป็นหนี้เป็นสิน เท่านั้นพอใจแล้ว นี่คือผลสำเร็จ”

พ่อทัศน์ กระจยอม กล่าวว่า “เราต้องมีดุลยพินิจพิจารณาในท้องถิ่นของเขา โบราณว่า “เห็นช้างขี้ขี้เข้าช้าง” เอ็ดตามกำลังเจ้าของมี เราต้องมีจิตใจให้พอเพียงเบ่ง(ดู)พิจารณาในท้องถิ่นที่ ดินอันนี้เหมาะสมกับพืชอี่หยั่ง(อะไร) พ่อว่าที่ในหลวงตรัสมาบ่ผิดจักแนว(ชักอย่าง)ถูกหมด เอ็ดมานี้ก็หายโรคหายภัย ปากก็ได้กินของดี”

พ่อบุญเต็ม ชัยลา กล่าวว่า “เศรษฐกิจพอเพียงนำไปใช้ได้หมด ใช้นำชีวิตประจำวันก็ได้ เอ็ดเกษตรก็ได้ แล้วแต่เราจะนำมาปรับใช้เอา บ่ต้องไปเล่นน้ำ(วิ่งตาม)กระแส ถ้าบ่เอ็ด(ไม่ทำ)เศรษฐกิจพอเพียงมันก็เดือดร้อน เราจะค่อยขยายงานแทนพระเจ้าอยู่หัว พระองค์บ่เห็นเขาก็จะเอ็ดแทน เพราะว่าแม่น(ใช่)ทางที่ดีที่สุดแล้วของเกษตรกร หมายความว่า แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของใน

หลวงเฮานี้ เป็นแนวทางที่ดี แนวทางที่ดีที่ถูกเลย ไผ(ใคร)เดินสายนี้จะบ่พลาด ที่พอเฮ็ดอยู่ทุกมื่อ(ทุกวัน)นี้ก็ตามรอยของในหลวง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข แล้วก็ต้องเดินสายกลาง”

พ่อผอง เกตพินุลย์ กล่าวว่า “เศรษฐกิจพอเพียงคือการพึ่งตนเอง อาหารก็อยู่นี้ผมบ่ได้ไปซื้อข้างนอก เขาต้องเฮ็ดหลายๆ อย่างนี้ละเกษตรกร เฮ็ดในแปลงเดียวกัน ผมเดินตามรอยพ่อทำให้ผมมีความสุข มีความพอประมาณ พอใจในสิ่งที่ตนมี บ่ได้โลภ การแก้ไขปัญหาต้องรู้ว่าตนเองเป็นใคร ดูตนเองให้ออก บอกตนเองให้ได้ ต้องพึ่งตนเอง และปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ในหลวงท่านบอกไว้ นี่คือการดำเนินชีวิตตามรอยพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เดินตามรอยพ่อหลวงจะมีความสุขที่สุด เพราะว่าพ่อหลวงบ่ตีวะ(ไม่โกหก)เฮาแล้ว ที่สำเร็จมาได้ย้อนเดินตามรอยพ่อเป็นเพราะบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทำให้มีวันนี้ได้ เราพึ่งตนเองได้”

คุณ สงค์คลัง กล่าวว่า “พออยู่พอกิน เขาบ่ต้องได้พึ่งพา มีกำลังที่เฮาเฮ็ดได้เฮาก็เฮ็ดแค่ที่เฮามีให้อยู่ดี พอดีกับแสง(แรง)เจ้าของ(ตัวเอง) บ่ต้องให้เกินแสงเจ้าของถ้ามันเกินแสงเจ้าของมันบ่ดี อันหม่องใด(ตรงใด)พอปลูกได้ก็ปลูกเลย บ่ต้องมีแบบแผน นี้ละที่เขาว่าเกษตรพอเพียง”

ทวี สะเทินรัมย์ กล่าวว่า “แต่ก่อนผมบ่เข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตอนนี่ผมมาเข้าใจแล้วก็คืออุ้มชูตัวเองได้ อุ้มชูครอบครัวได้ พึ่งตนเองได้”

ทองสา จุ่มคอม กล่าวว่า “ให้พอเพียงมีทุกสิ่งทุกอย่าง เงินเฮาก็บ่ได้ออกทางอื่นก็จะได้ประหยัดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้เฮา เหลือกินเฮาก็ขายนิดขายหน่อย ให้ประหยัดอดออม ให้มีอยู่มีกิน ให้ปลูกทุกอย่างที่กินได้ กินทุกอย่างที่ปลูก ให้พึ่งตนเองได้”

ธนพล ทิมธนสาร กล่าวว่า “เรื่องแรกเลยคือเรื่องสุขภาพ คือปลูกผักกินเองมั่นใจปลอดภัย สองคือเรื่องเงินไม่ต้องซื้อกินประหยัดรายจ่าย สามคือมีภูมิคุ้มกัน คุ้มกันครอบครัวไม่ต้องวิ่งไปซื้อเขา อีกอย่างคือได้ออกกำลังกายคือสร้างภูมิคุ้มกันให้ตัวเอง สร้างแหล่งอาหารให้ตัวเอง ออมเงินนี่ละคือหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือบ่ได้เอาเงินมาเป็นตัวตั้ง”

ไมตรี พร้อมเพรียง กล่าวว่า “เอาแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้กับชีวิตเรา ทุกสิ่งทุกอย่างที่ในหลวงท่านบอกท่านกล่าวมา เพราะทุกสิ่งทุกอย่างนั้นเราปลูกของกินได้ ถ้ามว่าต้นไม้กินได้ไหม มันก็กินได้ หลังจากที่มีต้นไม้ใหญ่โต เราก็สามารถแปรรูปออกมา คุณจะแปรรูปเป็นเงินก็ได้ คุณจะแปรรูปเป็นข้าวเลยก็ได้ เพราะว่าต่างคนต่างไม่ได้ทำเหมือนกันหมดทุกคน บางคนก็ทำบางคนก็ไม่ทำก็เลยได้สิ่งนี้ไปแลกเปลี่ยนกัน”

สุวลี ภาษี กล่าวว่า “ต้องประมาณเจ้าของ(ตัวเอง)ให้ได้ก่อน เอ็ดลำนี่(ทำแค่นี้)เขาอยู่ได้บ่ อยู่ได้นี้หมายถึงเขาอยู่แบบผาสุก บ่มีหนี้สิน มีอยู่มีกินโดยสมบูรณ์ แค่นี้ก็เอ็ดให้เขาพออยู่พอกินได้ มันก็พอเพียงแล้ว แต่ที่บ่เข้าใจคำว่าพอเพียง พอมาเอ็ดแล้ว นี่บ่(นี่หรือ)ที่เขาเอ็น(เรียก)ว่าพอเพียง มันเอ็ดให้เขาารู้สึกว่าผ่อนคลายจากความหนักอึ้งมาจากที่เขาไปอยู่เมืองหลวงมันร้อนรน ตอนนั้นเขารู้สึกว่าเย็น รู้สึกว่าเบา พอมาสัมผัสกับบรรยากาศแบบนี้ แบบวิถีชีวิตดั้งเดิมของเขา”

อารักษ์ ภาษี กล่าวว่า “ถ้าเขาเอ็ดแล้ว มันจะเห็นความสุขของคำว่าพอ พอไม่พอมัน พอใจเจ้าของ ความรู้เขาก็พอมีแล้ว พอได้ถ่ายทอดให้คนอื่นรู้ เขาเอ็ดเกษตรไร่นึงเขาก็พออยู่พอกินแล้ว บ่เดือดร้อนผู้ใด บ่ได้เอาเงินเป็นตัวตั้ง เขาอยากให้มันเป็นแบบพอเพียง”

สนทนากลุ่มเครือข่ายพ่อทัศน์ กระยอม “พอเพียงนำโตเฮา(ตัวเรา)แล้ว เขาพอใจแล้ว เขามีภูมิคุ้มกันเรื่องรายจ่าย นาก็เอ็ดให้พอเพียง ชาก็ปลูกพอเพียงอย่าได้ซื้อเขากิน พอได้กินก็กิน พอได้ขายก็ขาย แล้วความเป็นอยู่มันดีขึ้นหมดทุกอย่าง”

สนทนากลุ่มเครือข่ายพ่อผอง เกตพิบูลย์ “พออยู่พอกิน เขาก็เอ็ดพออยู่พอกินในครอบครัวเขา พอประมาณเจ้าของบ่ต้องเกินตัวเจ้าของ เขาต้องวางแผนว่าเขาจะเอ็ดอีหยัง(ทำอะไร) เอ็ดน้อยๆ คือบ่เกินโตเฮา เขามีแนวกินทุกอย่าง มีภูมิคุ้มกันโรคเพราะว่าเขาได้ออกกำลังกาย”

ในการจัดการความรู้ของเครือข่ายฯ นั้นทำโดยนำความรู้ที่เครือข่ายฯ สร้างขึ้นด้วยการไปดูของจริง ปฏิบัติจริง ด้วยความขยัน อดทน อดออม จนเกิดความสุขและเชื่อมั่นในวิถีทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ศรัทธาในผู้นำภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความรู้ มีประสบการณ์ เป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณของคนในเครือข่ายฯ ที่สำคัญมีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ให้เกิดการได้คิดจนคิดได้ และได้ทำจนทำเป็นและรวมพลังกันให้สามารถแก้ปัญหาได้ (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551, หน้า 11) รวมถึงการคัดเลือกเกษตรกรเป้าหมายเข้าอบรมหลักสูตร รวบอ.ภาคประชาชน เครือข่ายฯ จะคัดคนที่สนใจ มีศรัทธาในแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่สู่เศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาก่อน เลือกคนที่มีสติ คิดดี พุดดี ทำดี ไม่หวังผลตอบแทน มีจิตสาธารณะ มีความพร้อมทั้งตนเองและสมาชิกในครอบครัว คัดเลือกคนที่ใส่ใจใฝ่เรียนรู้ โดยคัดเลือกคนที่ชอบทดลองทำสิ่งใหม่ๆ ชอบเรียนรู้สิ่งต่างๆ จนเกิดความรู้ในสิ่งที่สนใจและสิ่งที่ควรรู้ คัดเลือกคนที่ตั้งใจทำโดยดูจากความตั้งใจในงานที่ทำให้มีความขยัน หมั่นเพียรในงานที่ทำ จนเกิดปัญญาในงานที่ทำจนแก้ปัญหาต่างๆ ได้ลุล่วงไประดับหนึ่ง เพราะผู้ที่เข้ารับการอบรมต้องกลับไปประกอบสัมมาอาชีพจนมีรายจ่ายน้อยกว่ารายรับ มีงานทำ

ตลอดทั้งปี มีความพอเพียง ลด ละ เลิกอบายมุข มีการปรับเปลี่ยนการผลิต มีการใช้ภูมิปัญญา ร่วมกับการปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

จากเอกสารรายงานประจำปี 2550 เพื่อแผ่นดินไทยของเราของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น (2550, หน้า 47) ได้สรุปบทเรียนชุมชนอีสานเป็นสุขที่มุ่งเน้นเอาสุขภาพะทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญาของคนในชุมชนเป็นที่ตั้ง ซึ่งในขั้นทางเลือกและแผนปฏิบัติการได้ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นหลักการพัฒนาให้รู้จักตนเองคือ ความพอเพียง รู้จักอุดหนุนที่จำเป็นในชีวิต ทำให้ลดรายจ่ายและอาศัยการออมความอุดมสมบูรณ์จากธรรมชาติไว้

ด้วยแนวทางพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานได้รับด้วยเกล้า นำกระแสรับสั่งมาปรับใช้อย่างจริงจัง ทำให้ขยายเครือข่ายฯ ไปสู่ญาติสนิทมิตรสหายในชุมชนของตนเอง กลายเป็นชุมชนคนที่มีความฝันและความหวัง พร้อมด้วยแผนปฏิบัติการที่พลิกฟื้นชุมชนอีสานในทุกๆ ด้าน (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551, หน้า 12) ซึ่งความสำเร็จของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมในปัจจุบัน เกิดจากความเชื่อมั่นในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่าสามารถนำพาชีวิตไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น ปลดปล่อยจากภาวะทุกข์และหนี้สินของการทำการเกษตรเชิงเดี่ยวหรือการผลิตเพื่อขาย และมองว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังนำมาซึ่งความสมดุลทางธรรมชาติ ความสุขทางจิตใจ และความสมดุลทางสังคม ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตไปสู่ทิศทางใหม่ (ธวัชชัย เพ็งพินิจ, 2550, หน้า 112)

จากรายงานการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านครั้งที่ 1/2549 สรุปว่า การขยายเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสู่ 1 ล้านครอบครัวทั่วอีสานเป็นภารกิจที่สำคัญมาก เพราะจะช่วยให้คนอีสานมีอยู่มีกินที่สำคัญคือมีความสุขทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550, หน้า 8) เป้าหมายการพัฒนาเน้นการทำงานดับทุกข์สร้างสุข ยึดหลักพึ่งตนเองและผู้อื่นพึงได้ ด้วยการรู้จักตนเอง ถึงความพอดี พอประมาณ ตามศักยภาพ รู้จักการใช้เหตุผลในการใช้จ่ายและในการใช้ชีวิตทำให้มีเงินเหลือ มีเวลาเหลือและรู้จักการสร้างภูมิคุ้มกันในชีวิตด้วยการออม ส่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาและส่งสมคุณงามความดี ทำให้มีปัจจัยสี่ที่เพียงพอในครอบครัว คนในครอบครัวมีความสุขคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก และนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติตน (คำคุณ, 2551, หน้า 8-9)

ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือปราชญ์ชาวบ้านได้อาศัยธรรมชาติว่าด้วยหลักอริยสัจสี่ มาวางแผนปฏิบัติการโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้จนสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ ด้วยการลดรายจ่าย อุดหนุนทั้งหลาย รวมทั้งรู้จักการออม และสั่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต ผลลัพธ์ที่ได้ตามมาคือ มีอาหารอุดมสมบูรณ์ มีปัจจัยสี่พอเพียง เหลือกินเหลือแจกก็ขาย ทำให้มีรายได้ ที่สำคัญคือมีหลักประกันชีวิตเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีชุมชนเข้มแข็ง ครอบคลุมอบอุ่น และมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตจังหวัดขอนแก่น, 2551, หน้า 24) เกษตรประณีต สร้างร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง เกิดผลดี มีอยู่มาก มีอาหารปลอดภัยไว้กินไว้แจกไว้ขาย มีปัจจัย 4 พอเพียง ได้ออกกำลังกาย ได้เรียนรู้ปัญหาและการแก้ปัญหา ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงขยายผลเกษตรประณีต จนกลายเป็นเกษตรผสมผสานเต็มรูปแบบ จนมีอาหารดี อากาศดี อารมณ์ดี ออกกำลังกายดี และเชื่อมต่อกับผู้บริโภคจนมีการเงินดี (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551, หน้า 9-10)

ปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ได้เจริญตามรอยพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อนำงานวิจัยและพัฒนางานเกษตรประณีต 1 ไร่ ที่ใช้ที่ดินน้อย ใช้แรงงานเพียงวันละ 2-3 ชั่วโมง ลงทุนไม่มาก แต่ได้ผลคุ้มค่า ไม่เพียงได้อาหารปลอดภัยจากสารพิษอย่างหลากหลายเลี้ยงคนในครอบครัวและในชุมชนได้แล้ว ยังกลายเป็นแหล่งเรียนรู้สู่ปัญญาในการนำพืชยืนต้นที่ปลูกง่ายและสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงง่ายไปขยายผลในพื้นที่ที่เหลือ และเครือข่ายที่เหลือรวมทั้งเป็นที่ประสานของคนในครอบครัว คนในชุมชน และคนในเครือข่าย เป็นจุดตั้งต้นที่สำคัญในการพาไปสู่งานวิจัยและการพัฒนาสัมมาอาชีพสู่คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดี (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 17)

เมื่อปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ได้นำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางการดำรงชีวิต หันเหแนวคิดแบบหาอยู่หากินมาเป็นทำอยู่ทำกิน ปรับเปลี่ยนกระบวนการคิดใหม่ไม่คิดเกินกำลังของตัวเอง มีความพอเพียงในตัวเอง มีเหตุผลการตัดสินใจอย่างรอบคอบ สร้างภูมิคุ้มกันให้กับตัวเอง จนเกิดแนวทางในการดำเนินชีวิตที่พอเพียง เน้นความพออยู่พอกินในตนเอง ครอบคลุม และสังคมรอบข้าง สร้างแนวปฏิบัติใหม่ขึ้นในการประกอบอาชีพตามวิถีแห่งความพอเพียง

การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ถือเป็นหลักสำคัญของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมที่เน้นการปรับเปลี่ยนแนวคิด มุ่งสู่วิถีปฏิบัติให้เกิดมรรคผลขึ้น สามารถสัมผัสได้ถึงความพอเพียง จับต้องได้กับผลสำเร็จ ซึ่งผลการปรับเปลี่ยน

ทัศนคติให้มองเห็นความสำคัญในอาชีพ มองทุนทางธรรมชาติที่อยู่รอบข้างอย่างเชื่อมโยง มีความพอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านต่างเห็นดีและยอมรับว่าเป็นทางรอดของเกษตรกรในปัจจุบัน ยิ่งทำยิ่งปรากฏผล ยิ่งทำยิ่งพออยู่พอกินอย่างพอเพียงทั้งทางกายและทางจิตใจ ทั้งนี้ทุกคนต่างพูดในสิ่งที่ตนเองทำว่า เกษตรประณีตเป็นการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นหลักในแนวปฏิบัติที่มีจุดมุ่งหมายสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง

ดังนั้น การทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรม เป็นการยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้ทั้งในชีวิตประจำและการประกอบอาชีพ ดังคำกล่าวที่ว่า “นี่คือการเดินรอยตามพระยุคลบาทเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” และ “เป็นเพราะพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทำให้มีวันนี้ได้” ซึ่งจากการยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การทำเกษตรประณีตสิ่งที่ได้รับมีคุณค่ายิ่ง เห็นได้จากการคำกล่าวของปราชญ์ชาวบ้านที่ว่า “ทุกวันนี้สิ่งที่ไม่มีอย่างเดียวคือไม่มีหนี้”

ประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่

จากการทบทวนเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในบทที่ 2 จะเห็นว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน โดยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบแนวคิดที่ชี้นำหลักการและแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ ส่วนเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นเป็นตัวอย่างการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในทางปฏิบัติ ทั้งนี้ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน ส่วนทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 และ 3 สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า

ทั้งนี้ การทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก็มีความสอดคล้องต้องกันทั้งกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นปราชญ์ชาวบ้านได้น้อมนำไปใช้ทั้งในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ส่วนเกษตรทฤษฎีใหม่นั้นปราชญ์ชาวบ้านนำไปประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรกรรม กล่าวคือ ปราชญ์ชาวบ้านมิได้แบ่งพื้นที่ทำการเกษตรในลักษณะ 30:30:30:10 ตามหลักของเกษตรทฤษฎีใหม่ แต่ปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่โดยแบ่งออกเป็นพื้นที่แหล่งน้ำ พื้นที่ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น ทำนา เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่านก็จะประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ตามลักษณะพื้นที่ของตนเอง ซึ่งมีได้เน้นความเหมือนกันในการทำเกษตรประณีต แต่เน้นที่ความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่เป็นสำคัญ

พ่อจันทร์ที่ ประทุมภา กล่าวว่า “ขั้นแรกคือทฤษฎีใหม่หาแหล่งน้ำเลย แต่ต้องเริ่มต้นด้วยการเปลี่ยนความคิดคนก่อน ถ้าเปลี่ยนได้ก็บังเกิดผล เพราะว่าทฤษฎีใหม่กับเศรษฐกิจพอเพียงนี้มันอยู่รอดได้แน่นอนเลย ว่าต้องเอาโตนี่ให้เขาเห็นชัดก่อน เปลี่ยนแนวความคิดคนจากพึ่งภายนอก จากการพึ่งเงินจากภายนอกหันมาพึ่งตนเอง เอาจุดนี้เป็นหลักเลย ต้องเปลี่ยนจุดนี้ให้ได้ ทำเกษตรต้องมีแหล่งน้ำ แต่บ่ต้อง 100% เขาต้องเบ่ง(ดู)เขตพื้นที่ใกล้เคียงว่าใกล้น้ำบ่ ใกล้ที่ลุ่มบ่ มีคลองน้ำมาบ่ หรือว่าอาศัยน้ำฝนอย่างเดียว แล้วการจัดการแหล่งน้ำก็สำคัญ ต้องหาสระรองรับน้ำฝนไว้เพื่อทำการเกษตร ส่วนหนึ่งและส่วนหนึ่งไว้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น แล้วก็ต้องไว้ใช้ของเขาเองอีกส่วนหนึ่งคือไว้ทำนา อีกส่วนหนึ่งคือที่อยู่อาศัย ทางเดิน คอกสัตว์ ให้มันครบวงจรอยู่นี้ต้องแบ่งปรับใช้ได้ตามความเหมาะสม เพราะแต่ละเขตแต่ละพื้นที่มันจะไม่เหมือนกัน”

พ่อผอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “ศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านเขาเอ็ดไร่เดียว จะต้องมียูมีกินใน 5 คน จะต้องสามารถเลี้ยงครอบครัวได้ ต้องใช้เทคนิคในการจัดการอย่างน้อยต้องมีน้ำ ขุดสระน้ำ ปลูกไม้ผล ไม้ใช้สอย พืชผัก และสมุนไพร เริ่มจากไร่เดียวไป 2 ไร่ 3 ไร่”

พ่อผาย สร้อยสระกลาง กล่าวว่า “เอ็ดตามในหลวงเฮา ขุดสระน้ำมาก่อน น้ำเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของมนุษย์และสัตว์ น้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเจริญเติบโตของสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ขอให้มันน้ำพอเพียง พืช ผัก ผลไม้ สมุนไพร เห็ด และข้าว ก็จะพากันเจริญเติบโตและออกดอกออกผล ดังนั้นการจัดการน้ำจึงมีความสำคัญไม่ว่าจะเป็นการขุดสระ การเจาะบาดาล การสูบน้ำจากห้วย หนอง คลอง บึง เมื่อจัดการดี ๆ วางระบบน้ำโดยเอาฟางข้าวหรือใบไม้มาคลุมดิน อาจจะวางระบบน้ำหยด ซึ่งจะช่วยให้อำนาจน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพเต็มที่และได้ประโยชน์สูงสุด”

ตุ้ม ธรรมธะ กล่าวว่า “มีที่เกษตร 2 ไร่ ก็แบ่งเป็นบ่อน้ำ ปล่อยปลา ปลูกมะพร้าว มีไม้ยืนต้น พวกผักก็ปลูกหอมแดง ถั่วดิน ปลูกของกิน ผักสวนครัวทุกอย่าง”

ธนพล ทิมธนสาร กล่าวว่า “ก็ปลูกลงไปเลยก็ได้จัดเป็นล๊อคเป็นโซนดอก แต่มันก็ขึ้นก็ดูดีของมันไปเอง ปลูกผสมผสานทุกอย่างรวมกันในนี้หมด มีไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผักสวนครัว ปลูกอย่าให้พื้นที่มันว่าง พอโต(ตัว)นั้นตายเขาก็หาโตใหม่มาใส่เลย”

วิจิต ประทุมภา กล่าวว่า “ที่เขาเอ็ดเป็นแถวขวางเพราะว่าที่ตรงนั้นมันเป็นเนินลงไป ถ้าหากว่าเขาเอ็ดเป็นแถวลายยาว น้ำจะไปอยู่ตรงนั้นทีเดียว เขาเลยต้องเอ็ดลายขวาง น้ำจึงจะเสมอกัน ปลูกข้าว 5 ไร่ พอได้กินแล้วก็ได้ขายพร้อมถือว่าได้เลย การจัดพื้นที่เขาก็ไม่ได้เอาอะไรเป็นเกณฑ์มากมาย

ปลูกแบบปากก็ปลูกแบบถี่ๆ ไว้ ปลูกทุกอย่างปลูกต้นไม้เสริม มาปลูกแรกๆ เพื่อนหัวเราะอยู่ว่ามันจะเห็ดได้ยังไง พอปลูกแล้วเขาก็ว่าถ้าปลูกพร้อมมันก็จะได้อยู่ร่วมพร้อมกันแล้ว”

ไสว พากุดแร่ กล่าวว่า “พื้นที่มันโนน(สูง) ผมก็เลยมาคิดชุดสระ 2 ไร่ สระใหญ่บ่แมนสระน้อยๆ ได้มาแล้วก็มาปล่อยปลา ปลูกต้นไม้ล้อมขอบสระไว้”

อ่อนสา พรรณรัตน์ กล่าวว่า “ที่นาคันเป็นที่ยืน ก็แบ่งที่ลาดปลูกข้าว ขยับขึ้นมาก็ขุดบ่อเลี้ยงปลา โคก(สูง)ขึ้นมาก็เห็ดสวน ปลูกมะม่วง มะนาว ผักกาด ผักบัว(ต้นหอม) ปลูกพอได้กิน ในบ่อก็เลี้ยงปลา เลี้ยงเบ็ด เลี้ยงไก่ บ่มีหลายถ้ามีหลายมันล้นมือ ค่อยๆ ปลูกไม้ยืนต้น ไม้ยาง ประดูไว้เพื่อให้มันผลิตอากาศไว้หายใจ ถ้าบ่มีปากก็จะบ่มีออกซิเจนหายใจ”

อำนวย ศรีคล้าย กล่าวว่า “การปลูกพืชผักสวนครัวถ้าเขาเอาตัวมาซื้อเข้ามาปรับสภาพดิน ก่อนผักเขาก็บ่เป็นหญ้าดินก็ร่วนซุยมันก็จะบ่แข็ง คันเขาใช้ปุ๋ยเคมีดินมันจะแข็ง มันต่างกันหม่องนี้ละ”

จากการประชุมร่วมกันเพื่อจะสร้างหมู่บ้านที่อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันและน่าอยู่ที่สุดในโลก ซึ่งได้กำหนดร่วมกันคือใช้หลักการที่ถูกต้องง่ายๆ และถูกทาง โดยการทำความเข้าใจใหม่สู่เศรษฐกิจพอเพียงด้วยการปลูกทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูก สร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในหมู่บ้าน ทั้งการร่วมคิดร่วมเรียนรู้ ร่วมทำกิจกรรม ร่วมกันออกแบบความฝัน ความมุ่งหวัง ตัวชี้วัด ความสำคัญที่ต้องการ และการจัดการองค์กร โดยการสร้างกลุ่มแกนนำต้นแบบที่เกิดผลดีจากการเรียนรู้ และไปดำเนินการเกษตรทฤษฎีใหม่สู่เศรษฐกิจพอเพียงจนเห็นผลเชิงประจักษ์ (รายงานการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานครั้งที่ 10/2552, หน้า 6-7)

การทำเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นรากฐานที่สำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้เกษตรกรคิดได้และทำเป็นหันกลับมาทำอยู่ทำกิน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินได้แจกทำให้มีเพื่อนเหลือแจกได้ขายทำให้มีเงินและมีสุขภาวะที่ดี ได้กินอาหารปลอดภัยพืชที่หลากหลาย อยู่ในร่มเงาของต้นไม้ยืนต้น ชีวิตจึงดีวันดีคืน โดยเริ่มจากง่ายไปยาก ปลูกต้นไม้ที่อยากทดลองปลูกแทรกลงไปค่อยๆ ทำจากเล็กไปใหญ่ จาก 1 ไร่ ขยายเป็น 2 ไร่ 3 ไร่ 4 ไร่ จนเต็มพื้นที่ รวมทั้งทำแบบวิถีธรรมชาติ (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 6-7) ซึ่งแนวปฏิบัติของปราชญ์ชาวบ้านนั้นรัชชชัย เพ็งพิณิจ (2550, หน้า 118) มองว่า เป็นการทำเกษตรผสมผสานตามแนวคิดทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่เน้นการพึ่งพาตนเองตามระบบนิเวศธรรมชาติของพื้นที่ ผ่านการเรียนรู้และประสบการณ์ของปราชญ์ชาวบ้าน รวมถึงการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ประกอบการทำ

การเกษตร ส่งผลให้เกิดรูปแบบการเกษตรแผนใหม่ที่เรียกกันแตกต่างกันออกไป เช่น เกษตรประณีต เกษตรผสมผสาน เกษตรพึ่งตนเอง เกษตรธรรมชาติ เป็นต้น

เกษตรประณีต 1 ไร่ เป็นเกษตรทฤษฎีใหม่ที่ช่วยให้ระบบนิเวศดีขึ้นจากการขุดน้ำ ออมดิน ออมสัตว์ และอมต้นไม้ยืนต้น ทำให้ไม่ต้องใส่สารเคมีฆ่าหญ้า สารเคมีฆ่าแมลง รวมทั้งปุ๋ยเคมีทำให้มนุษย์ไม่ต้องเสี่ยงภัยจากสารเคมีอีก ช่วยให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตดีขึ้น มีอยู่มีกิน มีเพื่อน มีเงิน มีภูมิปัญญา และมีคุณภาพชีวิตที่ดี จะเห็นได้ว่าเกษตรประณีต 1 ไร่ เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตและสุขภาวะของคนในชุมชน จึงควรช่วยกันขยายให้เต็มทุกชุมชน ทุกตำบล ทุกอำเภอและทุกจังหวัด (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 30)

การประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นการปรับใช้ตามบริบทและสภาพของพื้นที่ทำการเกษตรกรรมให้มีแหล่งน้ำ ที่ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และสิ่งปลูกสร้าง โดยแบ่งขนาดพื้นที่ตามความต้องการในการใช้ประโยชน์ เพื่อให้การทำเกษตรประณีตมีความเหมาะสมลงตัวอย่างเข้ากันได้กับขนาดและสภาพพื้นที่ กำลัง ทรัพยากร และทุนทางสังคมของเกษตรกร เน้นใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างคุ้มค่า สร้างความหลากหลายทางชีวภาพทั้งชนิดและพันธุ์พืช ใช้วัตถุดิบทรีย์ ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมี และยาฆ่าแมลงทุกชนิด

ทั้งนี้ เกษตรทฤษฎีใหม่จะถูกนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ทำการเกษตรของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรม โดยไม่มีการจำกัดขนาดพื้นที่ที่แน่นอน อย่างไรก็ตามในการทำเกษตรประณีตนั้นในช่วงแรกปราชญ์ชาวบ้านเริ่มทำเป็นตัวอย่างและทดลองในพื้นที่ 1 ไร่ เพื่อเป็นแบบอย่างแก่เกษตรกรทั่วไปและใช้เป็นห้องทดลองของปราชญ์ชาวบ้าน ในเวลาต่อมปราชญ์ชาวบ้านได้ยื่นยอลงเหลือเพียงขนาด 1 ตารางเมตร ในปัจจุบันปราชญ์ชาวบ้านได้พัฒนาจนสามารถทำเกษตรประณีตในพื้นที่ขนาดใดก็ได้

ทำตามกำลังเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่

เมื่อปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรม ตระหนักชัดแล้วว่าเกษตรเชิงเดี่ยวหรือเกษตรเคมีหรือเกษตรการค้าล้วนนำมาซึ่งความทุกข์ยากและวังวนหนี้สินไม่รู้จบสิ้น เมื่อพิจารณาถึงทางออกจึงค้นพบว่าหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นทางออกที่ถูกต้องที่สุด โดยเริ่มจากการปรับเปลี่ยนวิธีคิด ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตมุ่งหน้าสู่พื้นที่ทำการเกษตรกรรม จากนั้นจึงวางแผน

บริหารจัดการพื้นที่โดยการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่เพื่อสร้างแหล่งน้ำ ปลูกพืชผลไม้ยืนต้น พื้นที่ทำนาทำสวน และสิ่งปลูกสร้างให้เข้ากับบริบททางกายภาพและตามสภาพแวดล้อมของพื้นที่

อย่างไรก็ตาม ประชาชนชาวบ้านด้านเกษตรกรรมยังเล็งเห็นว่า การทำการเกษตรในอดีตที่ผ่านมามุ่งเน้นเอาจำนวนมาก มุ่งผลิตให้ได้เยอะๆ เพื่อสนองตอบต่อภาคอุตสาหกรรมและการส่งออก ซึ่งจำเป็นต้องใช้ทุนที่สูงไม่ว่าจะเป็นค่าเครื่องจักร ค่าแรงงาน ค่าปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืชวัชพืช ซึ่งแม้จะได้ผลผลิตจำนวนมากแต่สุดท้ายก็พบว่าสิ่งที่เกษตรกรได้รับมีเพียงหนี้สิน ความเสื่อมโทรมของดิน และการอพยพแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการ

เมื่อคิดได้ดังนั้นแล้ว ประชาชนชาวบ้านด้านเกษตรกรรมจึงมองว่า หากเราต้องการหลุดพ้นจากวงจรหนี้สินจำเป็นต้องหันกลับมาลงทุนทรัพยากรของตนเอง มองกำลัง และความพร้อมของตนเอง จึงเกิดแนวคิดที่จะทำตามกำลังเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ทำเท่าที่ทำได้ ทำเท่าที่มีกำลังพอ ทำเท่าที่มีความพร้อม อย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่ตามกระแส ไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง

พ่อคำเดื่อง ภาษี กล่าวว่า “ในอดีตเราถูกทำให้ไม่มีศักดิ์ศรี ไม่มีความภาคภูมิใจ และจะไม่มีวันเชื่อว่าทำเกษตรน้อยๆ จะอยู่รอดได้อย่างไร เพราะขนาดปลูกอ้อย 200 ไร่ ยังเจ๊ง ทำมากยิ่งขึ้นยิ่งเป็นหนี้ ช่วงนี้สถานการณ์ด้านหนี้สินและความล้มเหลวจากเกษตรเชิงเดี่ยวรุนแรงขึ้น ก็มาคิดว่าจะทำอย่างไรให้คนที่จะหนีจากวงจรอุบาทว์ของเกษตรเคมีได้เห็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น ครั้นจะให้ดูการทำในพื้นที่ขนาดใหญ่บางคนก็ท้อ ทำไม่ไหวแน่ๆ ก็มาคิดถึงการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ เพราะที่ดิน 1 ไร่ใครๆ ก็มี ลงทุนน้อย ใช้เวลาน้อย น้ำก็ไม่ยากเกินไปและผลที่ได้คุ้มค่า เพราะได้อาหารที่ปลอดภัย ได้ความรู้และปัญญา”

พ่อจันทร์ที ประทุมภา กล่าวว่า “ในอดีตผมเคยมีหนี้สองแสนกว่าบาท หาทายออกไม่เจอ จนได้มาพบพ่อผายได้เรียนรู้จากท่าน ท่านสอนให้ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ทำจากง่ายไปหายาก ค่อยเป็นค่อยไป ปรากฏว่าหนี้หมดในเวลา 5 ปี เพราะปีแรกแค่พอกิน ปีที่ 2 เริ่มขยาย ปีที่ 3 ขยายเพิ่ม ปีที่ 4 ขยายเพิ่มอีก ปีที่ 5 ทำเต็มพื้นที่ จึงปลดหนี้ได้จากรายจ่ายที่ลดลงและรายได้ที่ค่อยๆ เพิ่มขึ้น จนกระทั่งหนี้ 2 แสนกว่าบาทใช้หนี้หมดภายใน 5 ปี ตกปีละ 4 หมื่นกว่าบาท โดยเอามาจากเกษตรประณีต 1 ไร่ มีผลผลิตมากกว่า 75 ชนิด แค่ว่ากับปลาก็ได้ปีละ 30,000 บาทเศษ แล้วที่ยังเหลืออีก 73 ชนิด ที่สำคัญคือ ยิ่งทำยิ่งมีมาก ดินยังดีต้นไม้ยืนต้นยิ่งเจริญเติบโต ปัญญาก็เพิ่มขึ้น เพื่อนสนิทมิตรสหายก็มากขึ้นความสุขก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีมะเขือ มีพริก มีต้นยาง มีต้นกล้วย มีตะไคร้ เริ่มจากน้อยๆ แล้วค่อยขยายออกไปเรื่อยๆ ก่อนที่จะลงมือทำอะไรต้องมีการวางแผนก่อน”

พ่อทัศน์ กระยอม กล่าวว่า “เกษตรประณีตเริ่มจากไร่หนึ่งก่อน อันที่ว่าเกษตรประณีต 1 ไร่นี้ปลูกทุกอย่าง ที่แรกผักบัว(หอม) ผักกาด ผักชี อยู่ในนั้นหมด กล้วย อ้อยสร้อยปลี มีฮอดครกกระเดื่อง มีฮอดสระปลา เลี้ยงกบ เลี้ยงหยังเรียบมีหมด ที่แรกเขาก็ต้องก่อขึ้น ก่อจากน้อยไปหาใหญ่ แต่อีสานเฮานี้ก่อใหญ่ไปหาน้อย บริหารงานบ่เป็นบางคนก็อยากรวย อยากรวยทางลัด อยากได้จากหลายไปหาน้อย”

พ่อบุญเต็ม ชัยลา กล่าวว่า “ถ้าเฮามาเริ่มแต่ไร่ 1 เฮาจะบ่ได้จ้าง ปัจจุบันบางคนก็มี 200 ไร่ แต่ว่าเขาก็เริ่มเฮ็ดทีละไร่นั้นละ ถ้าจะเฮ็ด(ทำ)หมดเทื่อเดียว(ครั้งเดียว)นี้มันบ่ได้ ต้องเฮ็ดจากน้อยไปหาหลาย บันไดขั้นแรก ขั้นสอง ขั้นสาม เบิง(ดู)เจ้าของให้ออกว่า นาเจ้าของมีแหล่งน้ำไป(หรือยัง?) ถ้าบ่มีแหล่งน้ำให้เฮ็ดแหล่งน้ำก่อน แล้วแหล่งน้ำจะปลูกหยัง(อะไร) หรือจะเลี้ยงสัตว์ ต้องวางแผนเป็นขั้นเป็นตอน”

พ่อผอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “เฮ็ดไร่เดียวจะต้องมีอยู่มีกินใน 5 คน ในครอบครัวนี้จะต้องสามารถเลี้ยงครอบครัวได้ บ่ต้องมีมากเริ่มจากไร่เดียวไป 2 ไร่ 3 ไร่ ก็ค่อยว่ากันไป แต่ถ้าไม่มี 1 ไร่จริงๆ ขอให้มีครึ่งไร่หรือถ้าไม่มีครึ่งไร่ก็ขอให้มี 1 งาน แค 100 ตารางวาอยู่ได้”

คุณ สงค์คลัง กล่าวว่า “เฮ็ดบ่ต้องเฮ็ดเกินโต เฮ็ดพอโตเจ้าของที่จะเฮ็ดได้ อย่าเฮ็ดจากใหญ่ไปหาน้อย ให้เฮ็ดจากน้อยไปหาใหญ่ มันจะได้บ่ต้องไปจ้างผู้หนึ่งผู้นี้”

แดน มุ่งงาม กล่าวว่า “คนที่จะมาทำเกษตรประณีต ต้องมีใจรัก ปลูกแบบพออยู่พอกินก่อน ไม่ทำเกินกำลังเรา เกินกำลังทรัพย์เรา อย่าเอาเงินเป็นตัวตั้ง อย่าใช้เงินเป็นเครื่องมือในการทำงาน เราต้องใช้แรงงานเป็นต้นทุนเอง ผมก็คิดถึงตัวเราก่อน เรานี้คือทุน”

บัวรมย์ พุฒซ็อน กล่าวว่า “เฮาเฮ็ด(ทำ)ตามกำลังของเฮา กำลังเฮาน้อยเฮาก็เฮ็ดน้อย เฮาเฮ็ดไปเรื่อยๆ ลงทุนน้อย รายได้ก็เข้ามาเต็มๆ เฮาเฮ็ดจากเล็กไปหาใหญ่ พอเฮาปลูกได้ผลแล้วเฮาก็ขายออกมาเรื่อยๆ เฮ็ดแนวนี้ดีกว่าไปเฮ็ดอย่างอื่น บ่มีคนมาบังคับเฮ็ดตามใจเจ้าของเป็นอิสระ เฮาอยากเฮ็ดก็เฮ็ด ยามเฮาเมื่อยเฮาก็เซา(หยุด)เฮ็ด”

ไมตรี พร้อมเพรียง กล่าวว่า “มันเป็นการจัดการบริหารพื้นที่ที่เขาบอกว่า “เดินทีละก้าว กินข้าวทีละคำ” คือเราเริ่มจากจุดเล็กๆ ให้มองเห็นภาพก่อน เราบริหารจัดการ อันนี้ปลูกตรงนั้น อันนั้นปลูกตรงนี้ เราต้องทำจากง่ายๆ ไปหายาก”

สมใจ พลพันธ์ กล่าวว่า “เฮ็ดสวนบ่ต้องเฮ็ดหลาย เฮ็ดพออยู่พอกิน ค่อยเฮ็ดค่อยไป เฮ็ดเท่าแสงเจ้าของมี เฮ็ดจากน้อยไปหาใหญ่ ก็เริ่มคิดว่ามีอนี้(วันนี้)จะเอาแปลงหนึ่ง หรือว่าปีนี้จะเฮ็ดสิบ

แปลงหรือต้นไม้สับต้น ปีหน้าหว่าต้น ปีนี้เห็ดสับแปลงไหน น้ำก็พอ เห็ดเพิ่มอีกสับแปลงขยายไปอีก เห็ดได้อยู่ ลองแล้วสบายขึ้น(แค่นี้)ยังแข็งแรงอยู่”

สุพิน สมทา กล่าวว่า “เขาเห็ดมีอะไรมากน้อยเอา เห็ดไปเรื่อยๆ การเห็ดงานนี้คือการก้าวขึ้นบันได ก้าวไปที่ละก้าว เขาเห็ดทีละน้อยไปหาหลาย มันจะหายไปเรื่อยๆ”

สุวดี ภาชี กล่าวว่า “เขาเห็ด 1 ตารางเมตรก่อน จากนั้นเขาจะค่อยขยายออกไปเรื่อยๆ คือให้เขาเห็ดเบเก็นโต ให้เขามั่นใจ เห็ดไปนำเรียนรู้ไปนำ(ด้วย)”

หนูเคน กุลสุวรรณ กล่าวว่า “ให้ทำจากเล็กไปหาใหญ่ทดลองไปนำ แก้ไขปัญหาไปนำ แนวทางที่เห็ดไปมันขาดทุน มันก็เริ่มต้นใหม่มาก ถ้ามันดีเขาจะลงทุนเพิ่ม”

อารักษ์ ภาชี กล่าวว่า “บัต้องเห็ดหลาย เห็ดไปที่ละนิดละน้อย ค่อยๆ เห็ดไป อย่าเบเก็นโตเจ้าของ เห็ดข้าแสงเจ้าของมี(ทำแค่แรงตัวเองมี) เริ่มเห็ดจากน้อยไปหาใหญ่”

อำพร มาลัยศรี กล่าวว่า “เขาเห็ดไปเรื่อยๆ ถ้าเขาเห็ดจากใหญ่ไปเลยมันจะลงทุนเบเก็นโต ไม่มีความพอประมาณ เขาก็เริ่มเห็ดไปเรื่อยๆ ตามแสงเขาไป เห็ดตามศักยภาพเขา”

สนทนากลุ่มเครือข่ายพ่อชาลี มาระแสง กล่าวว่า “ค่อยๆ เห็ด บัต้องเห็ดหลาย เห็ดแต่น้อยไปหาใหญ่ อย่าเห็ดใหญ่ทีเดียว เห็ดให้มีทุกอย่าง ปลุกสำแสง(เท่าแรง)เจ้าของ เบเก็นค่อยๆ เลี้ยงไป”

สนทนากลุ่มเครือข่ายพ่อทัศน์ กระยอม กล่าวว่า “เขาต้องเห็ดทีละน้อย ปลุกนิดปลุกหน่อย แต่ที่สำคัญนี้ปลุกทุกมือ(ทุกวัน) เห็ดทุกมือ”

สนทนากลุ่มเครือข่ายพ่อผอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “แม้ว่ามันน้อยก็อยู่แบบพอเพียงของเขา ถ้าเขาเห็ดหลายก็มีแสงเห็ด เห็ดตามกำลังเจ้าของ ค่อยๆ เห็ดไป ค่อยตั้งค่อยก่อไป”

ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่สำคัญในการขยายเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง 1 ล้านครอบครัวทั่วอีสาน ซึ่งเครือข่ายฯ ได้กำหนดเอา “เกษตรประณีต” เป็นเครื่องมือเทคโนโลยีวิทยาการในการขับเคลื่อน โดยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญว่าเป็นแนวคิดและแนวทางปฏิบัติบนสัมมาทิฐิที่ใช้ความสุขเป็นตัวตั้ง ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ทำจากง่ายไปหายากอย่างมีสติ จะช่วยให้เกษตรกรที่ได้คิดจนคิดได้ ได้ทำ จนสำเร็จได้ในที่สุด (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550 , หน้า 17) มีการสนับสนุนให้ทำกิจกรรมโดยการออกแบบวางแผนจากเล็กไปหาใหญ่ จากง่ายไปยาก ทั้งด้านเกษตรผสมผสาน การแปรรูปผลผลิต พัฒนาสู่อุตสาหกรรมชุมชน การจัดการตลาดสู่ธุรกิจชุมชน และการออมทรัพย์สู่การเงินการคลังชุมชน โดยจัดให้มีพี่เลี้ยงและการตรวจเยี่ยมเพื่อเรียนรู้ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ (คำคุณ, 2550, หน้า 13)

เกษตรประณีต เป็นความพยายามของปราชญ์ชาวบ้านที่มุ่งมั่นทำเกษตรผสมผสานบนพื้นที่เล็กๆ จาก 1 ไร่ไปหาพื้นที่ใหญ่ๆ ทำจากง่ายไปหายาก บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง ปลูกทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูก เพื่อกลับสู่วิถีชีวิตแบบพอเพียง มีความสุขอย่างเรียบง่ายแต่ยั่งยืน (ศูนย์ประสานงานเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น, 2551, หน้า 5) การทำเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นรากฐานที่สำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้เกษตรกรคิดได้และทำเป็นหันกลับมาทำอยู่ทำกิน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินได้แจกทำให้มีเพื่อน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงินและมีสุขภาวะที่ดี ได้กินอาหารปลอดสารพิษที่หลากหลาย อยู่ในร่มเงาของต้นไม้ยืนต้น ชีวิตจึงดีวันดีคืน โดยเริ่มจากง่ายไปยาก ปลูกต้นไม้ที่อยากทดลองปลูกแทรกลงไปค่อยๆ ทำจากเล็กไปใหญ่ จาก 1 ไร่ขยายเป็น 2 ไร่ 3 ไร่ 4 ไร่ จนเต็มพื้นที่ (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 6-7)

จากแนวคิดและแนวปฏิบัติบนสัมมาทิฐิที่ใช้ความสุขเป็นตัวตั้ง ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ทำจากง่ายไปหายากอย่างมีสติ จะช่วยให้เกษตรกรที่ได้คิดจนคิดได้ ได้ทำจนทำเสร็จได้ มีครัวเรือนของตนเองพร้อมด้วยผัก ผลไม้ และสมุนไพรปลอดสารเคมี (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น, 2550, หน้า 17)

จะเห็นได้ว่า การทำเกษตรประณีต เป็นการทำการเกษตรบนฐานกำลัง ทักษะ และศักยภาพของเกษตรกร โดยเริ่มจากขนาดพื้นที่เท่าใดก่อนก็ได้ ตามกำลังความสามารถและความพร้อมของเกษตรกรเอง เพื่อให้เกษตรกรสามารถดำเนินการได้บนฐานของตนเอง ไม่ต้องจ้างแรงงานหรือลงทุนที่สูงหรือพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก แต่เน้นการนำปัจจัยการผลิตที่มีอยู่มาพัฒนาผสมผสานหรือสร้างให้เกิดขึ้นในพื้นที่ของตนเองด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดความพออยู่พอกินของตนเองและครอบครัว ให้สามารถพึ่งตนเองได้ก่อน จากนั้นค่อยขยายขนาดพื้นที่หรือทำมากขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้ไม่เน้นการทำจำนวนมากหรือทำเพื่อการค้าหรือเพื่อขาย แต่ทำตามกำลังโดยเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ทำจากน้อยไปหามาก ทำจากง่ายไปหายากเป็นสำคัญ

ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทั้งใต้ดิน บนดิน บนอากาศ

เมื่อค้นพบว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือทางออกที่ดีที่สุด ในการนำมาเป็นแกนหลักสำหรับการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมจึงมุ่งหน้าสู่พื้นที่ทำกินประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ โดยเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ทำตามกำลังของตนเอง จากพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง

ก่อน เพื่อให้เกิดการใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้ว ทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศ ปราชญ์ชาวบ้านจึงมุ่งปลูกพืชทั้งพืชกินหัว พืชสวนครัว ไม้ผล ไม้ยืนต้น และไม่เลี้ยง

แนวคิดเกษตรประณีตนั้น เป็นการบริหารจัดการพื้นที่ให้คุ้มค่าที่สุด โดยคิดละเอียดในทุกตารางนิ้วเพื่อใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ในพื้นที่อันจำกัด ด้วยแนวคิดแบบทฤษฎีป่า เพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ลดปัจจัยเสี่ยงอันจะเกิดจากสภาวะแวดล้อม ภัยธรรมชาติ โรคพืช โรคแมลง และศัตรูเลี้ยง ด้วยการปลูกทุกอย่างที่กินทำให้การทำเกษตรประณีตนั้น เน้นการใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศ

พ่อคำเดื่อง ภาษี กล่าวว่า “ถ้านั่งคิดดีๆ 1 ไร่ มีตั้ง 1,600 ตารางเมตร หรือ 16 ล้านตารางเซนติเมตร ซึ่งถ้าค่อยๆ คิดจะเห็นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ว่าพื้นที่ดินมหาศาลใน 1 ไร่ จะทำอะไร เรียนรู้กันไป คิดกันไปทำกันไป ก็เห็นชัดเพิ่มขึ้นเรื่อย”

พ่อจันทร์ดี ประทุมภา กล่าวว่า “เขาต้องบริหารพื้นที่ของเขให้เกิดประโยชน์สูงสุดทุกตารางเมตรทุกตารางนิ้ว อย่าปล่อยให้ว่างให้มันเกิดประโยชน์ดูแลได้ทั่วถึง คือปลูกพืชผสมผสานหลากหลายชนิด ให้มันเกิดรายได้ในพื้นที่ของเรา บางคนมีพื้นที่ 1 ไร่ ปลูกกล้วยเต็มหมด 1 ไร่ ผมจะยกตัวอย่างเกษตรประณีตให้เห็น ปลูกกล้วยต้นหนึ่ง มีพริกต้นหนึ่ง มะเขือต้นหนึ่ง ต้นยาง ข่า ตะไคร้ มีหมดทุกอย่าง ที่แค่นี้เดี๋ยวนี้คือเกษตรประณีต แต่ว่ามีของหลากหลายชนิด รดน้ำอย่างเดียวแต่ว่าได้หมดทุกอย่าง”

พ่อเชียง ไทยดี กล่าวว่า “ทำให้เต็มไปด้วยต้นไม้ 4 ระดับ ทั้งระดับสูงที่สุดคือ ระดับที่ 4 เช่น ต้นหมาก ต้นมะพร้าว ระดับรองลงมาคือ ระดับ 3 เช่น มะม่วง ส้มโอ ชมพู กระท้อน มะเฟือง มะขาม ลำไย ลิ้นจี่ ส้มเขียวหวาน ขนุน กระถิน สะเดา กระโดน ผักต้ว ชะอม ต้นแต้ ต้นประดู่ ระดับที่ 2 เช่น ละมุด มะนาว ฝรั่ง ทับทิม มะขามเทศ น้อยหน่า มะละกอ กล้วย มะกอกน้ำ มะปราง ผักเม็ก เป็นต้น รวมทั้งระดับต่ำสุดทั้ง ขิง ข่า ตะไคร้ พริก ผักอีตู ต้นกระเจียว เป็นต้น มีความหลากหลายของพันธุ์ไม้ นับร้อยชนิด พร้อมด้วยต้นไม้ใหญ่กว่า 1,000 ต้น นอกจากนั้นยังมีปลาในบ่อนับแสนตัว มีเป็ด ไก่ กบ และหมู ซึ่งอยู่กันอย่างสมดุลและมีความสุข” พ่อเชียงเรียกวิธีการปลูกพืชแบบผสมผสานนี้ว่า “ทฤษฎีป่า” โดยอธิบายไว้ว่าทฤษฎีป่าคือ เป็นป่าแล้ว ป่ามันอยู่โดยธรรมชาติของมันไม่มีการไปตัดแต่ง ริดยา ใส่ปุ๋ย รดน้ำอะไรมันเลย (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550, หน้า 18)

พ่อผอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “ผมมาเห็ดหนึ่งตารางเมตรคือกว้างเมตรยาวเมตรขุดลุมลงไป เอากล้วยมาปลูก แล้วเอาไม้สี่ต้นมาปลูกไม้หยั่ง(อะไร)ก็ได้ไม้ปากก็ได้ ปลูกหลายๆ อย่างทั้งพืชกินใบ กินผล กินหัว แล้วผมมาเห็ดป่าสมุนไพรได้”

พ่อผาย สร้อยสระกลาง กล่าวว่า “เขาก็เห็ดให้มันมีทุกอย่าง มีตำ มีไต้พื้น ไต้พื้นก็เป็นมัน ดอกกระเจียว มันสาคุ ถ้าสูงขึ้นมาหน่อยก็น้อยหน้า บักสีดา(ฝรั่ง) ให้มีครบทุกอย่าง ปลูกข้าว ชิง ตะไคร้ น้อยหน้า ละมุด เลี้ยงไก่ วัว ควาย ทั้งพืชผักสวนครัว ไม้ยืนต้น ให้มันมีหมดทุกอย่าง ปลูกพืชเริ่มต้นเราก็ต้องคิดก่อนว่า ใน 1 ไร่แบบประณีตของเราจะมีอะไรถึงดีที่สุด เริ่มต้นควรจะปลูกต้นไม้ก่อนเพื่อให้เป็นร่มอย่างเช่นผักหวาน กระชาย กระบุง ฯลฯ จัดที่สำหรับไม้เลื้อย ไม้เถาวัลย์ ไม้พุ่มเช่น ย่านาง ชะพลู ฯลฯ มีผักที่ผิวดิน ผักกินหัวกินรากที่อยู่ใต้ดิน ในแปลงของผมเองก็จะมีผักปลูกหมุนเวียนกันไป ต้องดูการปลูกผักที่เหมาะสมในแต่ละฤดูกาลและพื้นที่ ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาวปลูกอะไรจะดีในการเลี้ยงสัตว์ก็ต้องไม่มีผลกับสิ่งที่ปลูกผมก็จะเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงวัว แล้วก็เลี้ยงปลาในสระน้ำ ตรงนี้นอกจากบริโภคและใช้สอยเองแล้ว หากต้องการขายเพื่อลดหนี้ด้วยก็ต้องดูว่าอะไรที่ราคาดีพอที่เราจะมีรายได้มาหมุนเวียนบ้าง”

แดน มุ่งงาม กล่าวว่า “คือมันหลากหลาย ต้องมีขนุน มะพร้าว มะกูด มะนาว ทำเกษตรมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 ผมทำเกษตรคนเดียว แม่บ้านก็ไม่อยู่ ลูกเดັกก็ไปทำงาน การทำเกษตรประณีตจะมีต้นไม้หลายชนิดมาอยู่ตรงนี้ คือประณีตมันมีทุกอย่างที่อยู่ตรงนี้”

บุญ กล่าวว่า “เกษตรประณีตนี้เขาคิดก่อนวางแผนก่อนว่าจะเห็ด อันนี้ก่อนหรือนั่นก่อนเขาต้องวางแผนก่อน พื้นที่หนึ่งไร่ปลูกให้มันครบปลูกทุกอย่าง เขาต้องใช้พื้นที่ให้มันคุ้มค่าที่สุด”

ประนอม อุสาหะพันธ์ กล่าวว่า “ปลูกในพื้นที่ 2 งาน พออยู่พอกินไม่ได้ไปซื้อใคร เราไปเห็นแล้วก็เอามาทำ อยากกินอะไรก็ได้กิน มีกล้วย มีมะพร้าว มะนาว ชมพู มะม่วง สวนครัวมีทุกอย่าง มีผัก 30 ชนิด และก็มีหน่อไม้ มีเห็ด มีถั่วพักยาว มีหมูด้วย ลองปลูกขายช่วงแรกมาปลูกผักสวนครัวก่อน ค่ะน้ำ ผักกาด ผักบุ้ง พริก คือจะต้องนำทุกอย่างมาลงในที่แคบๆ ใช้พื้นที่ดินให้คุ้ม อันนี้ต้นมะนาวต่อดันกะสัง นี่ก็ย่านางขนคือเครือหมอน้อย นี่มะรุม มะกอกน้ำ มะกูด ลำไย ต้นยอ ต้นคูณ มะยม มะขามหวาน มะม่วง มะเฟือง ส่วนข้างล่างเป็นสมุนไพร”

มณี มาระแสง กล่าวว่า “เกษตรประณีตปลูกได้หมดทุกแนว นับแต่ไม้ยืนต้นขึ้นไป มีมะเขือ พริก หนากแฟง แดง ส่วนมากผมก็ปลูกต้นไม้ยืนต้นรอบนอก ตรงกลางมีสระ ปลูกข้าว ตะไคร้ ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก บ่อเอาหลาย 6 อย่างก็พอ อย่างละ 9 ต้น มีกล้วย มะม่วง พริก มะเขือ

ตะไคร้ เราสามารถปรับชนิดได้ ไม่ยีนต้นเราปลูกรอบนอกไว้เป็นรั้ว ปลูกพืช 3 ระดับ คือ ระดับหัวก็คือ ใต้ดิน เป็นพวงข้าว บนดินก็เป็นพวงผัก ระดับสูงขึ้นมา แม่นหมากเขียว(น้อยหน่า) มะม่วงไป ที่สูงขึ้นไปจะเป็นไม้ยีนต้น ไม้ยีนต้นเป็นบ้านาณูชีวิต”

ไมตรี พร้อมเพรียง กล่าวว่า “เราบริหารพื้นที่ปลูกให้ได้มากที่สุดและหลายชนิดที่สุด เราบริหารจัดการพื้นที่ให้เป็น ก็คือเอาประณีต 1 ไร่ มาทำให้มันประณีตจริงๆ จะพอมองเห็นประณีต 1 ไร่ แล้วคุณก็จะขยายไปเท่าไรก็ได้มันจะมองภาพออก ก็คือทำเกษตร 1 ไร่ให้มันได้ก่อน พอได้แล้ว คุณค่อยไปทำไร่อื่นๆ มันเป็นการจัดการบริหารพื้นที่”

รัตนปภาณี กรมไทยสงค์ กล่าวว่า “เกษตรประณีตหลักๆ แล้วคือเอ็ดน้อยๆ แล้วมีทุกอย่างบ่ว่า ของต้นไม้ยีนต้น อาหารการกิน การปลูกก็ง่ายๆ ใช้พื้นที่บ่หลายในจำนวนจำกัดก็ได้”

สมใจ พลพันธ์ กล่าวว่า “มาเอ็ดสวนแบบประณีตมาปลูกหอม กระเทียม พริก มะเขือ มะนาว ใช้ประโยชน์พื้นที่ดินให้คุ้ม”

สายทอง เกสกุล กล่าวว่า “ในสวนของผมนี่มีทุกอย่าง มีพืชผัก สมุนไพร มีปลา เราต้องการกิน เวลาใดก็ได้ มีอาหารครบ เราปลูกพืชต้องให้มี 4 ระดับ ระดับสูง พวกมะพร้าว หมาก ลงมาก็มะนาว ลงมาก็พวกกินใบ ลงมาก็ข้าว ชิง พวกใต้ดิน หลุมหนึ่ง 4 มุม เราจะลงไม้ยีนต้น ไม้ผล กินใบ แล้วก็ พืชผักสวนครัว เขาเรียกเกษตรประณีต 1 เมตร ตอนนี้ปราชญ์เขากำลังทำ”

สุวลี ภาชี กล่าวว่า “เกษตรประณีตคือเอ็ดให้ละเอียดกว่าเก่า เอ็ดให้มันหลากหลายกว่าเก่า เอ็ดในเนื้อที่ที่จำกัดเช่น กลัวยหลุมหนึ่งกว่าจะได้กินกลัวยคุณปลูกพริกมะเขือปลูกผักนากลัวยในหลุม เดียวกัน เอ็ดให้ละเอียดให้ประณีต มีน้ำขุ่นเดียวรดได้ทุกอย่างทุกแนวเลย ปุ๋ยใส่ก็คนเดียวคุณได้กินทั้ง กลัวย พริก มะเขือ ต้นไม้ยีนต้น ไม้มันก็เกื้อกูลกันอาศัยกัน ถ้าคุณเอ็ดอย่างเดียวแมลงมาตอมเดียวหาย หมดเลย อาศัยเอ็ดหลายๆ มันก็มองบ่เห็น”

ไสว พากุดแร่ กล่าวว่า “บ่เอ็ดหลาย แต่ว่าเอ็ดที่น้อยได้เนื้อหลาย ปลูกทุกสิ่งทุกอย่างในนั้น ผมปลูกกลัวยหลุมเดียวมันมีในนั้นหลายอย่าง เอาให้มันมีความหลากหลาย”

สนทนากลุ่มเครือข่ายพ่อทศน์ กระยอม กล่าวว่า “ใช้พื้นที่ให้มันถูกที่ นาก็เอ็ดนา สวนก็เอ็ด สวน โคก(สูง)ก็ปลูกต้นไม้ ไปเรียนรู้เขาได้ประสบการณ์ เขาก็มีความตั้งใจ ปราชญ์ก็บอกว่าพอเสียม ขุดได้ก็ปลูกเลย ค่อยทยอยเอ็ดไปเรื่อยๆ ถ้าเห็นหม่องใด(ตรงใด)ว่างเจาะลงเลย บ่ต้องให้มันว่าง ต้นไม้ปลูกถี่ไว้ละดี ปลูกต้นไม้ก็เผื่อลูกเผื่อหลาน เกษตรประณีตคือเอาปลูกทุกอย่างที่เขากิน ลงใน 1

ไร่นั้น เสามีเนื้อที่น้อยเขาก็ต้องปลูกจิ้งซี่ หลุมพอเพียงก็คือเขาปลูกต้นไม้ต้นหนึ่งแล้ว นำข้างๆ เขาก็หาอย่างอื่นมาปลูกนำ”

การสร้างความสุขให้กับธรรมชาติ ด้วยการเริ่มต้นจากการสร้างแหล่งน้ำให้พอเพียงในการทำเกษตร หันมาบำรุงดินด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และน้ำหมักชีวภาพ การปลูกพืชตระกูลถั่วการอนุรักษ์ไถ่เดือนดินด้วยการดเผา งดใช้สารเคมีด้วยการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพด้วยการปลูกไม้ยืนต้นที่เป็นผัก ผลไม้ ไม้ใช้สอย และสมุนไพรพื้นเมืองที่หลากหลาย ช่วยทำให้สัตว์เลี้ยงและสัตว์ตามธรรมชาติมาอาศัยช่วยทำให้ระบบนิเวศดีขึ้นเรื่อยๆ (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550, หน้า 19-20)

จะเห็นได้ว่า เกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรม จะมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่อันจำกัดอย่างคุ้มค่าที่สุด ทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศ ด้วยการปลูกพืชกินหัว พืชสวนครัว ไม้ผล ไม้ยืนต้น และไม้เลื้อย เพื่อสร้างผลผลิตให้เกิดขึ้นในทุกกระบะ มุ่งสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ลดปัจจัยเสี่ยงอันจะเกิดขึ้นกับพืชที่ปลูกเหล่านั้น โดยไม่จำกัดว่าพื้นที่ในการทำเกษตรประณีตนั้นจะมีขนาดพื้นที่ใหญ่หรือเล็กเท่าใดก็ตาม

ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย

จากแนวคิดการทำเกษตรพอเพียง ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมได้ยื่นยอลงทำในพื้นที่ขนาดเล็กที่เรียกว่า “เกษตรประณีต” เพื่อเป็นแบบอย่างที่เป็นรูปธรรมในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการทำเกษตรแก่เกษตรกรรายอื่นๆ เพื่อมุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

รูปแบบที่สำคัญประการหนึ่งในการทำเกษตรประณีต นอกเหนือจากการยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ การทำตามกำลังเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ การใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้วทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศแล้ว ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมยังมุ่งเน้นการทำเกษตรประณีต โดยการปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย เนื่องจากแนวคิดปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูกเป็นการลดรายจ่ายทุกประเภทของครอบครัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งรายจ่ายที่เกี่ยวกับอาหารที่จำเป็นในชีวิต ให้เกษตรประณีตสนองต่อความต้องการด้านอาหารที่ปลอดภัย ปลอดภัยจากสารเคมีทุกชนิดแบบพออยู่พอกิน เหลือกินแจกจะทำให้มีเพื่อนมีกัลยาณมิตร เหลือแจกขายเพื่อสร้างรายได้แก่ครอบครัว ซึ่งแนวปฏิบัติดังกล่าวสอดคล้อง

กับแนวความคิดพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นจุดมุ่งหมายประการสำคัญของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

พ่อจันทร์ที ประทุมภา กล่าวว่า “เกษตรพอเพียงของผมคือครบวงจร มีทุกอย่าง อยากกินยัง (อะไร)มีหมด บดต้องวังเดินไปหาผู้อื่น พอแล้วฉัน(แค่นี้)ให้มันพอหมดทุกแนว พอที่เฮาจะดำรงชีวิตอยู่ได้ อย่าให้ขาดอย่าให้เกินกำลังเฮา กินพื้นที่เฮา อย่าไปหาเช่าผู้อื่นมาเฮ็ด เฮ็ดในที่ของเฮาให้มันเต็ม น้อยก็พอเพียงได้ หลายก็พอเพียงได้ ชาวเกษตรกรของเฮาน้อยๆให้พึ่งตนเองได้ระดับหนึ่งในครอบครัว อาหารการกินที่เฮาเคยซื้อเคยใช้จ่ายอียังต่างๆ ที่ใช้ทุกมือทุกวันนี้ให้เฮาหันมาปลูกมาเฮ็ด แนวหมู่นี้ ให้มีอยู่มีกินตลอด ให้พึ่งตนเองได้ระดับหนึ่ง ระดับต้นนี้คืออย่าไปหาพึ่งภายนอก”

พ่อชาลี มาระแสง กล่าวว่า “พอนี้มีปลูกมีเลี้ยงมีเรียนรู้ ปลูกคือปลูกทุกอย่างคือเห็นนี้ละ อย่างหวานนี้เครือมันยาวประมาณ 30-40 เมตร ใฝ่ก็มี 200-300 กอ ใฝ่กินหน่อ ใฝ่ศรีสุข ใฝ่ใหญ่ก็มี ประมาณ 30-40 กอ ใฝ่ขาลำก็มี ไก่วงก็พอมืออยู่ ปหลายโต(ตัว)ดอก 40-50 โต เปิดเทศก็มีอยู่ ประมาณ 100 โต ไก่บ้านก็มีอยู่ประมาณ 200 โต ห่านก็มี หมูก็มี 21 โต มีวัวมีควาย ปลูกมะเขือ มะนาว หมาแคว(มะเขือพวง) เล็กๆ น้อยๆ ไปเห็นด้วยตาซะก่อน”

พ่อทัศน์ กระยอม กล่าวว่า “ก็เฮ็ด(ทำ)อยู่เฮ็ดกินเหลือกินแจกเหลือแจกขาย นี่แม่นสูตร เอากินก่อนสิ่งใดมันจำเป็นต่อชีวิต ผักบัว(หอม) ผักกาด ผักชี อยู่ในนั้นหมด กล้วย อ้อย สร้อยปลี มีฮอดครก กระเดื่อง มีฮอดสระปลา เลี้ยงกบ เลี้ยงหยังเรียบมีหมด”

พ่อบุญเต็ม ชัยลา กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “เกษตรประณีต ถ้ากินยังพยายามปลูกให้หมด แล้วเฮาก็ต้องทำงานของเจ้าของทุกมือ(ทุกวัน) บได้้น้อยก็ต้องได้หลายในแต่ละมือ ปลูกไปเรื่อยๆ มันก็บอด(ไม่อด)แนวอยู่แนวกิน แม่นจั่งใดก็กินบ่หมด เอาให้พื้ให้้องกินนำ(ด้วย) ขายนำ เพราะฉะนั้นจั่งที่เฮ็ดนี้ก็คือ ปลูกชู่แนว(ทุกอย่าง)ที่เจ้าของกิน กินชู่แนวที่เจ้าของปลูก”

พ่อผอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “อะไรกินได้เอามาปลูก เอามาเลี้ยงตามกำลังของตอนที่ทำได้ ไม่นานก็มีผัก ผลไม้ ปู ปลา กุ้ง หอย ให้กินโดยไม่ได้ซื้อหาเหมือนแต่ก่อน เหลือกินได้แจกญาติมิตร สหาย ได้ขายมีเงินออมไม่มีหนี้ มีอาหารอุดมสมบูรณ์ มีความสุข ครอบครัวอบอุ่น ปลาบ่ต้องเลี้ยง หลายเลี้ยงพอกิน แจกพี่น้องเหลือก็ขาย ปลูกทุกอย่างที่กินได้ แล้วกินทุกอย่างที่ปลูก”

ทองจันทร์ ทุมคำ กล่าวว่า “กินทุกอย่างที่ปลูก ปลูกทุกอย่างที่กิน ซื้อแต่แนว(สิ่ง)ที่เฮาเฮ็ดบ่ได้ แนวที่เฮาเฮ็ดได้เฮาก็เฮ็ดเอง”

ทองสา จูมคอม กล่าวว่า “ให้พอเพียงมีทุกสิ่งทุกอย่างนั้น เอ็ดตามในหลวงท่านบอกกล่าวว่ามีทุกแนว มีอยู่มีกิน เงินเขาก็ได้ก็ออกทางอื่น ประหยัดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้เขา เหลือกินเขาก็ขายนิดขายหน่อย ให้ประหยัดอดออม ให้มีอยู่มีกิน ให้ปลูกทุกอย่างที่กินได้ ให้พึ่งตนเองได้”

บังอร สาลาด กล่าวว่า “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ถึงแม้จะเป็นเนื้อที่น้อยๆ ส่วนมากจะบ่ค่อยเดือดร้อนเรื่องผลผลิตตกต่ำปานใด เพราะว่าเขายึดหลักที่ว่า ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย”

บัวรวมย์ พุฒซ็อน กล่าวว่า “เอ็ดเกษตรประณีต เริ่มปลูกแนวที่ว่ากินได้ก่อน บ่ต้องปลูกหลายปลูกพออยู่พอกิน บางทีเหลือกินก็แจกชาวบ้าน เหลือแจกก็ขาย พอปลูกหยั่งได้ก็ปลูก ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เขาก็ค่อยๆ ปลูกไปเพื่อ(ครั้ง)ละน้อย มันก็ใหญ่ไถ่เลยกัน เขาได้เก็บเอาไปขายทุกมื่อ(ทุกวัน)”

พรมมา สุวะไกว กล่าวว่า “ปลูกสิ่งใดกินได้ รักษาได้ก็ปลูกลงไป แก่โลกร้อน ปลูกต้นไม้ยืนต้นชาวไร่ชาวนาเขาไถ่เอ็ดเชิงเดียวบ่ได้เท่าผสมผสาน ทุกอย่างก็กินได้เขาต้องเอ็ด ปลูกทุกอย่างที่กินได้เอามาลงเลย วางแผนก่อน ต้นไม้ต้องเอ็ดไปแถวเป็นแนวไป ให้ได้รับแสงแดด อีกฝั่งหนึ่งก็ให้มีผลไม้”

มณี มาระแสง กล่าวว่า “เกษตรประณีต 1 ไร่ ในนั้นปลูกได้หมดทุกแนว นับแต่ไม้ยืนต้นขึ้นไปมีมะเขือ พริก พ่าง แดง ปลูกต้นไม้ยืนต้นรอบนอก ตรงกลางมีสระ ปลูกข้าว ตะไคร้ ปลูกทุกอย่างที่กินกินทุกอย่างที่ปลูก”

รัตนปราณี กรมไทยสงค์ กล่าวว่า “เกษตรประณีตคือเอ็ดน้อยๆ แล้วมีทุกอย่างบ่ว่าต้นไม้ยืนต้น อาหารการกิน เขาปลูกทุกอย่างที่เขากิน กินทุกอย่างที่เขาปลูก คือในสวนต้องมีทุกอย่าง”

วิจิต ประทุมภา กล่าวว่า “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ถึงแม้จะเป็นเนื้อที่น้อยๆ เขาก็มาปลูกพืชไร่”

สง่า จันทรศิริ กล่าวว่า “เกษตรประณีตเอ็ดหนึ่งไร่ให้แคบเข้า จะได้ปลูกได้หลายๆ อย่าง เขากินอันใดเขาก็ปลูกอันนั้นลงไป ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่เขาปลูก”

สมใจ พลพันธ์ กล่าวว่า “เอ็ดเหลือกินก็ได้แจก เหลือแจกก็ได้ขาย เอ็ดไปเขาก็กินบ่หมด มีพืชน้องก็ว่าวันนี้อันนั้นไปกินเอานี้ไปกิน ไปส่งให้พี่บ้าน่าอา หมดผู้ส่งยังมีอีกก็เอาไปขายในหมู่บ้านบ่เหลือกลับมา”

สุพิน สมทา กล่าวว่า “ปลูกหมดทุกอย่าง ปลูกแนวที่กินได้ เอ็ดไปนี้ดีแล้วอยู่ช้านี้(แค่นี้)ก็ดีขึ้นหลาย แนวเขาบ่เคยได้กินเขาก็ได้กิน ต้องเอาสิ่งที่มีก่อนบ่ต้องว่ารวย เอาพออยู่พอใช้”

สุริยกร ศรีชิน กล่าวว่ “เกษตรประณีต เขาปลูกทุกอย่างที่เขากิน เขามีเนื้อที่น้อยเขาก็ต้องปลูกจ้ซึ่ง(อย่างนี้) หลุมพอเพียงก็คือเขาปลูกต้นไม้ต้นหนึ่งแล้ว ข้างๆ เขาก็หาอย่างอื่นมาปลูกนำ เราจะเอาอะไรใส่เข้าไป เราอยากกินอะไรเราก็ใส่เข้าไป”

สนทนากลุ่มเครือข่ายพ่อชาลี มาระแส กล่าวว่ “เดี๋ยวนี้อยากก็ปลูกกิน ได้กินดีกว่าซื้อ ได้กินโดน(นาน)เป็นเดือนสองเดือน พี่น้องอยู่ใกล้ใครไม่มีเขาก็พอได้กินนำ(ด้วย) ส่วนมากเอ็ดพอปได้ซื้อ ลดรายจ่ายได้หลาย เอ็ดไปแล้วก็ได้กิน อย่างน้อยก็ปได้ซื้อ”

เกษตรประณีต เป็นความพยายามของปราชญ์ชาวบ้านที่มุ่งมั่นทำเกษตรผสมผสานบนพื้นที่เล็กๆ จาก 1 ไร่ไปหาพื้นที่ใหญ่ๆ ทำจากง่ายไปหายาก บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง ปลูกทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูก เพื่อกลับสู่วิถีชีวิตแบบพอเพียง มีความสุขอย่างเรียบง่ายแต่ยั่งยืน (ศูนย์ประสานงานเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น, 2551, หน้า 5) จากรายงานการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานครั้งที่ 10/2552 (2552, หน้า 7) ได้สรุปถึงการสร้างหมู่บ้านของพวกเราให้เป็นหมู่บ้านที่อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันและน่าอยู่ที่สุดในโลก โดยการใช้หลักการที่ถูกต้องง่ายๆ และถูกทาง โดยการทำเกษตรทฤษฎีใหม่สู่เศรษฐกิจพอเพียงด้วยการปลูกทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูก กระจายแนวคิดสู่สมาชิกที่สนใจ ผู้ที่สนใจทำแต่ยังไม่แน่ใจและไม่มั่นใจ ก็เข้าร่วมการฝึกอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน ที่ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านใกล้บ้าน ให้สามารถเปลี่ยนความคิดจากเอาเงินเป็นตัวตั้งมาเป็นเอาความสุขเป็นตัวตั้งจนสามารถผลิตอาหารและสมุนไพรปลอดสารเคมีให้ตนเอง ครอบครัว หมู่บ้านและสังคม

เกษตรประณีต 1 ไร่ ช่วยให้เกษตรกรไทยหลุดพ้นจากนายแดงเป็นนายเขียว ภายในเวลา 1-5 ปี เพราะเกษตรประณีตปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูกที่เลี้ยง ทำให้รายจ่ายด้านอาหารการกินลดลง เหลือกินยังได้แจกทำให้มีเพื่อน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงิน จนกลายเป็นคนมีอยู่มีกิน มีเพื่อนมีเงินมีสุขภาพดีด้วย เพราะอาหารปลอดสารเคมี และได้ออกกำลังกายจากการทำงานทุกวัน เหลือก็แจกให้ญาติสนิทมิตรสหายเพื่อให้มีอยู่มีกิน (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2551, หน้า 7) การทำเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นรากฐานที่สำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้เกษตรกรคิดได้และทำเป็นหันกลับมาทำอยู่ทำกิน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูกเหลือกินได้แจกทำให้มีเพื่อน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงินและมีสุขภาพที่ดี ได้กินอาหารปลอดสารพิษที่หลากหลาย อยู่ในร่มเงาของต้นไม้ยืนต้น ชีวิตจึงดีวันดีคืน (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 6)

บทเรียนชุมชนเป็นสุข ภาคอีสาน ได้ทำให้เครือข่ายลดทุกข์จากการอดๆ อยากๆ ด้วยการปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ทำให้รายจ่ายลดลงอย่างเห็นได้ชัด จากการปลูกผัก ผลไม้และไม่ใช้สอยนับสิบนับร้อยชนิด นอกจากนั้นยังพบว่าสมาชิกเริ่มลดละเลิกการใช้สารเคมีลงได้ รวมถึงการเลิกอบายมุขต่างๆ ทำให้สมาชิกมีสุขภาพดีขึ้น (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2549, หน้า 28) ความหลากหลายทางชีวภาพทำให้เราลดรายจ่ายด้านอาหารการกินลงได้อย่างชัดเจน เพราะเราปลูกและเลี้ยงทุกอย่างที่กินและใช้ เมื่อมีเหลือก็แจกญาติสนิทมิตรสหาย ทำให้รักใคร่และพึ่งพากันเองได้ เหลือกินเหลือใช้เหลือแจกก็ขาย ทำให้มีรายได้เพิ่ม และมีเงินออมและทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพช่วยให้เศรษฐกิจดีขึ้น (คำคุณ, 2549, หน้า 46)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า รูปแบบการทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมที่สำคัญประการหนึ่งคือ ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย ซึ่งในที่นี่มิได้หมายความว่าพืชเท่านั้น หากยังรวมถึงสัตว์เลี้ยงที่จำเป็นต่อการดำรงชีพอีกด้วย เพื่อสนองตอบต่อความต้องการด้านอาหารของเกษตรกรและครอบครัวเป็นสำคัญ ซึ่งจะช่วยให้ลดรายจ่ายที่เกี่ยวกับอาหารการกินลง นำมาซึ่งความสามารถในการพึ่งตนเองของเกษตรกร อีกทั้งยังเชื่อมโยงสู่การสร้างเครือข่ายการพึ่งพากันเอง เมื่อผลผลิตจากเกษตรประณีตมีจำนวนมากเกินกว่าความต้องการบริโภคในครัวเรือนก็จะแบ่งปันให้คนรอบข้างสร้างกัลยาณมิตร รวมถึงการสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นในครัวเรือน เมื่อผลผลิตเหลือจากบริโภคและการแจกจ่ายก็จะนำมาจำหน่าย อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญในการทำเกษตรประณีตอยู่ที่การพึ่งพาตนเองในครอบครัวของเกษตรกรเป็นเบื้องต้น และสร้างกระบวนการพึ่งพากันเองด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่มเกษตรกรเป็นลำดับต่อมา มากกว่าที่จะทำเกษตรประณีตเพื่อให้มีผลผลิตออกมาจำหน่ายสร้างรายได้ แต่การจำหน่ายที่เกิดขึ้นในเกษตรประณีตนั้น เป็นการจำหน่ายผลผลิตจำนวนเล็กน้อย เพื่อสร้างรายได้ที่จะนำไปสู่การออมของครอบครัวนั่นเอง อันเป็นผลพลอยได้ในลำดับท้ายสุดเท่านั้น

ลดรายจ่ายสร้างรายรับทั้งรายวัน รายเดือน รายปี และบำนาญชีวิต

เพื่อให้สามารถหลุดพ้นจากวังวนเกษตรเคมี นำมาสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ การทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรม ได้มุ่งมาที่ความพอเพียงตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจ มองที่พลังศักยภาพของตนเองเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้ว ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างทุกอย่าง ทำเกษตรอินทรีย์ งดใช้สารเคมีทุกชนิด ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์พันธุ์

พื้นเมือง เพื่อให้เกษตรกรอุดรภู่วัวที่เป็นลดรายจ่ายของครอบครัวทุกประเภท โดยเฉพาะรายจ่ายที่เกี่ยวกับอาหารการกิน ด้วยการสร้างอาหารขึ้นมาจากการทำเกษตรประณีตให้หลากหลายและมากพอที่จะสนองต่อการดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัว

เมื่อรายจ่ายในครอบครัวลดลงจนแทบไม่มีแล้ว เพื่อให้มีการออมในครอบครัว ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมมองว่า เกษตรประณีตจะต้องมีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์โดยอาศัยอายุหรือระยะเวลาในการให้ผลผลิตของพืชหรือสัตว์เลี้ยงแต่ละชนิด ซึ่งจะต้องสอดคล้องสัมพันธ์กันทั้งในระยะสั้น ระยะปานกลาง และระยะยาว เพื่อให้ผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรประณีตสามารถสนองต่อความต้องการอย่างต่อเนื่อง เมื่อผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน การแจกจ่ายแก่เพื่อนบ้านแล้ว ยังสามารถสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นอีกด้วย ดังนั้นรูปแบบการทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมจึงต้องลดรายจ่ายสร้างรายรับทั้งรายวัน รายเดือน รายปี และบำนาญชีวิต

พ่อคำเดื่อง ภาษี กล่าวว่า “เมื่อยานนาสูงระดับพริก ก็เปลี่ยนปลูกผักนึ่งเป็นพริก ยางนาสูงระดับกล้วยก็ปลูกกล้วย เมื่อรดน้ำผักนึ่ง พริก หรือกล้วย ก็พลอยทำให้นาได้น้ำไปด้วย เมื่อยานนาโตทะลุขึ้นไปก็ย้ายกล้วยไปปลูกที่ดินแปลงถัดไป ปลอยให้นาโตต่อไป ทำเป็นลักษณะหลุมๆ ไปเป็นแถว มีการปลูกพืชหลายอย่างในหลุม จะปลูกเหลื่อมเวลากัน ในพืชหลุมปลูกพวกกุ๋ยช่าย ไม่ต้องการแสงมาก พวกข้าว ผักนึ่ง พริก ปลูกพืชไม่ต้องการแสงมากชอบที่ทึบ ในหลุมผักแต่ละแถวก็ปลูกตะเคียนทองไปด้วย ปลูกมะฮอกกานี ไม้สัก ไม้ยางนา ไม้ประดู่สลับกันไป ซึ่งเป็นไม้ยืนต้นกว่าจะโตใหญ่ก็ใช้เวลา 10-20 ปีบ้าง 30-40 ปีบ้าง พอโตเราก็ตัดและก็มีกล้วย มีมะละกอ 2-3 ปีก็ตายแล้ว พวกผักไม่นานเราก็กินกิน แต่พวกไม้ยืนต้นก็ยังอยู่ยังไม่โตแค่ตั้งหลักได้ เราก็มักปลูกพวกผักต่างๆ หมุนเวียนในหลุมได้ ถ้าจะเพิ่มมากกว่านี้ก็เช่น ปลอยมดแดง เลี้ยงผึ้ง เอาไส้เดือนมาเพาะมาปลอยให้มันพันเกี่ยวไปในระบบ ด้านข้างก็ปลูกมะละกอปลูกไม้ล้อมมาแทรกเอาไว้เช่น ไม้เพกา ไม้แดง น้อยหน่า หรือจะล้อมด้วยไม้ประดับก็ได้ ถ้าที่บึงมากเราก็กางกิ่งให้มีแสงก็ได้ การรดน้ำรดทีเดียวก็ได้ประโยชน์ทั้งสองทาง พวกผักก็ช่วยอุ้มน้ำสร้างความชื้นไว้ทางหนึ่ง ประหยัดน้ำ ประหยัดแรงงาน พื้นที่ด้านข้างก็เหลือว่างไว้ว่าจะทำเป็นโรงเห็ด บ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ เราสามารถออกแบบให้ 1 ปีมีงานทำทุกวันก็ยังได้”

พ่อจันทร์ดี ประทุมภา กล่าวว่า “มีทุกอย่าง มีทั้งพืชระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้เศรษฐกิจ มีผัก มีปอ มีปลา มีเป็ด มีไก่มีครบพอที่เฮาจะดำรงชีวิตอยู่ได้ ให้มันมีหมดย่าให้ขาด อย่าให้เกินกำลัง เกินพื้นที่ ให้พึ่งตนเองได้ระดับหนึ่งในครอบครัว วัตถุประสงค์ต่างๆ ที่สามารถจะเอ็ด

เองได้ ปลุกเพื่ออุดรายจ่ายไว้ เน้นการพึ่งตนเอง การเก็บ การออม ปราศจากสารเคมีต่างๆ ใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพหมักเอง มันก็บ่มค่าใช้จ่ายผลก็ได้เยอะ ปลอดภัยสารเคมี ปลอดภัย สุขภาพก็ดีขึ้น”

พ่อทัศน์ กระยอม กล่าวว่า “ผักแป้นถึงยามฝนเกิดอีก เพราะว่าเราบได้ถอน เราตัดเอาไปขาย รายได้ประจำวัน พอขายกล้วยได้แล้วมาเอาหมู 3 คอก กล้วยก็ได้มาเรื่อย หมูก็มาออกลูกก็ขายเรื่อย ขายหมูได้ไปเอาวัวมาไว้แม่หนึ่ง ออกลูกมาเลี้ยงอยู่ 3 ปี 4 ปี เลยกินแล้ว วัวเป็นหลักขึ้นมา หนี้สินนี้ เรียบหนี้หมด นี่ละทุกอย่างเกิดมีอยู่มีกิน”

พ่อบุญเต็ม ชัยลา กล่าวว่า “แต่ก็(เมื่อก่อน)หาเงินมาได้เขาก็เอามาซื้อพวกผักนี้ละกิน เขาปลูกได้บ่ซุ่มนี้(พวกนี้) ว่าปลูกได้ แล้วเขาจะไปหาเงินมาซื้อเห็ดแห้ง(ทำไม) เขามาปลูกกินบ่ดีกว่า มาเห็ดจั่งซี่(มาทำอย่างนี้)มันละสบาย อยากกินแห้ง(อะไร)ก็ได้กิน ลดค่าใช้จ่ายเฮาน่า ได้เงินมาแต่ใส (จากไหน)มันก็เหลือ トラบใดที่คนบ่มาเห็ดอุดฮู้ฮั่ว(รู้)ของเจ้าของนี่ไปบ่รอด เจ้าของมาได้หลายทอด ก็บ่ยังเพราะว่ารายจ่ายมันหลาย ปัจจุบันนี้บ่มีรายจ่ายเลย เมื่อเรามาปลูกสิ่งของกินเอง ปัญหาเราจ่ายเราก้ไม่มี จากนั้นปัญหานี้สินก็เลยแก้ได้ คนไม่มีหนี้ เป็นลาภอันประเสริฐ พวกผมบ่หาเงินหลาย พวกผมหาเงินเหลือ ทำอย่างไรให้มีเงินเหลือวันละบาทเดือนหนึ่งให้ได้ 30 บาท ดีกว่าจะได้ปีละ 1 แสนถึง 2 แสน แต่ติดลบอยู่หมื่น 2 หมื่น ที่สำคัญคือต้องทำจริง ชาวบ้านจะได้เปรียบข้าราชการที่มีแต่เงินเดือนกับบำเหน็จบำนาญ แต่ชาวบ้านทำอย่างนี้มีเงินวัน เงินเดือน เงินปี และมีบำเหน็จบำนาญที่เป็นของตัวเองทำเองทั้งหมด ต้องทำงานทุกวัน ไม่ใช่คอร์รัปชั่นตัวเองโดยการไม่ทำงาน”

พ่อผอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “เราต้องเห็ดอุดรายจ่ายหมดแล้ว อุดรู้ไว้แล้ว ที่นี้การใช้จ่ายในครอบครัวเราก้ต้องพอประมาณ ฐานะของเราอย่างนี้เราควรจะมีกินหุหลามไหม? เราก้กินอาหารธรรมชาติที่เราหาได้ มีความสุข ไม่ได้ลงทุน อย่าไปเอาคนอื่นมาเปรียบเทียบ ถ้าอยากได้บำนาญชีวิต ต้องเอาต้นไม้ไปปลูก สิบต้นสิบปีราคาต้นหนึ่งได้สองพันบาทอย่างน้อยนะ ถ้าร้อยต้นก็สองแสน พันต้นก็สองล้าน”

พ่อผาย สร้อยสระกลาง กล่าวว่า “เกษตรประณีตสำหรับเกษตรกรแก่จนได้แน่นอน เพราะมีสระน้ำ มีคอกวัว มีสวนครัว สวนผลไม้ ช่วยให้มีพืชผักผลไม้ กุ้ง หอย ปู ปลา หมู เห็ด เป็ด ไก่ วัว ควาย ครบถ้วนทุกชนิด มีเงิน 100 บาท อยู่ได้เกิน 100 วัน ช่วยให้เราจ่ายลดลง แต่รายได้ยังคงเดิมหรือเพิ่มขึ้น จึงหายจนได้แน่นอน อุดฮู้ฮั่ว(รู้)ให้ได้ฮู้ฮั่วมี 285 ฮู เขาก็ไปอุดมัน”

ชาย ดีจะมาลา กล่าวว่า “เขาปได้ซื้ออยู่ซื้อกิน อยากปลาเขาก็กินนี้ เขาก็เอาทุกอย่างมาปลุกแบบว่ากินปต้องได้ซื้อเขาเพราะว่ามันอยู่สวนเจ้าของ”

แดน มุ่งงาม กล่าวว่า “เราปลุกแบบพออยู่พอกินก่อน ตรงนี้จะทำปู้เองด้วย จะทำเหมือนกับที่ศูนย์อบรม ทำน้ำหมักชีวภาพ จุลินทรีย์หน่อกล้วย ที่เราทำตรงนี้เพื่อต้องการลดรายจ่าย อย่าใช้เงินเป็นเครื่องมือในการทำงาน เราต้องใช้แรงงานเป็นต้นทุนเอง เรานี้คือทุน”

ถนอม ภูมิแค้น กล่าวว่า “เห็ดเกษตรประณีตเกษตรแบบพอเพียง เพื่อแบ่งพี่แบ่งน้องไปกินเหลือแบ่งเขาก็เอาไปขาย พอได้เห็ดแล้วชีวิตดีขึ้น เขาก็ไม่ค่อยได้ซื้ออียิ่ง(อะไร) ลดค่าใช้จ่าย เพราะว่าอียิ่งเขาก็ปลูกไว้หมดแล้ว มันก็เห็ดให้เขาบมีรายจ่ายหลาย ลูกก็มัก(ชอบ)กินแนวที่เขาปลูกอยู่นี้ละ เห็ดกินนำขายนำ(ทำกินด้วยขายด้วย)”

ทวี สะเทินรัมย์ กล่าวว่า “รายได้ก็เกิดจากการขายผัก ขายปลา เพาะกล้าขายพวกนี้ละ รายจ่ายไม่ค่อยมี รายรับเพิ่มขึ้น ก็เห็ดให้เขาปลดหนี้ได้”

ทองเขียน มูลสุวรรณ กล่าวว่า “ตอนนี้ก็ได้ขายผักสวนครัวทุกมือ ก็ขายหอม ขายถั่ว ถ้าเขาไปเก็บก็ได้อยู่มือละ 70-80 บาท ขายได้เรื่อยๆ อันนี้ก็กิน อันขายก็ขาย แม่ก็ไปขายตลาดบ้านแขวง ถ้าบหลายก็ฝากลูกฝากหลานไปขาย ขายหมดทุกมือ(ทุกวัน)ขายหลายอย่าง ก็ได้เงินละนิดละหน่อยผสมกันไป ถ้าขายรวมกันหมดทุกอย่างแม่ก็ขายได้อยู่มือละ 100 บาท ถ้าผักบึงออกก็ขายได้หลาย เดือนหนึ่งก็ได้อยู่เดือนละ 3,000 บาท”

ธนพล ทิมธนสาร กล่าวว่า “เขาซื้อเขากินกำละ 1-2 บาท หลายอย่างขึ้นมาก็หลายบาท อย่างพริกเขาซื้อเขามือละ 5 บาท กินได้ 3 มือ(คาบ) ถ้าปลูกเอง 3 ต้น ตื่นเข้ามาไปล้างหน้าใส่ได้กินตลอดปี เงินเขาก็เหลือ ผมจะเน้นเรื่องการผลิตปู้ใช้เอง เขาต้องผลิตอาหารให้พืช เพราะพืชผลิตอาหารให้เขาก็จะได้ประหยัดค่าใช้จ่ายเขา ปลูกผักที่แรกคิดว่าปลูกเอาไว้กิน 1 งานเห็ดได้อยู่ 6-7 แปลง ปลูกพวกพืชผักสวนครัว ผักชีแปลงหนึ่ง สารระแนงแปลงหนึ่ง หอมเป(ผักชีฝรั่ง)แปลงหนึ่ง รายได้ก็ได้รับทุกมือแต่ละมือก็บเท่ากัน บางมือก็ได้ 100 บาท บางมือก็ 200 บาท ปีแรกปลูกกล้วย พอมาปีที่ 2 ก็ลงข้าวแทน ลงไม้ผลแทนหลุมกล้วย ข้าก็พอได้ขาย ข้านี้ถือเป็นพระเอกในแปลงเลย”

บังอร สาลาด กล่าวว่า “ไปขายในบ้านก็ได้ขายคือ ข้าว ตะไคร้ ถั่ว ไปวางแปะเดียวก็หมดแล้ว เขาขายบแพง คนเขาก็ซื้อกิน เพราะว่าของเขามันปลอดภัย เขาจะบซื้อจากตลาด ถ้าซื้ออยู่ตลาดได้น้อย เขาขายให้หลายกว่าอยู่ตลาด ปลอดภัยน่า”

บัวรมย์ พุ่มซ้อน กล่าวว่า “ตอนนี้ก็พออยู่พอกิน ผักก็บ่ได้ซื้อ ข้าวก็บ่ได้ซื้อ ข้าวแบ่งไว้กิน มันลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ มันก็มีเงินเหลือเก็บ”

บุญ กล่าวว่า “เฮ็ดเล็กๆ น้อยๆ ก็พอกินของที่เฮาปลูกบ่เกินหกเดือนก็ได้กิน เฮ็ดกินเล็กๆ น้อยๆ ไปก็พอแล้ว บ่ต้องให้ในครอบครัวต้องซื้อกินก็พอเป็นการประหยัดรายจ่าย การที่เฮาปลูกไว้กิน เหลือกินเฮาก็เอาไปขาย”

บุญหา เสือปู่ กล่าวว่า “ลดค่าใช้จ่ายลง ผักก็บ่ได้ซื้อ ค่าใช้จ่ายของแม่เดือนหนึ่งตก 3,000 บาทต่อเดือน รายรับแม่ได้ขายเดือนหนึ่งประมาณ 4,000-5,000 บาท ถ้าได้ขายไก่อีกได้หลายอยู่ เพราะว่าเลี้ยงไก่”

ประนอม อุสาหะพันธ์ กล่าวว่า “ทำพืชผักสวนครัวปลูกขาย ซึ่งเฉลี่ยแล้วรายได้จากแปลงเกษตร วันละ 100-200 บาท ทุกวันนี้ ได้ขายผักสวนครัว มีผักกาด ผักชี พริก ค่ะน้ำ ได้เดือนละ 5-6 พัน ได้เยอะกว่าผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเดือนละ 800 มาทำอย่างนี้แล้วมันคุ้ม ใช้เวลาไม่มาก”

ปัญวลัย ราชันี กล่าวว่า “แต่ก็บ่สู้จักเฮ็ด(ทำ)อยู่เฮ็ดกินปานใด พอไปได้แนวความคิดจากปราชญ์ ก็ไปเห็นเพื่อน(ปราชญ์)เฮ็ด ก็ถือว่าเป็นแนวทางที่ดีเลยลองมาปฏิบัติเบิ่ง(ดู)มันก็ช่วยได้เรื่องลดค่าใช้จ่าย ที่เฮาเคยซื้อกินเฮาก็ปลูกกินเอง มันก็เกี่ยวกับสุขภาพเฮาน่า ถือว่าดีขึ้นหลาย(มาก) ค่าใช้จ่ายแต่ก็ประมาณคาบละเกือบ 100 บาท แต่เดี๋ยวนี้อบ่ค่อยได้ซื้อกิน”

ปาน ทองแพง กล่าวว่า “เริ่มแรกผมยังบ่ได้เข้ามาอยู่ในจุดนี้ ก็เฮ็ดแบบบ่รู้เรื่องเลย มันก็มีหนี้มีสินหลายก็เลยหันเข้ามาอยู่ในกลุ่มนี้ หนี้สินก็ลดลงเกือบหมด เพราะว่าแต่ก็เฮาหาเงินมาได้ก็มาหมดกับอาหารการกิน บัดนี้ก็เข้ามาอบรมอยู่ในกลุ่มนี้ได้บ่อย การอยู่การกินก็ดีขึ้น เฮาหาเงินมาได้มันก็บ่รู้ไหลไปซื้อกิน”

ไพฑูรย์ เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “เฮ็ดเกษตรประณีต ปลูกทุกอย่างไว้ในสวน มันก็เฮ็ดให้เฮาประหยัดรายจ่าย รายได้ก็เข้ามาได้น้อยก็ดีกว่าบ่ได้ เหลือน้อยก็ดีกว่าบ่เหลือ”

มณี มาระแสง กล่าวว่า “เกษตรประณีตแก้จนได้ เอาผลผลิตนำแปลงนั้นละ ข่า ตะไคร้ เอาไปขายแล้วเอามาอมมือ(วัน)ละ 1 บาท 2 บาท ปีหนึ่งได้ 365 บาท หลายคนช่วยกันออม เป็นกองทุนในกลุ่มไผ่(ใคร)อยากยืมก็ยืมไปทุกสามเดือนเอาคืนมา คัดดอกนำกัน 100 ละ 1 บาทต่อเดือน เกิดการรวมกลุ่มกันขึ้นมาช่วยกันปลดหนี้ ส่วนไม่ยืมนั้นก็เป็นบำนาญชีวิต”

รัตนปราณี กรมไทยสงค์ กล่าวว่า “เฮาปลูกพวกต้นไม้ ไม้ยืนต้น แล้วในอนาคตต้นไม้พวกที่เฮาปลูกนี้ละ พอมันใหญ่จะเป็นหลักประกันที่จะให้เฮาอยู่ได้”

วงศ์ อันสุพรรณ กล่าวว่า “ต้นไม้ของแม่ปลูกโดน(นาน)แล้วปลูกต้นสักปลูกสารพัดอย่างเพื่อปลูกเพื่อหลานเขาข้างหน้า 15-20 ปี ใช้งานได้แล้ว เขาเอาซี้ว ซี้ควาย มาลงดินก็จะอุดมสมบูรณ์ รากมันก็ออกไปไกล ดินบ่แตก ใช้อยู่คอกแทนปุ๋ยเคมีบ่ต้องไปเสียเงินซื้อปุ๋ยเคมีมาใส่ลดค่าใช้จ่ายที่บ่จำเป็นลง”

วิจิต ประทุมภา กล่าวว่า “ปรับเปลี่ยนจากสารเคมีมาใช้ปุ๋ยที่ทำเองหลักการคือ ลด ละ เลิก ไปที่ละนิด พอเข้ามาใช้แล้วผลที่ตามมาข้าวก็ได้หลาย ผลิตภัณฑ์ก็ดี ปลอดภัยจากสารเคมี มีสุขภาพดี ต้นทุนก็ลดลง”

เศรษฐพงษ์ โมนาติ กล่าวว่า “พืชสวนครัวของผมก็มีทุกอย่าง บ่ได้ซื้อหยั่งดอก เพราะว่าอยู่สวนเขาก็มีครบหมดแล้ว เขาปลูกไว้กินมันก็ช่วยลดค่าใช้จ่ายในบ้านเขาลงไป”

สง่า จันทรศิริ กล่าวว่า “แม้ว่าเศรษฐกิจจะตกต่ำเขาก็ต้องเฮ็ด ถ้าเขาบ่เฮ็ดค่าใช้จ่ายเขาก็สูงขึ้น ถ้าเขาปลูกผักก็ได้กิน มันก็ช่วยลดค่าใช้จ่ายอีกทางหนึ่ง”

สมใจ พลพันธ์ กล่าวว่า “แต่ก็พอเป็นหนี้ หลังจากมาเฮ็ดแวนนี้ก็เบาบางไปใกล้จะหมดแล้วลดรายจ่ายหลาย หมายพริกหมากเห็ดเขาบ่ได้ซื้อ เดียวนี้หอมหัวแดงผมเฮ็ดเป็นห่วงไว้ เวลาเขาอยากกินอะไรก็ได้กิน ปลอดภัยพริกน้ำ เขาเฮ็ดกินเอง สุขภาพยังแข็งแรง ปลูกไว้แล้วมีผู้มาซื้อมีผู้มาเอาบ่ต้องเอาไปขาย การเฮ็ดเกษตรพอเพียงนี้รายรับได้มากกว่ารายจ่าย คือมือนี้ได้ขายส้มผักเสี้ยนแล้ว 200 บาทบ่ได้จ่ายหยั่ง มื้อลุนมา(วันต่อมา)อีก ได้อีก 200 รายได้มันหลายกว่ารายจ่าย”

สายทอง เกสกุล กล่าวว่า “ต้นไม้ก็โตทุกวันๆ อันนี้คือสิ่งที่ภูมิใจมากที่สุดต้นไม้ก็ค่อยๆ โตเราก็ได้มีต้นไม้เหลือไว้ให้ลูกหลานเป็นมรดก เราอยากกินอะไรเราก็ได้กินในสวนนี้มีทุกอย่าง”

สุวลี ภาสี กล่าวว่า “เกษตรประณีตคือเฮ็ดให้ละเอียดกว่าเก่า เฮ็ดให้มันหลากหลายกว่าเก่า เฮ็ดในเนื้อที่ที่จำกัด มีรายได้รายวัน รายเดือน รายปี ตลอดชาติ ต้นไม้มันก็เกื้อกูลกันอาศัยกัน ถ้าคุณเฮ็ดอย่างเดียวแมลงมาตอมเดียวหายหมดเลย อาศัยเฮ็ดหลายๆ มันก็มองบ่เห็น”

ไสว พากุดแร่ กล่าวว่า “แต่ก่อนผักเส้นหนึ่งก็ซื้อเขา พริกหน่วยหนึ่งก็ซื้อเขา บักหุ่ง(มะละกอ) หน่วยหนึ่งก็ซื้อเขา แต่ว่าทุกมื้อ(วัน)นี้มันก็ผิดแต่ก่อนแต่เก่าหลาย เก็บผักก็เล่นเข้าสวน บ่ได้เล่นเข้าตลาด ไปเก็บเขาก็ได้ผักหลากหลายออกมา รายจ่ายก็ลดลง”

อารักษ์ ภาสี กล่าวว่า “ความยั่งยืนคือเป้าหมายของเขา เขาปลูกต้นไม้ปลูกไว้ให้ลูกในอนาคตลูกผมจะเป็นจ๋มใดผมก็ยังมิต้นไม้ไว้ให้ลูกผมคืออนาคตลูก ต่อไปลูกผมมาสืบทอดต่อจากผมก็บ่ต้องเฮ็ดหยั่งหลายแคว้นรักษ์ไว้”

อำนวย ศรีคล้าย กล่าวว่า “ในเมื่อลดค่าใช้จ่ายได้แล้ว สุขภาพเขาก็ดีขึ้น บ่อยครั้งมีโรคประจำตัว นี่ละคือผลที่ว่าหลักเลี้ยงสารเคมีมาใช้ปุ๋ยชีวภาพ ค่าใช้จ่ายมันก็ลดลง ความแตกต่างคือลดค่าใช้จ่าย คราวเรือนด้านเกี่ยวกับอาหาร ด้านสุขภาพเขาก็ดีขึ้น เขาปลูกต้นไม้ก็ลดภาวะโลกร้อน”

สนทนากลุ่มเครือข่ายพ่อชาลี มาระแส กล่าวว่า “เฮ็ดไปแล้วก็ได้กิน อย่างน้อยก็บ่ได้ซื้อ แต่ก็ “หมากพริกเหือนเหือน กลือเหือนได้” ผู้บ่เฮ็ดก็ขอแต่เดื่อ หย่าง(เดิน)ออกจากเหือน(เรือน)ก็ได้ซื้อ ได้เฮ็ดแล้วกินบ่หมด ได้แลกเปลี่ยนกัน บ่มีรายจ่าย มีบำเน็จบำนาญ ครอบครัวก็อบอุ่น”

สนทนากลุ่มเครือข่ายพ่อทัศน์ กระยอม กล่าวว่า “อย่าใจฮั่น อย่าฟ้าว(รีบ)เห็นผลเร็ว เขาปลูกไว้เขาก็เอาไว้ให้ลูกหลานปลูกบ้าน ต้นไม้ถ้ามันใหญ่แล้วเขาก็บ่ได้ดูแลเพิ่น บัดนี้เขาจะดูแลเขา อันนี้ก็ภูมิคุ้มกันในอนาคต เขาปลูกต้นไม้ก็ปลูกมันช่วยลดภาวะโลกร้อน ต้นไม้ปลูกถี่ไว้ละดี ปลูกต้นไม้ก็เพื่อลูกเพื่อหลาน เขาให้เงินมันมันก็กินหมด เขาปลูกแล้วก็ไปฮอด(ถึง)ลูกฮอดหลานได้ใช้ ได้สอย ดินก็ของแผ่นดินตรงนี้เขาได้ส่งเสริมชีวิตชีวา คือจั่งว่า(เหมือนกับว่า)อายุจะยังยืนคือต้นไม้ยืนต้นนะ ถ้าคิดๆ แล้วมาเห็นต้นไม้ ถ้าจะดักน้ำรดเหนื่อยหน่น(เหนื่อยบ้าง)มันมีจิตใจที่สบายใจเหนื่อยกายแต่ใจสบายนะ”

การทำเกษตรประณีต ในระหว่างต้นกล้วยแต่ละต้นหาไม้ยืนต้นที่หลากหลายทั้งผักเช่น ขี้เหล็ก สะเดา ผักติ้ว ไม้ยืนต้นที่เป็นผลไม้เช่น กะท้อน ขนุน มะขาม และไม้ยืนต้นที่เป็นไม้ใช้สอยเช่น ประดู่ มะค่า แดง จิก กุ้ง เป็นต้น สลับกันจะได้กล้วย 100 ต้น และต้นไม้ใหญ่ถึง 100 ต้นต่อไร่ เมื่อต้นไม้ยืนต้นโตขึ้นก็สามารถย้ายกล้วยไปปลูกที่อื่น การทำเช่นนี้นอกจากป้องกันโรคได้แล้ว ยังช่วยให้ได้ผลผลิตระยะสั้น ระยะปานกลาง และระยะยาว ไม่ต้องลงทุนเพาะพันธุ์กล้วย พันธุ์ต้นไม้ยืนต้นก็มีอยู่แล้วในพื้นที่ สามารถเอามาห่อเอาเมล็ดพันธุ์จากไม้ยืนต้นที่แม่พันธุ์สวและแข็งแรงมาเพาะกล้าไม้ไปปลูก ทำให้ไม่เสียเงินซื้อพันธุ์ไม้เหลือขายก็ใช้วิธีเอาพันธุ์ดีมาต่อกิ่งหรือติดตาหรือเปลี่ยนยอดกับต้นต่อ ในที่สุดก็ได้ผลผลิตพันธุ์ดีไว้รับประทานเหลือขายรวมทั้งได้เนื้อไม้เป็นบำนาญชีวิตในระยะยาว (สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, 2545, หน้า 140-142)

เกษตรประณีต 1 ไร่ ระยะสั้นภายในเวลา 3-6 เดือนช่วยให้อาหารการกินอุดมสมบูรณ์ขึ้นทั้งผัก ผลไม้ สมุนไพรปลอดสารเคมีหลากหลายชนิด รับประทาน ช่วยให้รู้ร่วลดรายจ่ายลงได้มากมาย เพราะมีอยู่มีกินโดยไม่ต้องซื้อ เหลือกินเหลือใช้ทำให้ได้แจกทำให้มีเพื่อนสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในชุมชน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงิน ช่วยให้ป็นอาชีพเสริมทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีเงินทุนไปปลดหนี้ และมีเงินออมมากขึ้น (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น,

2550, หน้า 19) ผลประโยชน์ที่ได้ด้านเศรษฐกิจช่วยให้เกษตรกรมีอยู่มีกิน มีอาหารที่ปลอดภัย มีเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย มีการรักษาโรคเมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วย อีกทั้งสามารถลดรายจ่ายได้อย่างรวดเร็ว เหลือกินแจกช่วยให้มีเพื่อน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงิน ทั้งมีเงินประจำวัน เงินเดือน และเงินปี ที่สำคัญมีบ้านอายุชีวิต มีหลักประกันที่มั่นคง มีงานทำตลอดปี และมีรายได้ตลอดปีรับประกันได้ว่าไม่มีวันตกงาน (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2551, หน้า 20)

จากผลการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรที่ผ่านการอบรมจากศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน ตามโครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงปี 2551 พบว่าความรู้ที่ผู้เข้ารับการอบรมส่วนใหญ่นำไปใช้ประโยชน์ทั้งหมด ผู้เข้ารับการอบรมส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านกิจวัตรประจำวัน ด้านการใช้จ่าย ด้านการออม และด้านการใช้ปุ๋ยเคมี ทั้งนี้หลังจากผู้เข้ารับการอบรมนำความรู้ไปปฏิบัติสามารถลดรายจ่ายได้เฉลี่ยรายละ 1,208.16 บาทต่อเดือน (ศูนย์ประเมินผลสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2552, หน้า 63-65)

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน มีที่เด็ดเคล็ดลับในการสร้างความสำเร็จของเครือข่ายในการสร้างคน สร้างป่า สร้างชุมชน และสร้างประเทศชาติ ที่อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันได้ทดลองทำดูแล้วพบว่าสิ่งแวดล้อมดีขึ้นเพราะดินดำ น้ำชุ่ม ป่าอุดมสมบูรณ์ ปลอดภัยเคมีฆ่าหญ้า และสารเคมีฆ่าแมลง เศรษฐกิจดีขึ้น เพราะรายจ่ายลดลงหนี้สินลดลง เงินออมค่อยๆเพิ่มขึ้น รายได้ค่อยๆเพิ่มขึ้น และมีต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายเป็นบ้านอายุชีวิต มีครอบครัวและสังคมดีขึ้น วิถีชีวิตมีอยู่มีกินไม่อดไม่ยาก พึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ ช่วยให้มีความสุขทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551, หน้า 7) การพัฒนาเกษตรกรต้นแบบ เพื่อช่วยกันขยายเกษตรกรเป้าหมายจัดกระบวนการเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและการปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลาย โดยทำการพัฒนาการออมน้ำ ออมดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ ออมเงิน สังคมกัลยามิตร สังคมภูมิปัญญาและสังคมคุณงามความดี โดยการให้บริการแจกและจำหน่ายปุ๋ยหมัก ปุ๋ยหมักชีวภาพ พันธุ์สัตว์ พันธุ์พืช และพันธุ์ไม้ยืนต้นที่หลากหลาย จนมีเศรษฐกิจพอเพียงปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพื่อเป็นบ้านอายุชีวิต ช่วยให้ระบบเศรษฐกิจดีขึ้น (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551, หน้า 15)

จากรายงานการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานครั้งที่ 9/2550 เรื่อง “ปลูกต้นไม้หลากหลายเพื่อใช้หนี้และเพื่อสร้างสุขภาวะดี” ซึ่งสรุปได้ว่าหากเกษตรกรในเครือข่ายทั้งต้นแบบเกษตรกรและเกษตรกรเป้าหมาย พากันปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายมากกว่า 20 ชนิด รวม

จำนวนมากกว่า 1,000 ต้นขึ้นไปในพื้นที่ที่ตนเองถือครองอยู่ จะมีชีวิตที่เปลี่ยนไปทั้งหลักประกันในชีวิตและบ้านานาญชีวิตที่เพิ่มขึ้น เพราะเมื่อกาลเวลาผ่านไปไม่ถึง 5 ปี ต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายแต่ละต้นให้ผลผลิตอย่างน้อยต้นละ 100 บาทต่อปี ก็จะมีรายได้ถึงปีละ 1 แสนบาทขึ้นไป และเมื่อผ่านไป 20 ปี แต่ละต้นมีมูลค่ามากกว่า 1,000 บาท ก็จะมีบ้านานาญชีวิตเป็นธนาคารต้นไม้มากกว่า 1 ล้านบาท ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้ทดลองทำดูแล้วพบว่าสิ่งแวดล้อมดีขึ้นเพราะดินดำ น้ำชุ่ม ป่าอุดมสมบูรณ์ ปลอดภัยจากเชื้อโรค และสารเคมีฆ่าแมลง เงินออมค่อยๆ เพิ่มขึ้น รายได้ค่อยๆ เพิ่มขึ้นและมีต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายเป็นบ้านานาญชีวิต มีครอบครัวและสังคมดี (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 18)

ประเด็นการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีตั้งเป้าหมายร่วมกันเพื่อให้เกษตรกรรู้จักพอเพียง การอุดหนุนลดรายจ่ายและการลดออมทั้งออมน้ำ ออมดิน ออมเงิน ออมสัตว์และต้นไม้ที่หลากหลายช่วยให้กลายเป็นเกษตรผสมผสานที่มีอยู่มีกินมีงานทำตลอดปี ไม่ต้องเลิกงาน การพึ่งพากันเองช่วยให้เกิดการส่งสมักัลยาณมิตร และส่งสมภูมิปัญญาในการแก้ไขปัญหา ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องในท้องถิ่น ช่วยให้สมาชิกแต่ละคนมีแผนในการทำงาน มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ช่วยให้เกิดความมุ่งมั่น มีความขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ สุจริต และเกิดใจรักในงานที่ทำ (คำคุณ, 2547, หน้า 10) หลักธรรมมะว่าด้วยการพึ่งตนเอง ซึ่งต้องเริ่มต้นจากการรู้จักตนเอง ด้วยการมีสติสร้างจิตสำนึกใหม่ให้ตนเอง หาทางอุดหนุนด้วยการลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น ด้วยการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ เพื่อสร้างแหล่งอาหารให้พอเพียงและปลอดภัยจากสารพิษให้กับครอบครัว วงการซื้อของเงินผ่อน ผ่อนชำระหนี้จากน้อยไปหามาก โดยไม่ต้องรอรเงินก้อนและไม่ก่อหนี้เพิ่ม ลดละเลิกอบายมุขทุกประเภท รวมทั้งทำเกษตรผสมผสาน สะสมน้ำ บำรุงดิน ให้มีพืชและสัตว์หลากหลายผสมผสานกันอย่างค่อยเป็นค่อยไป (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2548, หน้า 25-26)

จากที่ได้นำเสนอมาจะเห็นได้ว่า รูปแบบการทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่นำไปใช้เพื่อกระจายแนวความคิดการทำเกษตรประณีตแก่กลุ่มเกษตรกรเป้าหมายและเพื่อใช้ในการขับเคลื่อนเครือข่าย ที่สำคัญประการหนึ่งอยู่ที่การลดรายจ่ายสร้างรายรับทั้งรายวัน รายเดือน รายปี และบ้านานาญชีวิต ด้วยการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่มีระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวผลผลิตหรือการใช้ประโยชน์เหลื่อมเวลากัน เพื่อให้สามารถสนองตอบต่อความต้องการในการบริโภค ใช้ประโยชน์ และสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรได้อย่างต่อเนื่องในทุกระยะ รวมถึงการปลูกไม้ยืน

ต้นเพื่อสร้างบ้านาญชีวิตให้กับตนเองในระยะยาว และยังเหลือไว้เป็นมรดกตกทอดสู่ลูกหลานได้อย่างยั่งยืน

สร้างปัจจัย 4

ปัจจัย 4 เป็นความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เกษตรประณีตที่มีจุดเริ่มต้นเพื่อการทำอยู่ทำกิน แบบพออยู่พอกิน ก็เป็นแนวคิดที่มุ่งสร้างปัจจัย 4 ให้เกิดขึ้นสำหรับเกษตรกรและครอบครัว เพื่อลดรายจ่ายที่จะเกิดขึ้นจากความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพจากภายนอกทุกประเภท เมื่อตนเองและครอบครัวได้รับการสนองตอบด้านปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพในระดับที่ “พอเพียง” จนพึ่งตนเองได้แล้ว ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมยังมองต่อไปอีกว่า เกษตรกรควรมีการสร้างเครือข่าย สร้างระบบเกื้อกูลกัน และสร้างกลยุธมิตร ด้วยการนำผลผลิตที่เกิดจากการทำเกษตรประณีต ในส่วนที่เหลือจากความต้องการอย่างพอเพียงของเกษตรกรและครอบครัว จึงควรนำส่วนที่เหลือนั้นมาแบ่งปันแจกจ่ายกันในหมู่เกษตรกรเพื่อให้เกิดการพึ่งพากันในระดับชุมชนและระดับสังคมวงกว้างมากขึ้น อีกทั้งเมื่อมีผลผลิตที่มากพอจากการทำเกษตรประณีตอย่างต่อเนื่อง เกษตรกรยังสามารถนำผลผลิตที่ได้บางส่วนมาจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้นำไปสู่การออมเพื่อเป็นหลักประกันในอนาคตได้อีกทางหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม เกษตรประณีตได้ถูกทดลองและพัฒนาโดยปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกเพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมให้เกษตรกรคนอื่นๆ ได้เห็น เรียนรู้ และจับต้องได้อย่างเป็นรูปธรรม แล้วนำไปปฏิบัติในพื้นที่ของตนเองเพื่อหลุดพ้นจากวังวนหนี้สิน เกษตรเคมี และการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอกตามกระแสทุนนิยมเสรี เพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ ด้วยการยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ ทำตามกำลังเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ไม่ตามกระแส ไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง ไม่ใจร้อน ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้วทั้งไ้ดิน บนดิน บนอากาศ ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย สร้างรายรับทั้งรายวัน รายเดือน รายปี และบ้านาญชีวิต ซึ่งสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่เกษตรกรผู้ทำเกษตรประณีตจะต้องสร้างขึ้นอย่างต่อเนื่องก็คือ ปัจจัย 4 เพราะเป็นสิ่งสำคัญพื้นฐานในการดำรงชีวิต และมนุษย์ก็มีความต้องการอยู่อย่างต่อเนื่องเช่นกัน

พ่อจันทร์ที่ ประทุมภา กล่าวว่ “ครบวงจร มีทุกอย่าง มีครบสมบูรณ์ไม่ต้องวิ่งเต้นไปหาผู้อื่นพอที่เฮาจะดำรงชีวิตอยู่ได้ อย่าให้มันขาด อย่าได้ไปแสวงหาภายนอก ที่มีอยู่นี้ “เอาซุ่มมางุม(ครอบ)

ผมไว้ 10 ปีผมก็บ่ตาย” บ่ให้ออกไปใส(ไปไหน)ก็บ่ตาย ผลผลิตทุกมือนี่กินคุ้มแล้ว ทุกมือนี่น้ำมันรดแพง ถ่านแพง เฮาเอาของเฮามาใช้อยู่นี้ บ่ต้องออกไปหาภายนอก นอกจากเสื้อผ้าเป็น 5 ปีก็บ่ขาด นอกจากยารักษาโรคบางทีต้องไปหาหมอ เขาก็ปลูกสมุนไพรไว้ นอกจากสุตวิสัยเฮาจั่งค่อยไปหาหมอ ค่าหาหมอเขาก็หว่านแหเอาปลาโตเดียวก็ได้ จับไก่ขายก็ได้แล้ว”

พ่อชาติ มาระแส กล่าวว่ “สร้างสวนสมุนไพร สร้างโรงปุ๋ย สร้างโรงสี เพื่อก้าวเข้าไปสู่ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม รวมกลุ่มกันแล้วก็เอาข้าวมาสี แกลบ รำ เอาไปเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ขี้วัว ขี้ควายก็เอามาเอ็ดปุ๋ยเพื่อหนีจากสารเคมี เพื่อแบ่งเบาภาระจากโรงพยาบาล ถ้าหนักหนาสาหัสจั่งส่งไปโรงพยาบาล”

พ่อทัศน์ กระยอม กล่าวว่ “เฮาู้จักของมันอยู่แล้วเฮาอย่าหนี ให้ถอยหลังเข้าคลองคือเพิ่นว่านี่ คลองเก่าเฮาเป็นจั่งใดมันค่อยดี ให้ว่ามันคุ้มทั้งอากาศดี อาหารดี เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยดี มันประกอบกัน”

พ่อบุญเต็ม ชัยลา กล่าวว่ “เฮาก็เริ่มจากปัจจัย 4 เฮาต้องมีอาหารกิน มีดินอยู่ มีเครื่องนุ่งห่ม มียารักษาโรค ต้องอัดฮู้ฮั่ว(อุดรูรั่ว)ของเจ้าของก่อน ให้มีรายได้หลายกว่ารายจ่ายนี่คือพอเพียง”

พ่อผอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่ “ปัจจัยสี่นี้สำคัญที่สุดต้องสร้างอาหาร ทุกอาชีพเราจะต้องเดินสายกลางให้ได้ มีอยู่มีกินก่อน ปัจจัย 4 ทุกคนต้องมีปัจจัย 4 อย่างน้อยต้องมีอาหารสำคัญที่สุดถ้าบ่มีอาหารแล้วเฮาก็บ่มีกำลังไปทำงาน “ทุกซบมีเสื้อผ้าผาเฮือนพออยู่ ทุกซบมีข้าวอยู่ท้องสินอนลื้ออยู่จั่งใด” สำคัญที่สุดจะต้องมีอาหารคือที่พ่อบุญเต็มกล่าวว่ “จะต้องหาอะไรลงวังสะพุงเสียก่อน” เมื่อมีอาหารแล้วก็ต้องมีเครื่องนุ่งห่ม ต่อไปที่อยู่อาศัย สุดท้ายก็สมุนไพรไล่สัตว์ ยารักษาโรค พอเพียงในปัจจัยสี่ ถ้าเกษตรกรบ่มีปัจจัยสี่นี้บ่มีความสุขบ่พอเพียงครับ เฮาเอ็ดอยู่เอ็ดกินเฮามีอาหารกิน”

พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ กล่าวว่ “การใช้ชีวิตประจำวันยาสมุนไพรมีอะไรบ้าง คือเราอย่าหนีหลัก แต่ขยายหลักได้ ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อาหารเครื่องนุ่งห่ม เราต้องมาดูแลสุขภาพนี้มันไม่พอ โทรศัพท์มือถือ ต้องมีรถยนต์ อันนี้ก็เป็นเรื่องเสริมต่อการศึกษาหลักแล้ว การใช้โทรศัพท์สะดวกสบายแต่สิ่งที่สะดวกสบายมันทำให้เป็นหนี้ ถ้าไม่มีเงินไม่มีความคิดก็ตาย ปัจจัยสี่ก็ต้องปรับให้เข้ากับยุคสมัย เหมือนปราชญ์ชาวบ้านปลูกผักปลูกอะไรกินพอทำได้ก็ทำไปช่วยลดรายจ่าย”

ประนอม อุสาหะพันธ์ กล่าวว่ “มีสมุนไพร อันนี้ก็แปะตำปึง แก้วโรคเบาหวาน นี่ผักหอมแซบ ก็ช่วยรักษาแผลได้ กินสดๆ แผลงก็ไม่ค่อยกินนะ สมุนไพรปลูกทีละอย่าง ต้นเป่า หวานเสนห์จันทร์ เอาไปดองเหล้าเอามาทาตรงที่ปวด ต้นฟ้าทะลายโจร ทองพันชั่ง ต้นรางจืดแก้ถอนพิษ ต้นแห้งผสม

ใส่หม้อยาได้ทุกอย่างจะหอม ต้นนางขาวแก่เห็ดเป็ชยี้ผสมน้ำกินได้เลย หวานหางจะแซ่ ต้นแอนตาซิล ต้นญควาว (ดาวทอง) แก้วโรคมะเร็ง หวานดักแด่”

หนูนิล สำนวณมรณีย์ กล่าวว่า “คนเขามีปัจจัย 4 คนเขาต้องมีธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ โลก มันมีแนว(สิ่ง)ดึงดูดกันอยู่ ถ่วงกันอยู่ ถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่งก็อยู่ไม่ได้ แม่ก็เริ่มมาถามตัวเจ้าของว่า มักอียั้ง(ชอบอะไร) แม่ก็ว่าแม่รักป้าแม่ก็เริ่มปลูกป้า เขาช่วยกันปลูก มันก็ลดโลกร้อนได้ แม่เริ่มคิดได้ แม่ก็มาปลูกต้นไม้ เพราะว่าแต่ก็เขาอยู่หน้าป่าไม้ เขาอยู่อย่างมีความสุข ทรัพยากรของชาติก็มีหลาย เริ่มเอ็ดให้มันย้อนภาพ พยายามจะปลูกไปทำลายป่า จะปลูกให้มันหลายขึ้น”

จากรายงานการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ครั้งที่ 5/2548 เรื่อง “เกษตรประณีต 1 ไร่ แก่จนคนอีสาน” พ่อผาย สร้อยสระกลาง ได้กล่าวไว้ว่า “ผมเจอกับตัวเองแต่ผมไม่เชื่อ คิดว่าไม่ผิด ความที่บวชมาหลายปีจึงไปนั่งสมาธิทบทวนจึงรู้ว่าไม่ผิด จึงเดินหน้าชุดสระด้วยมือ พอสระเก็บน้ำได้ก็ปลูกทุกอย่างเลี้ยงทุกอย่าง อดูรู้ว้ทั้ง 285 รูได้หมดสิ้น ไม่ว่าจะเป็นอาหารการกิน เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ไม้ทำบ้าน ทำเชื้อเพลิง แถมพอทำถูกทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตดีหมด ตรงตามสิ่งที่พระเทศนาไว้คือ อายุ วัฒน สุขัง พลัง เพราะธรรมะคือการกระทำ” (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 21) เมื่อถูกถามถึงความสุขพ่อเซียง ไทยดี ก็ตอบโดยไม่ต้องคิดว่า “ความสุขคือการทำงานอย่างบริสุทธิ์ที่สุดโดยไม่ทำให้ใครเดือดร้อน” ทุกวันนี้ภรรยาพ่อเซียงจะนำของในสวนไปขายตั้งแต่ตี 3 ส่วนพ่อเซียงจะตื่นตั้งแต่ตี 5 สวนแะทำสวนจนถึง 9 โมง จึงหยุดกินข้าวเช้า หลังจากนั้นจะพักผ่อนและอ่านหนังสือ ช่วงบ่ายจะรอรับคนมาพูดคุยหรือดูงาน ช่วงเย็นจะใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัว ชีวิตของพ่อเซียง ไทยดี นับเป็นตัวอย่างของชีวิตที่มีความสุขครบทุกด้านกล่าวคือ มีหลักประกันในชีวิตทั้งปัจจัย 4 ทรัพย์สินเงินทอง มีผู้ดูแลมีสุขภาพกายและใจที่แข็งแรง มีครอบครัวที่อบอุ่น มีชุมชนที่เข้มแข็ง มีความภาคภูมิใจ มีอิสระ เข้าถึงธรรมะและธรรมชาติ ท่านฝากบอกลูกหลานว่า “คนที่มีอยู่มีกินมีใช้ จะมีกับคนขยันคิด ขยันทำ อย่างมีสติ” (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550, หน้า 21)

เกษตรประณีต สร้างร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง เกิดผลดี มีอยู่มีกิน มีอาหารปลอดภัยเคมีไว้กินไว้แจกไว้ขาย มีปัจจัย 4 พอเพียง ได้ออกกำลังกาย ได้เรียนรู้ปัญหาและการแก้ปัญหา ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงขยายผลเกษตรประณีต จนกลายเป็นเกษตรอย่างผสมผสานเต็มรูปแบบ จนมีอาหารดี อากาศดี อารมณ์ดี ออกกำลังกายดี และเชื่อมต่อกับผู้บริโภคจนมีการเงินดี (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551, หน้า 9-10) ข้อดีของการทำคูนนาใหญ่ช่วยให้เกษตรกรมีปัจจัยสี่

เพิ่มขึ้น มีอาหารพืช ผักผลไม้ หมู เห็ด เป็ด ไก่เพิ่มมากขึ้น มีเครื่องนุ่งห่มทั้งจากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปลูกต้นฝ้ายมาทอทั้งผ้าไหมผ้าฝ้าย มีทั้งต้นไม้ม้าทำที่อยู่อาศัยและเครื่องเรือน รวมทั้งสมุนไพรหลากหลายชนิดไว้ดูแลรักษาตนเองครอบครัวและคนในชุมชนยามเจ็บไข้ได้ป่วย มีปัจจัยสี่เพิ่มขึ้นลดรายจ่ายลงได้อย่างรวดเร็ว ครอบครัวอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข มีชุมชนที่เข้มแข็งและมีความสุข (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2551, หน้า 20)

อภิสิทธิ์ อารงวรางกูร มองว่าการทำเกษตร 1 ไร่ เป็นยุทธศาสตร์และยุทธวิธีพาไปสู่สัมมาอาชีวะ ซึ่งจะนำมาซึ่งสุขภาวะเพราะใช้ที่ดินน้อย แรงงานน้อย ลงทุนน้อย แต่ได้ความสุขมากไม่ว่าจะเป็นความสุขจากการมีหลักประกันในชีวิต มีปัจจัยสี่ครบ มีไม้ยืนต้นเป็นบ้านนกขี้วิต ความสุขจากการมีร่างกายและจิตใจที่แข็งแรงจากการได้บริโภคอาหารที่ปลอดภัยและมี อยู่ในที่ที่อากาศบริสุทธิ์ ปลอดภัย ปลอดภัย สุขภาพดีจากการมีครอบครัวที่อบอุ่น ความสุขจากการมีชุมชนที่เข้มแข็ง และมีสิ่งแวดล้อมดีจากการคืนสภาพดินที่น้ำชุ่ม ป่าอุดมสมบูรณ์ ปลอดภัยมลภาวะ ให้กับชุมชน (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 24)

เป้าหมายการพัฒนาเน้นการทำงานดับทุกข์สร้างสุข ยึดหลักพึ่งตนเองและผู้อื่นพึงได้ ด้วยการรู้จักตนเอง ถึงความพอดี พอประมาณ ตามศักยภาพ รู้จักการใช้เหตุผลในการใช้จ่ายและในการใช้ชีวิตทำให้มีเงินเหลือ มีเวลาเหลือและรู้จักการสร้างภูมิคุ้มกันในชีวิตด้วยการออม สังคมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาและสังคมคุณงามความดี ทำให้มีปัจจัยสี่ที่เพียงพอในครอบครัว คนในครอบครัวมีความสุข คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก และนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติตน (คำคุณ, 2551, หน้า 8-9) ประชาชนชาวบ้านได้ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้จนสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพาตนเองได้ ด้วยการลดรายจ่าย อดรู้รู่ทั้งหลาย รวมทั้งรู้จักการออม และสังคมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต ผลลัพธ์ที่ได้ตามมาคือ มีอาหารอุดมสมบูรณ์ มีปัจจัยสี่พอเพียง เหลือกินเหลือแจกก็ขายทำให้มีรายได้ ที่สำคัญคือมีหลักประกันชีวิตเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีชุมชนเข้มแข็ง ครอบครัวอบอุ่น และมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตจังหวัดขอนแก่น, 2551, หน้า 24)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การทำเกษตรประณีตเป็นการสร้างปัจจัย 4 จากจุดเริ่มของการปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้ว ส่งผลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ มีความพร้อมอย่างพอเพียงสำหรับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ ทำให้เกษตรกรและครอบครัวมีปัจจัย 4 ครบถ้วน มีอาหารการกินที่หลากหลาย ปลอดภัย ทั้งพืช สัตว์ ผลไม้ที่ปลอดภัย ปลอดภัยสารเคมี ที่อยู่

อาศัยมีบรรยากาศล้อมรอบที่บริสุทธิ์ มีสมุนไพรพื้นบ้านใช้บำรุงร่างกายและรักษาโรค เมื่อต้องการเครื่องนุ่งห่มก็เพียงแต่นำผลผลิตไปแจกแลกขายเพื่อได้มา ซึ่งเป็นการดำรงชีวิต กินดีอยู่อาศัยดี สุขภาพดี และสามารถพึ่งพาตนเองได้

ขยายสู่พื้นที่ใหม่

การทำเกษตรประณีต เป็นการทำการเกษตรในพื้นที่ขนาดเล็ก เพื่อให้เหมาะสมกับพลังศักยภาพของเกษตรกร ไม่เน้นทำจำนวนมาก ไม่เน้นการจ้างแรงงานหรือเครื่องจักร ไม่เน้นการผลิตเพื่อขาย ไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีหรือสารเคมีกำจัดแมลง แต่มุ่งเน้นวัตถุดิบในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์พืชหรือสัตว์ สร้างความหลากหลายทางชีวภาพตามแนวคิดทฤษฎีป่า ใช้ปุ๋ยชีวภาพใช้อินทรีย์วัตถุ เพื่อลดรายจ่ายในการผลิตที่เป็นภาระแก่เกษตรกร ซึ่งเป็นทางออกจากวังวนเกษตรเคมีแก่เกษตรกรที่เคยได้สร้างบทเรียนอันเจ็บปวดจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวให้แก่ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาก่อนหน้านี้

เกษตรประณีต เน้นให้เกษตรกรใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าด้วยการปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ตามขนาดพื้นที่ที่เกษตรกรแต่ละรายจะสามารถทำได้ด้วยกำลังศักยภาพของตนเอง ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรได้ลงมือปฏิบัติ ทดลองเรียนรู้และพัฒนาแนวทางการทำเกษตรประณีตของตนเองอย่างต่อเนื่อง ทำทุกวันเรียนรู้ทุกวัน อันจะเป็นการสร้างและปลูกฝังความรักความผูกพันกับสรรพสิ่งในพื้นที่เกษตรประณีตนั้นๆ และที่สำคัญการทำในพื้นที่อันจำกัดตามกำลังของตนเองนั้น จะทำให้เกษตรกรสัมผัสได้ว่าตนเองมีพลังที่จะทำเกษตรประณีตให้สำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรม

อย่างไรก็ตาม เกษตรประณีตมิได้จำกัดเพียงในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเท่านั้น แต่เมื่อเกษตรกรสัมผัสได้ถึงความสำเร็จในพื้นที่นั้นๆ แล้ว จะทำให้เกิดแรงจูงใจและกำลังใจที่จะสร้างเกษตรประณีตในพื้นที่อื่นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นรูปแบบการทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่สำคัญประการหนึ่งคือการขยายสู่พื้นที่ใหม่ เมื่อเกษตรประณีตสำเร็จเป็นรูปธรรมในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งแล้ว

พ่อคำเดื่อง ภาษี กล่าวว่า “ในอดีตเราถูกทำให้ไม่มีศักดิ์ศรี ไม่มีความภาคภูมิใจ และจะไม่มีวันเชื่อว่าทำเกษตรน้อยๆ จะอยู่รอดได้อย่างไร เพราะขนาดปลูกอ้อย 200 ไร่ ยังเจ๊ง ทำมายังเจ๊งยิ่งเป็นหนี้ ปลูกข้าว 1 ไร่ ได้แค่ 65 กระสอบ ไม่มีวันพอกิน แต่ถ้านั่งคิดดีๆ 1 ไร่ มีตั้ง 1,600 ตารางเมตร หรือ 16 ล้านตารางเซนติเมตร ซึ่งถ้าค่อยๆ คิดจะเห็นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ว่าพื้นที่ดินมหาศาลใน 1 ไร่ จะทำ

อะไร เรียนรู้กันไปคิดกันไปทำกันไป ก็เห็นชัดเพิ่มขึ้นเรื่อย ดังนั้นเกษตรประณีต 1 ไร่ ก็เช่นกัน เริ่มจากจุดเล็กๆ ตามกำลังที่มีหรือเริ่มพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งแล้วค่อยๆ เพิ่มขึ้น (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 20) เริ่มต้นจากที่น้อยๆ ค่อยเป็นค่อยไปประณีตในการทำด้วยปัญญา ก็เริ่มแค้นงานเดียวบางคนก็เริ่มแค่ว่าเดียว ถ้าเรามีที่ดิน 50 ไร่ และตัดสินใจทำเกษตรประณีต 1 ไร่ ไม่ได้แปลว่าที่ดินอีก 49 ไร่ จะไม่ทำอะไร จริงๆ แล้วเมื่อเราทำ 1 ไร่เสร็จแล้วค่อยขยายไปทำไร่ใหม่”

พ่อจันทร์ที่ ประทุมภา กล่าวว่า “เกษตรประณีต เริ่มจากจุดเล็กๆ ตามกำลังที่มีหรือเริ่มพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งแล้วค่อยๆ เพิ่มขึ้น ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ทำจากง่ายไปหายาก ค่อยเป็นค่อยไป เริ่มจากน้อยๆ แล้วค่อยขยายออกไปเรื่อยๆ”

พ่อทัศน์ กระยอม กล่าวว่า “เขาบ่เฮ็ด(เราไม่ทำ)เพื่อขายเขาเฮ็ดน้อยๆ เฮ็ดพอดีกับเขา ลงทุนน้อย ผลรับหลายๆ ดีกว่าเฮ็ดหลายๆ มีแต่ได้จ้างเขา เขาเฮ็ดพอดีกับแสงเขา ยามรับก็ได้หลาย”

พ่อบุญเต็ม ชัยลา กล่าวว่า “เฮ็ดแบบประณีตมันก็ได้หลาย เกษตรประณีต 1 ไร่ก็คือเฮ็ดจากไร่หนึ่งก่อน คือไร่หนึ่งนี่ปลงทุนหลายตามทฤษฎีใหม่ที่ว่าต้องมีน้ำ มีพืช มีหยิ่งหลายๆ แบบหลากหลาย แต่ว่าย่อลงเหลือไร่เดียว บ่แม่นเฮาจะเหลือไร่เดียวเท่านั้น ถ้าไร่เดียวสำเร็จเฮาก็ย้ายไปไร่ที่สอง ที่สาม ถ้าเฮามี 10 ไร่ เฮาไปเฮ็ดหมด 10 ไร่ เฮาก็เจ้งหมดทั้ง 10 ไร่ มันหลายโพด(เยอะเกิน)มันเลยเจ้งก่อน ถ้าเฮาเฮ็ดน้อยมันก็พอเพียงกับตลาด พอเพียงกับแสงเฮา พอเพียงกับผลตอบแทน มันก็เลยอยู่รอดมันสมดุลกันหมด”

พ่อผอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “ผมทำไร่นี้ดีแล้ว ทำไร่ที่หนึ่ง ทำไร่ที่สอง ที่สาม ขยายออกไปเรื่อยๆ บ่แม่นกระโดดไป 10 ไร่ โลดบ่แม่น มีนา 10 ไร่ก็เฮ็ด 10 ไร่โลดมันก็ได้ เฮาก็เฮ็ดไร่หนึ่งไปก่อน หรือจะเฮ็ด 1 ตารางเมตร 2 ตารางเมตรก็ได้แต่คือเฮ็ดเป็นขั้นเป็นตอน”

คุณ สงค์คลัง กล่าวว่า “พ่อก็ปลูกผักปลูกสวน ปลูกมะม่วงทางนี้ ทางนั้นก็ปลูกต้นไม้ยืนต้น ปลูกผักต่อมาก็ปลูกบวบ ปลูกถั่วเพิ่มอีก ถ้ามีเวลาหลายก็ปลูกออกไปอีก ขยายพื้นที่ปลูกออกไปเรื่อยๆ”

บัวรวมย์ พุฒซ้อน กล่าวว่า “เขาเฮ็ด(ทำ)ตามกำลังของเขา กำลังเขาน้อยเขาก็เฮ็ดน้อย เขาเฮ็ดไปเรื่อยๆ ลงทุนน้อย เฮ็ดจากเล็กไปหาใหญ่ พอเขาปลูกได้ผลแล้วเขาก็ขยายออกมาเรื่อยๆ เฮ็ดแนวนี้ดีกว่าไปเฮ็ดอย่างอื่น บ่มีคนมาบังคับเฮ็ดตามใจเจ้าของเป็นอิสระ เขาอยากเฮ็ดก็เฮ็ด ยามเขาเมื่อยเขาก็เซา(หยุด)เฮ็ด”

บุญ กล่าวว่า “ทีแรกก็ปลูกหลายปลูกไปปลูกมาแห่งอยากปลูกเพิ่มขึ้น ปลูกมือ(วัน)ละต้น สองต้นมือละอย่างสองอย่าง เหมามีที่เหลือเขาก็ขยายพื้นที่ปลูกไปเรื่อยๆ”

ไมตรี พร้อมเพรียง กล่าวว่า “เกษตรประณีตคือ เราบริหารพื้นที่ ปลูกให้ได้มากที่สุดและหลาย ชนิดที่สุด เราบริหารจัดการพื้นที่ให้เป็น ประชาชนชาวบ้านเขาก็เลยมาคิดว่าจะมาบริหารจากเล็กๆ ไปก็คือเอาประณีต 1 ไร่ มาทำให้มันประณีตจริงๆ พอมองเห็นประณีตแล้ว คุณจะขยายไปเท่าไร ก็ได้ แล้วค่อยไปทำไร่อื่นๆ”

รุ่งทิพย์ สีเล กล่าวว่า “แม่ก็(ไม่)ได้คาดหวังเอาอียิ่ง(อะไร) เพราะคิดแค่ว่าจะปลูกกินซื้อๆ (เฉยๆ) พอมาปลูกแล้วมันขายได้ มันแฮดให้เขามีกำลังใจ เขาก็ขยายไปเรื่อยๆ”

สมใจ พลพันธ์ กล่าวว่า “เฮ็ดสวนปดองเฮ็ดหลาย เฮ็ดพออยู่พอกิน ค่อยเฮ็ดค่อยไป เฮ็ดเท่า แสงเจ้าของมี เฮ็ดจากน้อยไปหาใหญ่ ก็เริ่มคิดว่ามือนี่(วันนี้)จะเอาแปลงหนึ่ง หรือว่าปีนี้จะเฮ็ดสิบ แปลงหรือตันไม้สิบต้น ปีหน้าห้าต้น ปีนี้เฮ็ดสิบแปลงไหว น้ำก็พอ เฮ็ดเพิ่มอีกสิบแปลงขยายไปอีก เฮ็ด ได้อยู่ ลองแล้วสบายซำนี้(แค่นี้)ยังแข็งแรงอยู่”

สายทอง เกสกุล กล่าวว่า “พอก็ทำไปเรื่อยๆ ก็มองเห็นว่าดี เขาก็ขยายออกไปเรื่อยๆ มันสนุก ทำไปก็สนุกไป มันก็มีอยู่มักิน”

สุวลี ภาษี กล่าวว่า “เฮาเฮ็ด 1 ตารางเมตรก่อน จากนั้นเฮาจั่งค่อยขยายออกไปเรื่อยๆ คือให้ เฮาเฮ็ดบ่เกินโต ให้เขามั่นใจ เฮ็ดไปนำเรียนรู้นำ”

การมองเห็นคุณค่ากับการทำเกษตรประณีตและปฏิบัติตามนั้น ช่วยให้เกษตรกรที่ได้คิดจนคิด ได้ ได้ทำจนสำเร็จได้ มีครัวบ้านของตนเองพร้อมด้วย ผัก ผลไม้ และสมุนไพรปลอดสารเคมี นอกจากนั้นยังเป็นห้องทดลองสำหรับฝึกสมองสร้างปัญญาแก่ตนเองและกลุ่ม ในการวิจัยและพัฒนา นำไปขยายผลในพื้นที่อื่นและเครือข่ายที่เหลือ (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น, 2550, หน้า 17) การขยายการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ ซึ่งอภิสิทธิ์ อารงวรกร ได้ สรุปว่า ทำให้มีอาหารปลอดสารพิษไว้กิน เหลือกินแจก เหลือแจกขาย ทำให้เกิดความเอื้ออาทรต่อกัน เมื่อเวลาผ่านไปไม่ถึง 2 ปี ต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายที่ปลูกไว้เริ่มเติบโตขึ้นต้องการการดูแลลดน้อยลง มาก เจ้าของแปลงเกษตรประณีต 1 ไร่ ก็มีเวลาทำไปขยายผลไปสู่แปลงที่ 2 แปลงที่ 3 แปลงที่ 4 จน เต็มพื้นที่ ทำให้มีกิน มีแจก มีขาย เพิ่มมากขึ้นไปอีก มีต้นไม้ยืนต้นเพิ่มขึ้นมากจนเกิดความร่มรื่น หลากหลาย และอุดมสมบูรณ์ (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 30)

การทำเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นรากฐานที่สำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้เกษตรกรคิดได้ และทำเป็นหันกลับมาทำอยู่ทำกิน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูกเหลือกินได้แจกทำให้มีเพื่อน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงินและมีสุขภาวะที่ดี ได้กินอาหารปลอดสารพิษที่หลากหลาย อยู่ในร่มเงา ของต้นไม้ยืนต้น ชีวิตจึงดีวันดีคืน โดยเริ่มจากง่ายไปยาก ปลูกต้นไม้ที่อยากทดลองปลูกแทรกลงไปค่อยๆ ทำจากเล็กไปใหญ่ จาก 1 ไร่ ขยายเป็น 2 ไร่ 3 ไร่ 4 ไร่ จนเต็มพื้นที่ รวมทั้งทำแบบรักษารักรักษาในที่สุด ธรรมชาติก็กลับมารักพวกเรา (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 6-7)

ผลจากการทดลองปฏิบัติและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จากแนวคิดเกษตรพอเพียง ปราชญ์ ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้พัฒนาย่นย่อสู่เกษตรประณีต เพื่อให้เหมาะสม แก่พลังศักยภาพของเกษตรกรที่จะสามารถทำการเกษตรจนสำเร็จ นำมาสู่การพึ่งตนเองได้ โดยในช่วง แรกของการขยายแนวคิดเกษตรประณีตนั้น ปราชญ์ชาวบ้านมุ่งเน้นเกษตรประณีต 1 ไร่ เพราะเห็นว่า เกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นพื้นที่ 1 ไร่ไม่มากไม่น้อยเกินไป อย่างไรก็ตามเมื่อขยายแนวคิด เกษตรประณีตไปได้ระยะหนึ่งปราชญ์ชาวบ้านเห็นว่า 1 ไร่อาจจะไม่เหมาะกับเกษตรกรบางคนจึงย่น ย่อลงมาเป็นเกษตรประณีต 1 ตารางเมตรหรือที่เรียกว่า “หลุมพอเพียง” จนมาถึงปัจจุบันปราชญ์ ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมมองว่า เกษตรประณีตสามารถทำได้ในพื้นที่ขนาดใดก็ได้ เพื่อให้แนวคิดการ ทำเกษตรประณีตสามารถนำไปปฏิบัติได้กับทุกคน ทุกพื้นที่ และทุกพลังศักยภาพ เพื่อให้ผู้ที่ทำ สามารถสัมผัสได้ถึงความสำเร็จจากการปฏิบัติจริง ซึ่งจะทำให้เกิดพลังและกำลังใจอยากที่จะขยาย เกษตรประณีตสู่พื้นที่ที่เหลือต่อไป ดังนั้น รูปแบบการทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้าน เกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน จึงไม่ได้จำกัดหรือระบุชัดเจนว่าเกษตรประณีต จะต้องเริ่มต้นในขนาดพื้นที่เท่านั้นเท่านี้ แต่เริ่มจากขนาดพื้นที่เท่าใดก็ได้แล้วทำในพื้นที่นั้นให้สำเร็จ ก่อน จากนั้นจึงขยายสู่พื้นที่ใหม่ต่อไป

มุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง

จากประสบการณ์ความล้มเหลวในการทำเกษตรเชิงเดี่ยวหรือเกษตรเคมี ซึ่งปราชญ์ชาวบ้าน ประจักษ์แล้วว่านำมาซึ่งทุกข์และภาวะหนี้สิน ทำให้หันกลับมาทบทวนเหตุแห่งทุกข์ และมองว่า เกษตรกรน่าจะกลับมาเป็นเกษตรกรที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรีได้ ด้วยการทำการเกษตรกรรมที่หนีออกจาก วังวนแห่งทุกข์เหล่านั้น

จนทำให้ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเจียงเหนือค้นพบ “เกษตรประณีต” ที่เป็นการทำการเกษตรบนฐานทรัพยากร ทนทางสังคม และพลังศักยภาพของเกษตรกรเอง ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านยืนยันว่าเกษตรประณีตเป็นทางรอดของเกษตรกรอย่างแท้จริง เกษตรกรคนใดทำเกษตรประณีตหายจนแน่นอน ทั้งนี้เพราะว่าเกษตรประณีตมีเป้าหมายให้เกษตรกรมุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืนนั่นเอง

พ่อจันทร์ที ประทุมภา กล่าวว่า “ตามหลักการเอ็ดเกษตรประณีต ลำดับหนึ่งเขาต้องพึ่งตนเองเสียก่อน ให้มือผู้มีกิน ให้มีหมดทุกแนวอย่าไปซื้อเขา ซึ่งวัตถุดิบต่างๆ ที่สามารถจะเอ็ดเองได้เขาก็ปลูกเพื่ออุดรายจ่ายไว้ เน้นการพึ่งตนเอง การเก็บ การออม ให้มีความพอเพียง”

พ่อชาลี มาระแสง กล่าวว่า “พึ่งโตเอง ปลูกอยู่ปลูกกิน เลี้ยงหมู เลี้ยงหมา เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย เลี้ยงลูก เลี้ยงคน เลี้ยงหลาน มีเผือกมีเงิน ขายเล็กๆ น้อยๆ บ่ได้เป็นหนี้เป็นสินเท่านั้นพอใจแล้ว นี่คือผลสำเร็จ”

พ่อบุญเต็ม ชัยลา กล่าวว่า “ที่ผ่านมาก็พึ่งแต่ผู้อื่น ไปพึ่งนายทุน เขาก็ฉลาด มันเอาโตบรอด ต้องมาพึ่งตนเองต่อไปเขาจะสบาย บ่มีหนี้สิน แนวอยู่แนวกินบ่อึด บ่ต้องไปพึ่งพาผู้อื่น บ่ต้องลงทุนหลาย ใช้ที่ดินที่เขามี”

พ่อผาย สร้อยสระกลาง กล่าวว่า “ผลของการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ช่วยให้เกิดความชัดเจนในการอ่านตัวเองให้ออก บอกตัวเองให้ได้ใช้ตัวเองให้เป็น การสร้างความรู้ในการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างสมดุลและมีความสุข การเคลื่อนสังคมด้วยการจัดการความรู้ และการเสนอแนะเชิงนโยบายด้วยเกษตรประณีต 1 ไร่ไม่ยากไม่จน ถือเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการช่วยให้คนอีสานอย่างน้อย 1 ล้านครอบครัว พึ่งตนเองได้อย่างมีความสุข” (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 18)

ทวี สะเทินรัมย์ กล่าวว่า “ผมบ่เคยคิดเลยว่าผมจะปลดหนี้ 2 แสนของผมได้ ผมปลดได้ก็เพราะแปลงเกษตรนี้ละ เอ็ดตรงนี้ที่ผมงกก็คือเขาเอ็ดอยู่เอ็ดกินซื้อๆ (เฉยๆ) เป็นหยั่ง(เพราะอะไร)เขา คือสามารถปลดหนี้ได้ พอผมมาเอ็ดได้ 3 ปี ผมเริ่มเข้าใจ คือเขาบ่ได้ซื้อ พอเขาบ่ได้ซื้อเขาก็มีเงินออมที่เขาปลูกข้าวเขาเอาข้าวไปขายเขาก็เอาได้นี้ละไปจ่ายหนี้ มันเข้าสู่การพึ่งพาตนเอง”

สุริยกร ศรีชิน กล่าวว่า “ต้องพึ่งตนเองให้ได้ เอาความพอเพียงของในหลวงท่านมาใช้ คนที่เขาทำได้แล้วประสบความสำเร็จก็มีเยอะ”

สุวลี ภาษี กล่าวว่า “หันมาสู่วิถีชีวิตค่อยเฮ็ด ฟังเจ้าของ แม็กก็มาคิดว่าเฮาหย่าง(เดิน)ถูกทาง แล้วละ เฮาเห็นความร่มเย็น วงจรชีวิตมันกลับมาคือเก่า เฮาเห็นธรรมชาติ ดิน อากาศ ทุกอย่าง ระบบนิเวศกลับมาทั้งหมด”

สุวัฒน์ชัย จำปามูล กล่าวว่า “มีวัตถุประสงค์อันเดียวกัน ต้องการให้คนเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน ต้องการให้คนลดละเลิกอบายมุข ทำอยู่ทำกินพึ่งตนเอง ลดการใช้สารเคมี หันมาใช้ปุ๋ยทำเอง ใช้ชีวิตตามธรรมชาติ ทุกคนดีคนเดียวได้ต้องดีกัน ฟังกันดูแลกัน เพราะว่าเฮาอยู่คนเดียวได้”

รายงานการประชุมครั้งที่ 11/2550 เรื่อง “แผน 5 ปี ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน” ได้สรุปถึงพันธกิจสร้างคนโดยใช้การอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนเพื่อปลูกจิตสำนึกเกษตรเป้าหมายและตกลึกทางความคิดมาทำงานดับทุกข์สร้างสุข บนฐานของการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง สร้างเกษตรอาสาโดยการอบรมฟื้นฟูเพื่อปรับปรุงตนเอง หันมาสร้างบำเหน็จบำนาญให้ชีวิต สร้างแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรให้พอเพียง ขยายศูนย์ฐานคนค้าคนคูณและต้นแบบเกษตร เพื่อช่วยกันสร้างสมาชิกเครือข่ายให้เข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีความสุข(มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2552, หน้า 15-16) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยการพูดคุยกันอย่างต่อเนื่อง การศึกษาดูงาน การเสริมวิทยการส่วนชาของกลุ่ม และการสื่อสารข้อมูลระหว่างกลุ่มด้วยวารสารคำคูณ (วารสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของผู้ผลิตและผู้บริโภค) จดหมายข่าวก้าวทันปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน และจดหมายข่าวก้าวทันประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์ ทำให้เปลี่ยนวิถีคิดทั้งของชาวบ้าน ผู้นำชุมชนคนทำงานทั้งภาครัฐและเอกชนลงไปได้มาก เรียนรู้จากตัวอย่างผู้ที่ประสบผลสำเร็จมาจากวิถีคิดพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและการจัดการระดมสมอง ยังเกิดการแลกเปลี่ยนความสำเร็จของสมาชิกภายในกลุ่มทำให้เกิดความภูมิใจที่จะเผยแพร่และมั่นใจที่จะถ่ายทอดให้ผู้อื่น (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551, หน้า 53) ซึ่งต้นแบบเกษตรนั้นแนวคิดต้องชัดเจน ในการทำงานดับทุกข์สร้างสุขสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างสมดุล และมีความสุข โดยผู้นำและวิทยากรในการจัดการอบรมต้องเป็นที่ศรัทธาของผู้เข้ารับการอบรม มีจิตสำนึกดี รู้เป้าหมายชีวิต และเชื่อมั่นในตัวเอง ที่สำคัญต้องมีประสบการณ์ตรงในการนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวันจนได้รับผลดี

ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่สำคัญ ในการขยายเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง 1 ล้านครอบครัวทั่วอีสาน ซึ่งเครือข่ายฯ ได้กำหนดเอา “เกษตรประณีต” เป็นเครื่องมือเทคโนโลยีวิทยการในการขับเคลื่อน โดยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญว่าเป็นแนวคิดและแนวทางปฏิบัติบน

สัมมาทิวที่ให้ความสุขเป็นตัวตั้ง ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ทำจากง่ายไปหายากอย่างมีสติ จะช่วยให้เกษตรกรที่ได้คิดจนคิดได้ ได้ทำ จนสำเร็จได้ในที่สุด (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น, 2550 , หน้า 17) ทั้งนี้ปราชญ์ชาวบ้านในฐานะผู้นำที่ดีนั้นควรมีสัมมาทิวคือ ผู้นำที่ดีต้องเน้นเอาความสุขเป็นตัวตั้ง โดยเป็นทั้งตัวชี้วัดและเป็นเป้าหมายของการพัฒนา เน้นการทำงานดับทุกข์สร้างสุข ยึดหลักพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง มีความซื่อสัตย์สุจริตและไม่เห็นแก่ตัว ผู้นำที่ดีจะต้องเห็นแก่ส่วนรวม มีอุดมการณ์ เสียสละ สื่อสารได้ จะต้องเป็นคนที่ไม่พูดจารู้เรื่องคอยติดต่อดูสื่อสาร และถ่ายทอดให้ความรู้กับสมาชิกตลอดเวลา มีคุณธรรมนำชีวิต มีศีลธรรมประจำใจ มีความรับผิดชอบ เป็นแบบอย่างที่ดีของคนในชุมชน จนคนในชุมชนรัก ศรัทธา เชื่อถือและยอมรับ (คำคุณ, 2551, หน้า 8-9)

ปราชญ์ชาวบ้านค้นพบว่า เมื่อเปลี่ยนวิธีคิดมาทำการเกษตรเพื่อดับทุกข์สร้างสุขทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา เน้นการพึ่งตนเองด้วยการรู้จักตนเอง รู้จักอดรู้จักออม สังสม กัลยาณมิตร ปรากฏว่ามีอยู่มีกิน เหลือกินได้แจกทำให้มีเพื่อน มีเงินและมีความสุข ซึ่งช่วยให้เศรษฐกิจทางสังคมและสิ่งแวดล้อม วิธีชีวิต และที่สำคัญคือการพึ่งตนเองได้อย่างมีความสุข (คำคุณ, 2552, หน้า 14-15)

จะเห็นได้ว่า รูปแบบการทำเกษตรประณีตเป็นการมุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง โดยเริ่มจากการพึ่งตนเองด้วยการปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูกเพื่อสร้างอาหารให้กับตนเองและครอบครัว เมื่อเหลือกินก็แจกจ่ายให้คนอื่น เป็นการสร้างกัลยาณมิตร สร้างเครือข่ายเพื่อมุ่งสู่การพึ่งพากันเองอันเป็นหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแบบพื้นฐานและแบบก้าวหน้า ซึ่งจะทำให้เกษตรกรสามารถดำรงตนอยู่ได้ในกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ทั้งนี้ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเคยเห็นใจได้คิดค้น พัฒนา และทดลองรูปแบบเกษตรประณีตมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งประเด็นมุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองเป็นแนวทางที่สำคัญในการขยายแนวคิดเกษตรประณีตและการขยายเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานในปัจจุบัน

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งจากการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และเอกสารที่เกี่ยวข้องดังที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมาแล้วนั้น สามารถสรุปได้ว่า รูปแบบเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเคยเห็นใจประกอบด้วย ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ ทำตามกำลังเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทั้งใต้ดิน บนดิน บนอากาศ ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย ลดรายจ่ายสร้าง

รายรับทั้งรายวัน รายเดือน รายปี และบำนาญชีวิต สร้างปัจจัย 4 ขยายสู่พื้นที่ใหม่ มุ่งสู่การพึ่งตนเอง
และพึ่งพากันเอง